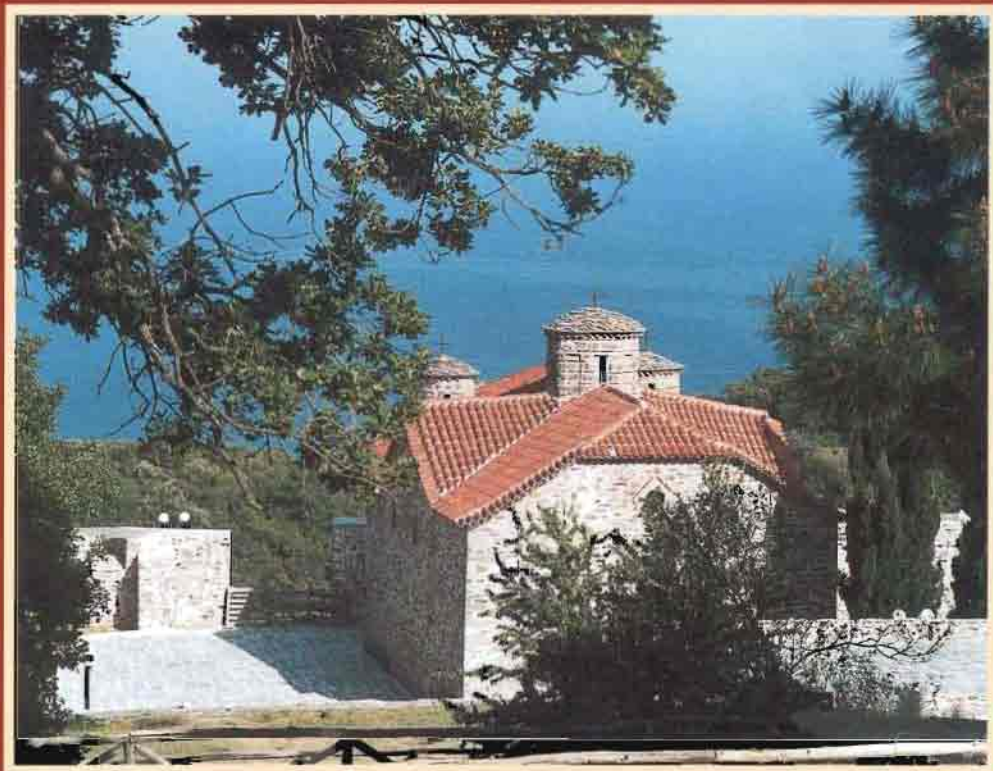

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΙΒΟΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΦΥΛΛΑ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΙΒΟΙΑ

ΧΟΡΗΓΟΣ:
ΔΗΜΟΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Αρχμ. Νεκτάριος Δρόσος

ΜΕΛΙΒΟΙΑ 2006

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΙΒΟΙΑ

ΧΟΡΗΓΟΣ:
ΔΗΜΟΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Αρχμ. Νεκτάριος Δρόσος

ΜΕΛΙΒΟΙΑ 2006

Εξώφυλλο: Ι. Μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Βελίκας.
Οπισθόφυλλο: Παλαιοχριστιανικό επίκρανο - Βελίκα.

Επιμέλεια κειμένων - διορθώσεις - φωτογραφικό υλικό:
Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος

Copyright: **ΔΗΜΟΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ**
ISBN 960-8462-52-5

Φωτοστοιχειοθεσία-Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία:
Εκδοτικός Οίκος **ΦΥΛΛΑ**
ΒΙ.ΠΕ. Τρίπολης • 221 00 ΤΡΙΠΟΛΗ
Τηλ.: 2710-235180 • Fax: 2710-235181
e-mail: fylla@otenet.gr

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά προτροπήν του Δημάρχου Μελίβοιας, κ. Αντωνίου Γκουντάρα, ανέλαβα την επανέκδοση των Πρακτικών Ημερίδος με θέμα «Η Ιστορική Μελίβοια», την οποία είχα οργανώσει τον Αύγουστο του 1996.

Η έκδοση αυτή δεν είναι αναθεωρημένη. Είναι αναστατική και σημειώνονται όσες διορθώσεις και προσθήκες κρίθηκαν αναγκαίες.

Μέσα στην περίοδο εννέα ετών (1996-2005) ξαναδιαβάζοντας αρκετές φορές τα «πρακτικά», διαπίστωνα πού και πού μερικές ασάφειες, ανακρίβειες, σημεία, τελοσπάντων, που διέπνεαν μια επιστημονικά στατική παρουσίαση υλικού που θα έφερνε εις γνώση νέα άγνωστα στοιχεία τοπικής Ιστορίας ή θα συμπλήρωνε τα παλιά.

Η παρουσίαση, διά της Ημερίδος, των εισηγήσεων στόχευε να δείξει την ιστορικότητα της Μελίβοιας από τον 12ο π.Χ. αιώνα χειροπιαστά. Επιζητούσε την απόδειξή της με βάση τα δοκουμεντά.

Η πρώτη έκδοση ήταν βιαστική λόγω συγκυριών και του φόβου της απώλειας των χορηγιών σε περίπτωση καθυστέρησης.

Ας προσθέσω ότι η επανέκδοση, της οποίας την επιμέλεια ανέλαβα, παρέχει την ελπίδα να σταθεί ένα χρήσιμο βοήθημα σε όσους αγαπούν την Ιστορία. Τους βιβλιόφιλους που αναζητούν νέα στοιχεία για να οικοδομήσουν κάτι δικό τους και να προβληματισθούν.

Δεν μου διαφεύγει ότι από τη δεύτερη τούτη έκδοση λείπουν οι ποικίλες προσεγγίσεις που θα μπορούσαν να γίνουν σε θέματα λ.χ. λαογραφικά.

Διά της παρούσης διορθώθηκαν σιωπηρά αρκετά τυπογραφικά και άλλα αβλεπτήματα και δίδεται μία μικρή αλλά σημαντική προσθήκη.

Πρόκειται για βιβλιογραφικά συμπληρώματα που θα βοηθήσουν τους ερευνητές να προσεγγίσουν καλύτερα τα θέματα που τους απασχολούν. Διά τούτο έχω την εντύπωση ότι όσα μειονεκτήματα και αν έμειναν στη δεύτερη έκδοσή μας ισοζυγιάζονται με τις ειδήσεις που παρέχονται και που αφορούν την τοπική μας Ιστορία.

Εκφράζω ευχαριστίες στο Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Μελίβοιας, διά την τιμή και την εμπιστοσύνη του στο πρόσωπό μου. Η δυνα-

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ.....	9
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ.....	11

Προσφώνησις Αρχιμ. Νεκτάριου Δρόσου.....	13
--	----

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ:

Η Αρχαία Μελίβοια, Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος.....	15
--	-----------

Η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στη Βελίκα της Μελίβοιας, Δημήτρης Κ. Αγραφιώτης.....	28
--	-----------

Το έργο της 7ης Εφορείας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων στην περιοχή της Μελίβοιας, Λάζαρος Δεριζιώτης.....	50
---	-----------

ΜΙΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΣΣΑ (1571).....	54
--	-----------

Αναφορές περιηγητών στη Θανάτου/Αθανάτη (σημερινή Μελίβοια) Νύξεις τους για την αρχαία πόλη, Στέφανος Κανδηλάρης.....	57
--	-----------

Τα ονόματα των ανδρών και των γυναικών της Μελίβοιας, Κώστας Σπανός.....	65
---	-----------

ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ

Πολυδένδρι.....	72
Σκήτη - Κάστρο.....	79
Αγιόκαμπος.....	80
α) Περιοχή Αγίου Ιωάννου.....	80
β) Περιοχή οικισμού Βελίκας.....	80
Σωτηρίτσα - Ναός του Σωτήρος.....	81
Παναγία Βελίκας.....	83
Ασκητήριον του Αγίου Παντελεήμονος Μελίβοιας.....	96
Παλαιομονάστηρο Ανατολικής Όσσης (θέση Μονόπετρο).....	98
Παλιουριάς - Ταρσανάς.....	99
Κόκκινο Νερό.....	101

α) Θέση Παλαιομονάστηρο (ανασκαφή), Ι. Μονή 13ου αι.....	101
β) Γέφυρα Παπαρίζαινας.....	105
γ) Τρίκογχος Ναός († 1190-1220).....	107
Αναζητώντας την αρχαία Μελίβοια, Αθανάσιος Τζιαφάλιας.....	115
ΑΝΑΦΟΡΕΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ.....	129
Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ, Δ.Κ. Αγραφιώτης.....	134
ΑΡΧΑΙΕΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ.....	138
ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ.....	140
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΙΒΟΙΑ.....	147
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΡΑΛΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ... 	149
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΗ «ΚΑΣΤΡΟ» ΠΟΛΥΔΕΝΔΡΙΟΥ.....	150
ΕΠΙΛΟΓΟΣ (πρώτης έκδοσης).....	153
ΧΑΡΤΕΣ.....	155

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά προτροπήν του Δημάρχου Μελίβοιας, κ. Αντωνίου Γκουντάρα, ανέλαβα την επανέκδοση των Πρακτικών Ημερίδος με θέμα «Η Ιστορική Μελίβοια», την οποία είχα οργανώσει τον Αύγουστο του 1996.

Η έκδοση αυτή δεν είναι αναθεωρημένη. Είναι αναστατική και σημειώνονται όσες διορθώσεις και προσθήκες κρίθηκαν αναγκαίες.

Μέσα στην περίοδο εννέα ετών (1996-2005) ξαναδιαβάζοντας αρκετές φορές τα «πρακτικά», διαπίστωνα πού και πού μερικές ασάφειες, ανακρίβειες, σημεία, τελοσπάντων, που διέπνεαν μια επιστημονικά στατική παρουσίαση υλικού που θα έφερνε εις γνώση νέα άγνωστα στοιχεία τοπικής Ιστορίας ή θα συμπλήρωνε τα παλιά.

Η παρουσίαση, διά της Ημερίδος, των εισηγήσεων στόχευε να δείξει την ιστορικότητα της Μελίβοιας από τον 12ο π.Χ. αιώνα χειροπιαστά. Επιζητούσε την απόδειξή της με βάση τα δοκουμεντά.

Η πρώτη έκδοση ήταν βιαστική λόγω συγκυριών και του φόβου της απώλειας των χορηγιών σε περίπτωση καθυστέρησης.

Ας προσθέσω ότι η επανέκδοση, της οποίας την επιμέλεια ανέλαβα, παρέχει την ελπίδα να σταθεί ένα χρήσιμο βοήθημα σε όσους αγαπούν την Ιστορία. Τους βιβλιόφιλους που αναζητούν νέα στοιχεία για να οικοδομήσουν κάτι δικό τους και να προβληματισθούν.

Δεν μου διαφεύγει ότι από τη δεύτερη τούτη έκδοση λείπουν οι ποικίλες προσεγγίσεις που θα μπορούσαν να γίνουν σε θέματα λ.χ. λαογραφικά.

Διά της παρούσης διορθώθηκαν σιωπηρά αρκετά τυπογραφικά και άλλα αβλεπτήματα και δίδεται μία μικρή αλλά σημαντική προσθήκη.

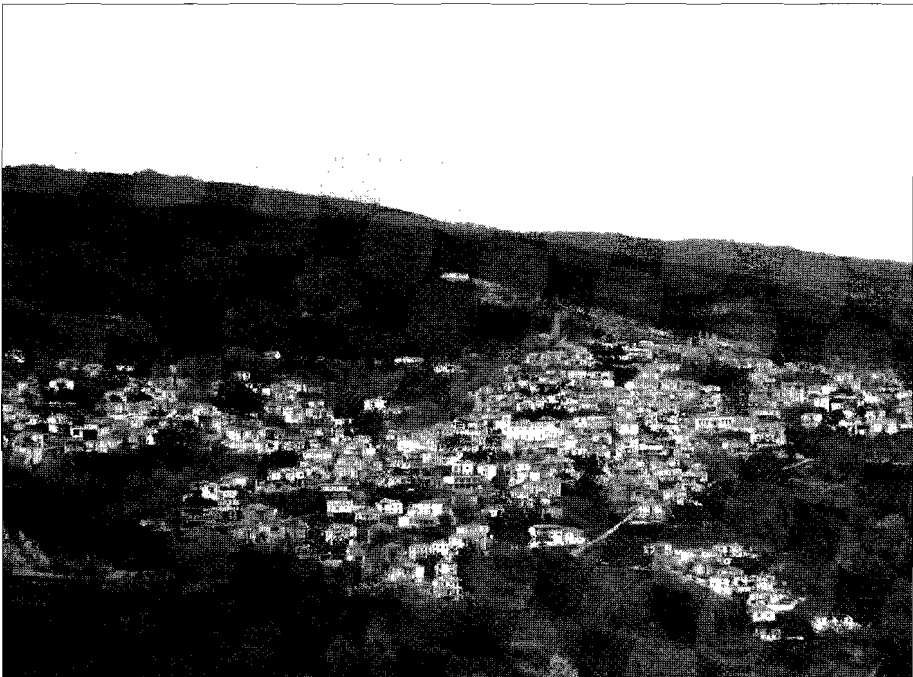
Πρόκειται για βιβλιογραφικά συμπληρώματα που θα βοηθήσουν τους ερευνητές να προσεγγίσουν καλύτερα τα θέματα που τους απασχολούν. Διά τούτο έχω την εντύπωση ότι όσα μειονεκτήματα και αν έμειναν στη δεύτερη έκδοσή μας ισοζυγιάζονται με τις ειδήσεις που παρέχονται και που αφορούν την τοπική μας Ιστορία.

Εκφράζω ευχαριστίες στο Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Μελίβοιας, διά την τιμή και την εμπιστοσύνη του στο πρόσωπό μου. Η δυνα-

τότητα μέσω της χορηγίας του Δήμου να κυκλοφορήσει σε νέα έκδοση το ανά χείρας βιβλίο είναι προσφορά από μέρους της Δημοτικής Αρχής και δώρο, ως περιαγωγή ψυχής, στους δημότες της Μελίβοιας και σε κάθε φιλόστορα.

Ευχαριστώ τους εκδότας που ανέλαβαν διά πέμπτη φορά να συνεργαστούν μαζί μου με υπομονή. Χωρίς την φιλοπονία τους, την έμπνευση και τη διάκρισή των, η γραφή μας θα ήτο απωθητικά δυσανάγνωστη.

Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος

Το χωριό Μελίβοια.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ ΑΝΤΩΝΗ Ν. ΓΚΟΥΝΤΑΡΑ

*Από τα παραμύθια του παππού
στην ιστορική αλήθεια...*

Ως δημοτική αρχή Μελιβοίας έχουμε κατ' επανάληψη αποδείξει ότι η διατήρηση και διάδοση της πλούσιας τοπικής μας Ιστορίας συγκαταλέγονται στις βασικές μας προτεραιότητες.

Εργαζόμαστε κι εμείς ώστε να καταστεί η Ιστορία του τόπου μας «κτήμα ες αεί» κατά τη φράση του Θουκυδίδη.

Προς την κατεύθυνση αυτή ο Δήμος Μελίβοιας αναλαμβάνει πλήρως την επανέκδοση των πρακτικών της ημερίδας για την αρχαία και νεότερη Ιστορία της Μελίβοιας.

Η ημερίδα αυτή, παρ' όλο που μετρά ήδη χρόνια, είναι από τις πιο σημαντικές για την περιοχή μας, καθώς οι εισηγήσεις προήλθαν από διεξοδική έρευνα και μακρόχρονη επιστημονική επεξεργασία.

Για όλους εμάς, που μεγαλώσαμε ακούγοντας τα παραμύθια των παππούδων μας δίπλα στη σόμπα και κάτω από τον πλάτανο, μας απασχολούν διαχρονικά τα ερωτήματα: «Πού σταματά ο μύθος; Πού αρχίζει η πραγματικότητα;». Από γενιά σε γενιά μεταφέρονται πολλές παραδόσεις και θρύλοι για την αρχαία Μελίβοια και το Φιλοκτήτη, για νομίσματα που απεικονίζουν τον Ομηρικό βασιλιά με ένα φίδι, για παλιές επιγραφές που αναφέρουν το χωριό μας ως «Θανάτου» και «Αθανάτου Χώρα», για το «Όρος των Κελλίων» (τον πρόδρομο του Αγίου Όρους) και για άλλα πολλά.

Όλους αυτούς τους θρύλους επιχειρεί να διαφωτίσει η ιστορική έρευνα και πραγματικά τα συμπεράσματα της ημερίδας είναι αρκούντως διαφωτιστικά.

Οφείλω — για ακόμη μια φορά — να ευχαριστήσω και να εξάρω την πρωτοβουλία του Αρχιμανδρίτη π. Νεκτάριου Δρόσου (αρχιερατικού επιτρόπου Αγίας σήμερα και διοικητικού προϊσταμένου της ενορίας της Μελίβοιας τότε), καθώς εμπνεύστηκε και οργάνωσε την ημερίδα με

απόλυτη επιτυχία. Οι αδιαμφισβήτητες οργανωτικές του ικανότητες δεν στέκονται υπέρτερες των ιστορικών αφού ο πανοσιολογιώτατος έχει αποδείξει κατ' επανάληψη την όρεξη και τη σχολαστικότητα με την οποία ερευνά την Ιστορία και την Παράδοση του τόπου μας.

Στην ημερίδα μετείχαν και μας παρέδωσαν τον καρπό του πνευματικού μόχθου τους καταξιωμένοι επιστήμονες και ερευνητές. Αναφέρω με νοσταλγία έναν σπουδαίο άνθρωπο πάνω απ' όλα, έναν επιστήμονα μεγάλου διαμετρήματος, τον Δημήτρη Κ. Αγραφιώτη, τον οποίο η μοίρα πήρε τόσο νωρίς από κοντά μας.

Ευχαριστώ θερμά τους εξαιρετους κ.κ. Λάζαρο Δεριζιώτη, Κ.Β. Σπανό και Στέφανο Κανδηλάρη, το έργο των οποίων είναι κοινά αποδεκτό και αναγνωρισμένο. Ως Μελιβοιώτης οφείλω σ' όλους ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Ως δήμαρχος του Δήμου Μελιβοίας θεωρώ υποχρέωσή μου να επαναβεβαιώσω τη στράτευσή μου σε τέτοιες προσπάθειες, που ως σκοπό έχουν την πολιτιστική αναβάθμιση του τόπου μας και την προβολή της μακράς Ιστορίας μας.

Πιστεύω ακόμη ότι κατ' αυτόν τον τρόπο συμβάλλουμε – κι οφείλουμε όλοι μας να προσπαθήσουμε περισσότερο – στη διάδοση της Ιστορίας συνολικά του Νομού Λάρισας και της Περιφέρειας Θεσσαλίας.

Καθώς, όπως λέει και το – γνωστό – αξίωμα: «Πατάμε γερά στις πλάτες των προγόνων μας για να δούμε καλύτερα το μέλλον».

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ

1. **Αρχιμ. ΔΡΟΣΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ**, *Η Αρχαία Μελίβοια.*

Στην ανακοίνωση γίνεται προσπάθεια καταγραφής, με βάση τις πηγές, των αναφορών του ονόματος της πόλεως Μελίβοια και των Μελιβοιέων. Ακόμη επιχειρείται η γεωγραφική ταύτιση της αρχαίας πόλεως Μελίβοια σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς από τον 5ο αι. π.Χ. μέχρι του έτους 168 π.Χ. και τους μεταγενέστερους μελετητές του θέματος.

2. **ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΗΣ**, *Η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στη Βελίκα της Μελίβοιας.*

Πρόκειται για μια πρώτη προσέγγιση της Ιστορίας της Μονής με βάση ανέκδοτα έγγραφα, αρχαιολογικά δεδομένα, στοιχεία από τις φιλολογικές πηγές και την τοπική παράδοση. Εξετάζεται πρώτα η νεότερη ιστορία της Μονής και γίνεται κατόπιν αναδρομή στους περασμένους αιώνες. Για την περίοδο αυτή διατυπώνονται βάσιμες υποθέσεις σχετικές με το χρόνο εμφάνισης της Μονής, την αρχική της θέση και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες, κατά τα μέσα του 18ου αι., κατέληξε στη θέση που βρίσκεται σήμερα.

3. **ΔΕΡΙΖΙΩΤΗΣ ΛΑΖΑΡΟΣ**, *Το έργο της 7ης Εφορείας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων στην περιοχή της Μελίβοιας.*

Εκτίθενται τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ερευνών και των ανασκαφών που έγιναν στην περιοχή της Μελίβοιας από την 7η Εφορεία Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, της οποίας ο εισηγητής είναι Προϊστάμενος.

4. ΚΑΝΔΗΛΑΡΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, Αναφορές περιηγητών στη Θανάτου / Αθανάτη (σημερινή Μελίβοια). Νύξεις τους για την αρχαία πόλη.

Συγκεντρώνονται στην ανακοίνωση αυτή αναφορές Ελλήνων και ξένων περιηγητών του ΙΗ'-ΙΘ' αιώνα σχετικά με τη Μελίβοια και την περιοχή της, ενδιαφέρουσες για το πλήθος των πληροφοριών και των παρατηρήσεών τους.

5. ΣΠΑΝΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, Τα ονόματα των ανδρών και των γυναικών της Μελίβοιας.

Στην ανακοίνωση αυτή εξετάζονται ετυμολογικά-γλωσσολογικά τα επώνυμα και τα ονόματα των κατοίκων της Μελίβοιας, που παρουσιάζουν με τη μορφή τους εξαιρετικό ιστορικό και ονοματολογικό ενδιαφέρον.

Οι εισηγητές της Ημερίδας (1996). Από αριστερά: Στ. Κανδηλάρης, Δημ. Κ. Αγραφιώτης, αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος, Κώστας Σπανός.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ

Με την έναρξη της Ημερίδος, που ως θέμα έχει, την ιστορική Μελίβοια και τα περί αυτής αναφερόμενα υπό των πηγών κείμενα, τα μνημεία και τα ανασκαφικά ευρήματα, δοξάζω το όνομα του Τριαδικού Θεού που μας βοήθησε να φθάσουμε ως εδώ και επικαλούμενος την χάρη Του, δέομαι, όπως ευδοκήσει να τελειώσουμε επιτυχώς το έργο μας.

Ως οργανωτής, εύχομαι καλή παρουσίαση εις τους εισηγητάς, των οποίων τα θέματα εν περιλήψει έχετε στα χέρια σας.

Στη σειρά των εισηγήσεων τηρείται χρονολογική προτεραιότητα. Δι' αυτόν το λόγο πρέπει πρώτος να μιλήσω εγώ. Δεν θα συνέβαινε αυτό, αν ο κ. ΑΘ. Τζιαφάλιας ευρίσκετο στην Ελλάδα ή εάν κάποιος άλλος αρχαιολόγος, ειδικός της κλασσικής περιόδου edύνατο να αναλάβει την παρουσίαση του θέματος για την «Αρχαία Μελίβοια», πράξις δύσκολη λόγω θερινών διά τους υπαλλήλους διακοπών.

*Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος
Αύγουστος 1996*

Ι. Μονή Ιωάννου Θεολόγου Βελίκας. Φωτογρ. από το Κάστρο Βελίκας.

Της Θαυμακίας στάλθηκαν και της Μηθώνης άνδρες
της Ολιζώνος πετρωτής και ομού της Μελιβοίας·
και ο Φιλοκτήτης αρχηγός, εξαίσιος τοξότης,
μ' επτά καράβια ολόμαυρα· κι επάνω στο καθένα
ήσαν τοξότες θαυμαστοί πενήντα κουπηλάτες· 720
αλλά εκείνος έμενε στην Λήμνον την αγίαν,
που τον αφήκαν οι Αχαιοί φρικτά βασανισμένον
απ' την πληγήν που του 'φερεν ολέθρια νεροφίδα.
Εκεί θλιμμένος έμενεν· αλλ' έμελλαν οι Αργείοι
ογρήγορα να ενθυμηθούν τον μέγαν Φιλοκτήτην· 725
και αυτόν ποθούσεν ο λαός, αν κι άναρχοι δεν ήσαν
ήταν ο Μέδων αρχηγός, εκείνος οπού νόθον
απ' τον Οιλέα πορθητήν εγέννησεν η Ρήγη.

(Όμηρος Β, 716-728)

Εισηγητής:
Αρχιμ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΔΡΟΣΟΣ

Θέμα:
Η Αρχαία Μελίβοια

A. Η ΜΕΛΙΒΟΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ (12ος-2ος αι. π.Χ.)

1. Η Μελίβοια ως όνομα θηλυκού γένους

1. Διερευνώντας τα περί της Μελίβοιας γνωστά από τις Αρχαίες πηγές κείμενα, πρέπει αρχικά να πούμε ότι η πόλη της Θεσσαλικής Μαγνησίας οφείλει το θηλυκού γένους όνομά της, σε πρόσωπα της Ελληνικής Μυθολογίας, γνωστά με το όνομα Μελίβοια.

Μελίβοια ελέγετο:

- 1) Η κόρη του Ωκεανού και γυναίκα του Πελασγού
- 2) Η κόρη της Νιόβης και του Αμφίωνα
- 3) Η γυναίκα του Θησέα
- 4) Η μητέρα του Φέλλου
- 5) Η γυναίκα του Φιλοκτήτη¹
- 6) Η γυναίκα του Μάγνητα

Από την γυναίκα του Μάγνητα Μελίβοια πήρε το όνομα η πόλη αυτή της Θεσσαλικής Μαγνησίας, διότι, καθώς γράφει ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης στο έργο του «Παρεκβολαί εις την Ομήρου Ιλιάδα», ο Μάγνης έκτισε την πόλη αυτή για να τιμήσει τη γυναίκα του.

1. Το ότι ο Φιλοκτήτης κατήγετο από την Μελίβοια αναφέρει ο Πομπώνιος Μέλας, *Γεωγραφία*, II, 35, και ο Σολίνος, VIII, 5.

2. Οι αναφορές της πόλεως στις πηγές

Η Μελίβοια, περίφημη πόλη της αρχαίας Μαγνησίας, αναφέρεται στις πηγές σε έξι περιπτώσεις:

α) Από τον Όμηρο στον κατάλογο των πλοίων (Νεών Κατάλογος, 1190 π.Χ.) ως πατρίδα του ήρωα Φιλοκτήτη, γιου του βασιλιά Ποίαντα και της Δημόνασσας, ο οποίος έλαβε μέρος στην Τρωϊκή εκστρατεία με επτά πλοία. Τα πλοία αυτά αποτελούσαν την συμμετοχή των πόλεων Μελίβοια, Μηθώνη, Ολιζών και Θαυμακία, στην μεγαλύτερη ναυτική επιχείρηση των Ελλήνων κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους και ήταν επανδρωμένα με πολεμιστές απαράμιλλους στο τόξο και στην πάλη (1190 π.Χ.).

β) Από τον Ηρόδοτο, που αναφέρει ότι πολλά από τα συντρίμια του στόλου του Ξέρξη που καταστράφηκε το 480 π.Χ. στη Σηπιάδα ακτή της Μαγνησίας, έφθασαν ως τη Μελίβοια, μετά την σύγκρουση των στόλων Ελλήνων και Περσών στο Αρτεμίσιο.

γ) Από τον Πλούταρχο, που περιγράφει την ωμότητα του «ανήκεστου και θηριώδους» τυράννου των Φερών Αλεξάνδρου, ο οποίος το 367 ή 366 π.Χ. έσφαξε Μελιβοιείς, άνδρες και εφήβους, ενώ βρίσκονταν συγκεντρωμένοι στην Εκκλησία του Δήμου, πράγμα που έκανε και στη Θεσσαλική πόλη Σκοτούσσα.

δ) Με την ίδρυση της Δημητριάδος από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή (292 π.Χ.) η Μαγνησία χωρίσθηκε σε δύο μέρη. Η Μακεδονική κυριαρχία στην περιοχή, σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Πολύαινου επιβάλλεται αρχικά από τον Φίλιππο τον Β' (357 π.Χ.). Στο βόρειο ελεύθερο τμήμα της Μαγνησίας (που δεν ήταν κάτω από τον μακεδονικό έλεγχο) πρέπει να συμπεριλαμβανόταν και η Μελίβοια.

ε) Ο Ρωμαίος ιστορικός Τίτος Λίβιος αναφέρει, ότι το 169 π.Χ. η Ρώμη έστειλε τον Μάρκο Ποπίλιο με πέντε χιλιάδες στρατιώτες να καταλάβει την Μελίβοια αλλά, όταν ο βασιλιάς της Μακεδονίας Περσέας έστειλε τον αξιωματικό του Ευφράνορα με δύο χιλιάδες επίλεκτους στρατιώτες και με την εντολή να εισβάλει κρυφά στην Δημητριάδα, αφού προηγουμένως διώξει τους Ρωμαίους από την Μελίβοια, ο ρωμαϊκός στρατός, πανικοβλήθηκε, και έλυσε την πολιορκία της Μελίβοιας το έτος 169 π.Χ.

στ) Σύμφωνα με πληροφορίες επίσης του Τίτου Λίβιου, αμέσως μετά την μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ., ο στρατηγός Γναίος Οκτάβιος κατέλαβε και κατέστρεψε ολοκληρωτικά την Μελίβοια. Έκτοτε η άλλοτε ονομαστή πόλη φαίνεται ότι έπαψε να υπάρχει καθόσον δεν μνημο-

νεύεται να έπαιξε κάποιο ρόλο στην μετέπειτα μακρόχρονη περίοδο της ρωμαιοκρατίας στην Θεσσαλία.

3. Ονόματα Μελιβοιέων σε επιγραφές (του 4ου, 3ου και 2ου αι. π.Χ.)

Ονόματα Μελιβοιέων από επιγραφικές μαρτυρίες είναι μέχρι σήμερα, γνωστά τρία:

α) Το όνομα Μικίνη Μελιβοιέα σε επιτύμβια στήλη, που βρέθηκε στη θέση «Λόχα» της Αττικής (4ο αι. π.Χ.).

β) Το όνομα του «Θεοκλή Θερσίτου Μελιβοιέα» συναντούμε σε τιμητικό ψήφισμα της πόλης Ιασού της Καρίας της Μικράς Ασίας.

γ) Η τρίτη επιγραφή βρέθηκε εντοιχισμένη στο τουρκικό φρούριο του Βόλου. Είναι επιτύμβια στήλη του 2ου π.Χ. αι. και μόνη αυτή μας δίνει το θηλυκό του εθνικού: ΗΡΩΙΣΣΕΙ ΠΑΡΜΕΝΙΣΚΑ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΜΕΛΙΒΟΪΣΣΑ

(Μελιβοεύς-Μελιβοιάς)

B. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

(Κατά τους συγγραφείς της περιόδου 1190-168 π.Χ.)

1) Σε πέντε σημεία ορίζουν την θέση της Μελίβοιας οι συγγραφείς της περιόδου από τον 12ο αι. (1190 π.Χ.)-2ο αι. (168 π.Χ.):

α) **Παραλιακή πόλη της Μαγνησίας:** Σκύλαξ, Ηρόδοτος, Απολλώνιος Ρόδιος, Στράβων, Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Πλίνιος, Λουκρήτιος, Πομπώνιος Μέλας, Ορφικά, Σχόλια της του Ομήρου Ιλιάδος.

β) **Πόλη της Θεσσαλίας:** Λουκρήτιος, Λίβιος, Σέρβιος, Στέφανος Βυζάντιος.

γ) **Κάτω από το Πήλιο:** Ηρόδοτος, Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Σχόλια της του Ομήρου Ιλιάδος.

δ) **Υπό τους Προπόδες της Όσσας:** Λίβιος.

ε) **Στον μεγάλο κόλπο μήκους 200 σταδίων μεταξύ Όσσης και Πηλίου:** Στράβων.

2. Κριτική των απόψεων

Κρίνοντας τις πέντε φαινομενικά διαφορετικές τοποθετήσεις της Μελίβοιας όπως ορίζονται από τους αρχαίους συγγραφείς έχω να παρατηρήσω τα εξής:

Ενώ σήμερα, χαρακτηρίζοντας μια βουνοκορφή ενός ορεινού όγκου λέμε Πλιεσίδι, Ξεφόρι, Φλαμούρι, Μαυροβούνι, Κούτζιμπος, κ.λπ. οι αρχαίοι, δεν κάνανε τη διάκριση αυτή και λέγανε Πήλιο όλες τις βουνοκορφές από το πάνω μέρος του σημερινού Βόλου και του Τρίκερι ως το ακρωτήριο Δερματάς, δηλαδή ως τα νοτιοανατολικά ριζά της Όσσας (Κορδάτος, βλ. Ηρόδ. VII, 129).

Έτσι δυνάμεθα τις πέντε θέσεις των ιστορικών να τις θεωρήσουμε φαινομενικά διαφέρουσες εκφράσεις μιας θέσεως και να δεχθούμε ότι, η Μελίβοια ήταν παραλιακή πόλη της Θεσσαλικής Μαγνησίας, στους πρόποδες της ανατολικής Όσσας που θεωρούνταν τότε ως συνεχίζουσα το Πήλιο, αργότερα Βουνό των Κελλίων, σήμερα, Κίσσαβος και πιο συγκεκριμένα στον κόλπο των 220 σταδίων ή 42 χλμ. πιθανότατα μεταξύ Σκιαθά και Κάστρου Βελίκας, δηλ. μεταξύ Πηλίου και Όσσας.

Γ. Η θέση της πόλεως κατά τους ιστορικούς και περιηγητές του 19ου αιώνας μ.Χ.

1. Πιθανολογείται ότι ευρίσκεται σε επτά διαφορετικά σημεία.

α) **Βίγλα** (N. Γεωργιάδης, Wace, Tam, Hignett), στις υπώρειες της Όσσας, 2 χλμ. από τη θάλασσα.

β) **Κάστρο Βελίκας** (Leake, Λίβιος, Στράβων), πλησίον της Ι.Μ. του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου.

γ) **Παλιόκαστρο Σκήτης** (Mezières, Tozer, Lolling) στα βορειοανατολικά πρόβουνα της χαμηλής οροσειράς Μαυροβούνι, 6 χλμ. από τη θάλασσα.

δ) **Κάστρο Σκιαθά Κάτω Πολυδενδρίου** (Woodward, N. Γιαννόπουλος, M. Ιντζεσίλογλου).

ε) **Θέση Σκιαθά** (επίνειο) **Παλιόκαστρο Σκήτης**, ή πόλις, (Κορδάτος-Stählin).

στ) Θέση **Σκιαθά** (πόλις) Μετατόπισης 168 π.Χ. εις **Σκήτη** (Biesantz, Pritchett, N. Παπαχατζής).

ζ) **Παλιόκαστρο Νεοχωρίου Αγιάς (Πλασιά)** (S. Backhuizen) (στην ενδοχώρα, 30 χλμ. από την θάλασσα).

2. Απόπειρα ταύτισης της πόλεως

Γενική παρατήρηση επί της ποικιλομορφίας των απόψεων των νεότερων ιστορικών περιηγητών είναι ότι, η διαφορά προκύπτει επειδή οι μαρτυρίες των αρχαίων πηγών για την θέση της αρχαίας Μελιβοίας είναι αποσπασματικές και ασαφείς. Όταν μάλιστα οι μαρτυρίες των πηγών, δεν επιβεβαιώνονται με σαφείς αρχαιολογικές ενδείξεις, οι γνώμες των ερευνητών επιστημόνων είναι θεωρητικές.

Κρίνοντας λοιπόν τις απόψεις των ερευνητών, με βάση τα ανασκαφικά συμπεράσματα του αρχαιολόγου κ. Αθ. Τζιαφάλια, την εμπειρική διάκριση και γνώση του κ. Δημ. Αγραφιώτη και την προσπάθεια ταύτισης της θέσεως της Μελίβοιας το 1985 από τον κ. Χαρ. Ιντζεσίλογλου, δυνάμεθα, αποκλείοντας τρεις εκ των πιθανολογούμενων θέσεων, να προβληματισθούμε επί των δύο υπολοίπων διά την επικρατέστερη εξ αυτών, πλησιάζοντας κατά το δυνατόν την αλήθεια, στην προσπάθειά μας να ταυτίσουμε γεωγραφικά την πόλη.

Οι τρεις αποκλειόμενες θέσεις είναι το Παλιόκαστρο Σκήτης, το Παλιόκαστρο Νεοχωρίου και η Βίγλα.

Η πρώτη θέση Παλιόκαστρο Σκήτης είναι βυζαντινό ισχυρό φρούριο, ιδανικό για τη φύλαξη της διόδου Αγιόκαμπος-Αγιά-Λάρισα. Καλύπτει έκταση διακοσίων περίπου στρεμμάτων. Κάστρο που οικοδομήθηκε στα βυζαντινά χρόνια, δεν φαίνεται να περιέκλειε πόλη, διότι δεν υφίστανται ερείπια κατοικιών στο εσωτερικό και δεν υπήρχε κατά τον κ. Τζιαφάλια καμιά παλαιότερη κατοίκηση. Δεν είναι παλαιότερο του 12ου-13ου αι. μ.Χ.

Η δεύτερη θέση Παλιόκαστρο Νεοχωρίου, που παρουσιάζει αρχαιολογικά ευρήματα χρονολογούμενα από τις αρχές του 6ου αι. π.Χ. μέχρι το τέλος του 5ου αι. π.Χ. είναι βέβαιο ότι εγκαταλείφθηκε στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., χωρίς να κατοικηθεί ποτέ σε νεότερες εποχές, είναι δε και πολύ μακριά από την θάλασσα.

Η τρίτη θέση είναι η Βίγλα στην κορυφή του ακρωτηρίου Δερματάς. Πρόκειται για ερείπια παρατηρητηρίου με υποτυπώδη οχύρωση των βυζαντινών χρόνων.

Η μικρή οχύρωση στη θέση Μολύβια, στη διόδο Παλιουριάς-Μελίβοιας, ονομασία που θεωρήθηκε παραφθορά του ονόματος Μελίβοια, είναι των Ελληνιστικών χρόνων. Ίσως πρόκειται για κάποιο μικρό μακεδονικό φρούριο, επειδή η εγκατάσταση απλώνεται σε έκταση 8-10 στρέμμ. μόνον. Επομένως, δεν είναι δυνατόν να γίνει λόγος για ταύτιση της θέσης αυτής με την αρχαία Μελίβοια.

Γενικά και για τις τρεις περιπτώσεις κατά τον κ. Τζιαφάλια, δεν συμβαδίζουν οι μαρτυρίες των πηγών με την αρχαιολογική βάση.

Ερχόμαστε τώρα στη θέση Σκιαθάς του Κάτω Πολυδενδρίου. (Νότιο άκρο του λεγόμενου κόλπου της Μελίβοιας στην παράλια περιοχή του Κάτω Πολυδενδρίου Σκήτης).² Ο αρχαιολόγος Χ. Ιντζεσίλογλου αναφέρει ότι η μόνη τοποθεσία που ανταποκρίνεται σε όλα σχεδόν τα στοιχεία και τις πληροφορίες που δίνουν οι αρχαίοι συγγραφείς για τη θέση της αρχαίας Μελίβοιας, είναι το μικρό **Κάστρο** του **Σκιαθά**, το οποίο βρίσκεται σε θέση ικανή να ελέγχει τη δίοδο προς τις νοτιότερες υπώρειες του Μαυροβουνίου-Β. Πηλίου:

α) Βρίσκεται μεταξύ Πηλίου και Όσσας.

β) Ήταν πόλη παραλιακή σε κόλπο μήκους πάνω από διακόσια στάδια και κοντά της υπήρχε μια θυελλώδης ακτή και αμμονδιά (Αγιοκάμπος). (Από το ακρωτήριο Δερματάς έως το ακρωτήριο Πουρί=42 χλμ. δηλ. 200 στάδια).

γ) Είναι θέσις ελέγχου της παραλίας του Αγιοκάμπου και του δρόμου προς Νότον.

δ) Ανταποκρίνεται στην περιγραφή του Λίβιου της πολιορκίας του 169 π.Χ.

ε) Από τον χώρο του Κάστρου προέρχονται τα πιο σημαντικά ευρήματα από όλες μαζί τις παράλιες πόλεις της προς το Αιγαίο Πέλαγος Μαγνησίας. (Με πρώτη την ενεπίγραφη κεραμίδα με σφράγισμα «Δημαία Μελιβοαίων» ή «Δημέα Μελιβοέα»).

Οι νεότερες όμως εργασίες καθαρισμού που έγιναν από την ΙΕ' Εφ. Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και τα αρχαιολογικά στοιχεία, που ο κ. Τζιαφάλιας συγκέντρωσε, αποδεικνύουν ότι στη θέση **Σκιαθάς** δεν βρισκόταν η Αρχαία Μελίβοια διά τους ακόλουθους λόγους:

1. Δεν υπάρχει μυκηναϊκός πυρήνας που να συνδέει τη θέση με την αρχαία μυθολογική παράδοση.

2. Η θέση αυτή αφορά στα πιθανολογούμενα σημεία δ, ε και στ πιο πάνω κατά τους ιστορικούς και περιηγητές του 19ου αιώνας μ.Χ.

I. Μονή Θεολόγου Βελίκας.

2. Από την περίοδο που αναπτύχθηκε, όπως είδαμε, η ιστορική Μελίβοια, μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ., δεν βρέθηκε κατά τις ερευνητικές εργασίες εδώ κανένα ίχνος ζωής.

3. Ο περιβάλλον χώρος είναι ορεινός και αντενδείκνυται για καλλιέργεια αμπέλου, που γνωρίζουμε ότι ήταν η κύρια απασχόληση των Μελιβοιέων.

4. Η έκταση του οικισμού είναι πολύ μικρή, μόνον 55 στρέμματα, εκ των οποίων το 20% είναι απότομοι βράχοι και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε εδώ να αναπτυχθεί μια οργανωμένη πόλη με Δημόσιες λειτουργίες (Εκκλησία του Δήμου-Αγορά).

Θα μπορούσε όμως να αποτελεί το επίνειο μιας μεγάλης πόλεως, διότι έχουμε μικρό αρχαίο οικισμό με μεγάλη εμπορική δραστηριότητα.

Εξετάζοντας, τέλος, το **Κάστρο** της Βελίκας διαπιστώνουμε ίχνη οχύρωσης που κατά την γνώμη των κ. Τζιαφάλια και Αγραφιώτη είναι από τον 4ο αι. π.Χ. με μεταγενέστερες επισκευές των παλαιοχριστιανικών και των Βυζαντινών χρόνων. Δηλαδή υπάρχει βυζαντινό κάστρο, το οποίο στηρίζεται σε οχύρωση των Ελληνιστικών χρόνων.

Η έρευνα στην ευρύτερη περιοχή οδηγεί στην διαπίστωση ότι η κατοίκηση ήταν συνεχής και από παλαιότερους του 4ου αι. π.Χ. χρόνους, διότι η πεδινή έκταση περιμετρικά από τον λόφο που αριθμεί

πάνω από 200 στρέμμ. είναι κατάσπαρτη από όστρακα των κλασικών και των Ελληνιστικών χρόνων.

Δημοσιεύσαμε ήδη αρχιτεκτονικά μέλη προερχόμενα από παλαιοχριστιανική βασιλική, κιβωτιόσχημους και καλυβίτες τάφους στα προνή του λόφου και στην πέριξ της μονής του Θεολόγου (Αγ. Ιωάννου) περιοχή ή από το προσχωσιγενές πεδινό τμήμα μέχρι τη θάλασσα.

Επίσης δεν είναι ασήμαντο να κατατεθεί το γεγονός ότι οι ψαράδες του σύγχρονου οικισμού της Βελίκας χρησιμοποιούσαν μέχρι και πριν από λίγα χρόνια, προτού κατασκευασθεί το σύγχρονο λιμάνι, ως καταφύγιο των πλοιαρίων τους, τους φυσικούς ορμίσκους της θέσης Σκιαθάς, οι οποίοι είναι οι μόνοι σε όλη την αλίμενη περιοχή του Αγιοκάμπου, παρόλο που η απόσταση είναι 9-10 χιλιόμετρα.

Ο γνωστός αρχαιολόγος Αθαν. Τζιαφάλιας ο οποίος, εάν δεν απουσίαζε στο εξωτερικό, θα μας έλεγε ο ίδιος όσα εγώ σήμερα προσπαθώ να σας αναπτύξω, στην εργασία του με τίτλο «Αναζητώντας την αρχαία Μελίβοια»,³ καταλήγει θέτοντας ερωτηματικά για την ταύτιση της πόλεως με το Κάστρο της Βελίκας και λέγοντας τα εξής:

*«Μήπως εδώ ήταν η αρχαία Μελίβοια και η θέση Σκιαθάς ήταν το επίνειό της, το οποίο χρησιμοποιούνταν από τους αρχαίους Μελιβοιείς μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. όπως σήμερα; Τίποτα ακόμα δεν είναι βέβαιο, γιατί οι επιφανειακές έρευνες σε μια περιοχή με πυκνή, σχεδόν απροσπέλαστη, βλάστηση δεν εξασφαλίζουν απόλυτα θετικά συμπεράσματα. Ωστόσο, το μόνο βέβαιο νομίζω είναι ότι η αρχαία Μελίβοια βρίσκεται μέσα στη ζώνη της παραλίας του Αγιοκάμπου και περιμένει να αντικρίσει το φως».*⁴

Στην περίπτωση, λοιπόν, όπου, κατόπιν έρευνας, δικαιωθεί η άποψη του W.M. Leake, ο οποίος τοποθετούσε εδώ την Μελίβοια, ο Δημ. Αγραφιώτης θεωρεί ότι συνέχεια της αρχαίας Μελίβοιας είναι η Παλαιοχριστιανική Κενταυρόπολις, καθώς τούτο υποδηλώνεται από τμήματα του τείχους, αρχιτεκτονικά μέλη-υπολείμματα παλαιοχριστιανικής βασιλικής με ψηφιδωτό δάπεδο σε χώρο παραλιακής κατοικίας

3. Βλ. Τζιαφάλιας Αθανάσιος, Αναζητώντας την αρχαία Μελίβοια, ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο «Θεσσαλία 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές», Λυών 1990, Πρακτικά, τ. Β', 143-152.

4. Βλ. ό.π., σ. 152.

στην Βελίκα, νόμισμα των μέσων του βου αι. και βαρβαρικά νομίσματα σχήματος φακής.⁵

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά την ταπεινή μου γνώμη και συμπληρώνοντας μόνο τις γνώμες των ειδικών επιστημόνων πιστεύω ότι, θα μπορούσε η Αρχαία Μελίβοια να έχει ως ακρόπολη το Κάστρο της Βελίκας, διότι:

α) Ταυτίζεται γεωμορφολογικά με τις αναφορές των πηγών (αρχαίων ιστορικών) και είναι δυνατόν να είχε αναπτυχθεί στην αρχή του μεγάλου θαλάσσιου κόλπου μήκους 200 σταδίων, δηλαδή μεταξύ Δερματά και Σκιαθά.

β) Εάν, μετά από ανασκαφές ανευρεθούν ίχνη πόλεως των μυκηναϊκών και των ιστορικών χρόνων στα πρηνή του Κάστρου και κατωτέρω, φαίνεται εφικτό εξ επόψεως χώρου 2.000 άνδρες Μελιβοιείς να ευρίσκονται συγκεντρωμένοι στην Εκκλησία του Δήμου, ώστε ομαδικά να θανατωθούν από τον Αλέξανδρο των Φερών το 366 π.Χ.

γ) Υπάρχει μεγάλη γόνιμη έκταση (χωματοβούνια) στις υπώρειες της Όσσας Ν.Α. του Κάστρου της Βελίκας, ώστε να δικαιολογείται η ύπαρξη καλλιιεργειών αμπέλου και μεγάλης παραγωγής οίνου.

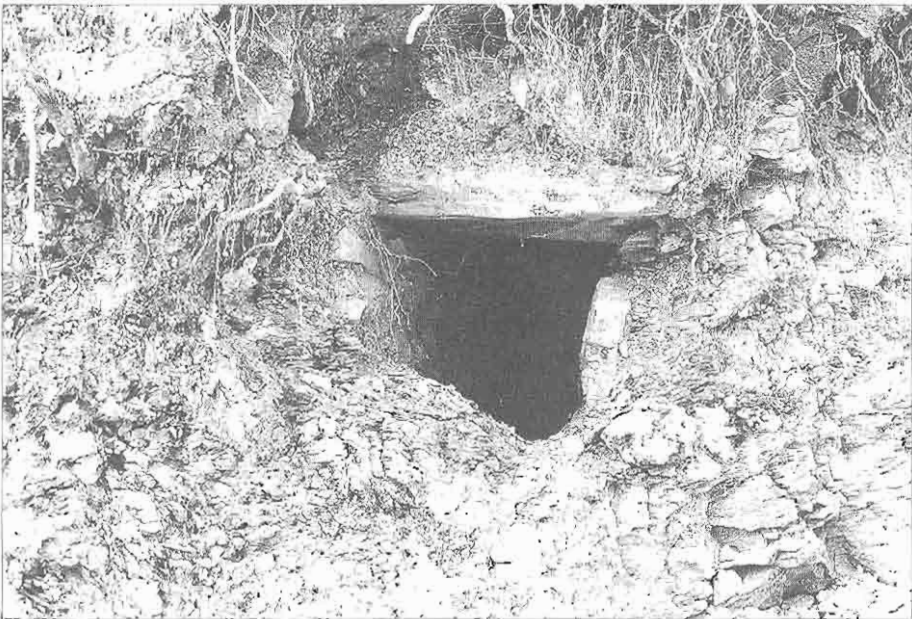
δ) Εάν τα λαξεύματα στους βράχους του όρμου **Κρουσιάνα** στη θέση Σκιαθάς, οι τετράγωνοι τόρμοι για την τοποθέτηση αναθηματικών στηλών και οι ευθυντηρίες κτιρίων είναι ενδείξεις υπάρξεως λιμενικών εγκαταστάσεων, διά να θεωρήσουμε ότι η πόλις χρησιμοποιούσε δύο φυσικούς ορμίσκους για τον λιμενισμό των πλοίων στο μέχρι και σήμερα λεγόμενο **Αυλάκι**, πρέπει νομίζω, να ερευνηθεί και η πιθανότητα λιμενισμού των πλοίων της Μελίβοιας κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους στον όρμο της **Παλιουργιάς**. Διότι αν ο όρμος Παλιουργιάς (το σημερινό ρέμα) ή χείμαρρος, λειτουργούσε υπό άλλη μορφολογία σαν φυσικό και ασφαλές λιμάνι, είμεθα πιο κοντά στην ταύτιση της πόλεως γνωρίζοντας και τον Ταρσανά της.

5. Αγραφιώτης Δημ. Κ., Η Επαρχία της Αγιάς κατά τη βυζαντινή εποχή, ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο «Θεσσαλία 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1900. Αποτελέσματα και προοπτικές», Λυών 1990, Πρακτικά, τ. Β', σ. 425.

Όποτε εικάζεται, ότι κάτωθεν της Βελίκας, υπάρχει πόλις Παλαιοχριστιανική (1ος-4ος αι. μ.Χ.) κτισμένη επί της αρχαίας Μελίβοιας.

Το Κάστρο της Βελίκας. Τμήμα του τείχους στην ανατολική πλευρά.

Κιβωτιόσχημος τάφος στο Κάστρο.

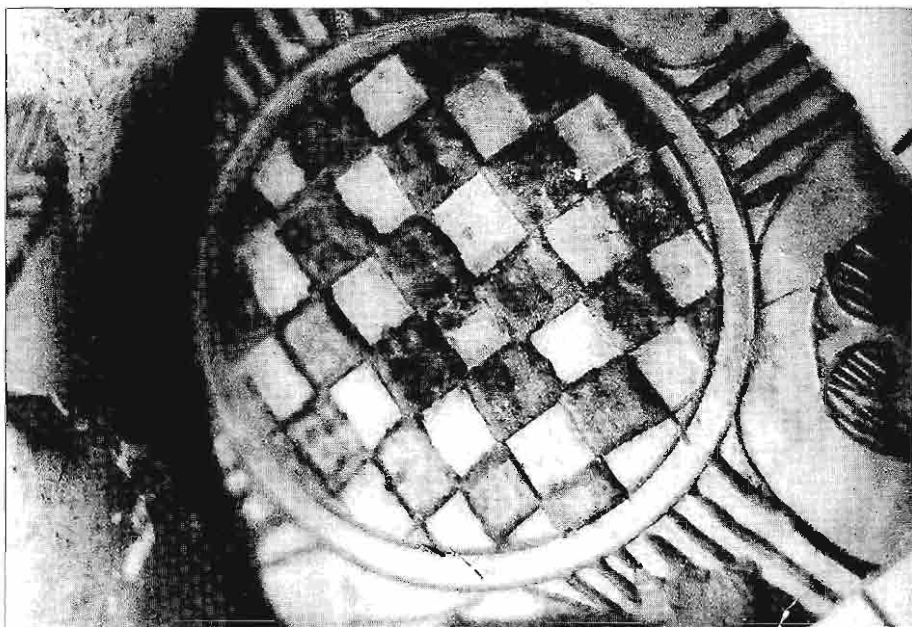
Κεραμοσκεπής τάφος στο Κάστρο.

Βελίκα, οικία Ιω. Καλαγιά - παλαιοχριστιανικό επίγραμμα (φωτογρ. 1979).

*Υπολείμματα δαπέδου (πλησίον κέντρου «χάος»),
στο δρόμο προς Ι.Μ. Αγ. Ιωάννου Θεολόγου Βερίκας.*

Όστρακο στη θέση «Τσιταρέικα», στη Σωτηρίτσα.

Εξωκλήσι Αγ. Τριάδος Μελίβοιας.

Εξωκλήσι Αγίων Αποστόλων Μελίβοιας.

Εισηγητής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ

Θέμα:
**Η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου
στη Βελίκα της Μελίβοιας**

Εισαγωγικά

Είναι πολύ δύσκολο να επιχειρήσει κανείς μια προσέγγιση στην ιστορία ενός συγκεκριμένου μοναστηριού, τη στιγμή που δεν είναι επαρκή τα αναγκαία στοιχεία για την οικοδόμηση μιας αφήγησης, όσο το δυνατό σύμφωνης με την πραγματικότητα και κυρίως απαλλαγμένης από γενικόλογες και υπερβολικές ωραιολογίες. Γιατί πολύ συχνά εντοπίζονται αυτά τα τελευταία χαρακτηριστικά σε μελέτες-αναφορές σχετικές με την Ιστορία των μικρότοπων και συγκεκριμένων μνημείων, όταν οι Πηγές απουσιάζουν.

Στη μακρόχρονη παρουσία του μνημείου του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου μια σειρά από αντίξοες συνθήκες συντέλεσαν στην απώλεια του αρχαιακού του υλικού. Καίριο χτύπημα για το αρχαιακό υλικό των νεότερων χρόνων έδωσε μια βεβαιωμένη πυρκαγιά που έπληξε τη Μονή κατά το έτος 1847.¹ Δεν είναι μικρότερος ο ρόλος των καταστροφών που υπέστη η Μονή και κατά τον Αύγουστο του έτους 1877, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Ελάχιστα στοιχεία διασώθηκαν σε άλλες αρχαιακές ενότητες, που είχαν κάποια σχέση με την περιουσία της Μονής. Πιο πλούσια είναι τα στοιχεία που διασώθηκαν για την περίοδο μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, μετά το 1881 δηλ., στο Αρχείο των Δημόσιων Κτημάτων της Οικονομικής Εφορίας της Αγιάς, το οποίο βρίσκεται στο Τοπικό Αρχείο της Αγιάς.

1. Σύμφωνα με αντίγραφο ενός μαρτυρικού γράμματος του έτους 1874, στο οποίο αναφέρεται ότι αρχείο της Μονής καταστράφηκε από την πυρκαγιά που κατέστρεψε τη Μονή το 1847.

Τα αρχαιολογικά στοιχεία παρά το ότι επίσης είναι ελάχιστα και αφορούν στη νεότερη φάση του μνημείου και λίγα μόνο στοιχεία σχετικά με τη μεσοβυζαντινή περίοδο, αποδεικνύονται πολύτιμα για να συνδέσουν τη νεότερη εποχή με την παλαιότερη.

Το γεωγραφικό πλαίσιο της Μονής, επίσης, ο χώρος δηλ. της Επαρχίας της Αγιάς και η Ιστορία του, μπορεί να δώσει πολύτιμα στοιχεία στην απόπειρά μας να αναφερθούμε στο παρελθόν της Μονής, αφού συνδυάσουμε με αυτό τις λίγες πληροφορίες από τις Πηγές, που αναφέρονται πιο ειδικά σ' αυτή. Γιατί ολόκληρη η Επαρχία της Αγιάς χαρακτηρίζεται από το πλήθος των Μονών, των ενοριακών ναών, από τα πολλά παρεκκλήσια, τα εξωκκλήσια και από τα διάσπαρτα απλά προσκνητάρια σε όλα τα χωριά και στους μικρούς οικισμούς της.

Διαπιστώνεται επίσης ένας μεγάλος αριθμός από αγιωνύμια, θέσεις δηλ. όπου έχουν απομείνει τα ονόματα των Αγίων, στους οποίους ήταν αφιερωμένα σε παλαιότερες εποχές θρησκευτικά μνημεία. Το γεγονός αυτό είναι αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας, της έντονης δηλ. μοναστικής ζωής στις ανατολικές υπώρειες της Όσσας και στο Β.Α. Μαυροβούνι, που εξαπλώθηκε μεταγενέστερα και στα νοτιοδυτικά της περιοχής. Η έντονη θρησκευτικότητα των κατοίκων έρχεται ως αποτέλεσμα αυτής της μοναστικής ζωής και εμφανίζει μια έντονη συνέχεια στην πληθώρα των μονών και των ναών που παρουσιάζονται στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.²

2. Βλ. Γιαννόπουλος Ν.Ι., Έρευνα εν τη Επαρχία Αγιάς, *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, ΙΣΤ, Αθήναι 1940, σσ. 376-383. Ε. Vranoussi, *Le Mont des Kellia. Note sur un passage d' Anne Komnene*, *Zbornik Radova Vizantologiskog Instituta* 8/2 (1964), 459-464. Ε. Βρανούση, *Τα αγιολογικά κείμενα του Οσίου Χριστοδούλου, ιδρυτού της εν Πάτμω Μονής. Φιλολογική παράδοσις και ιστορικά μαρτυρία*, Αθήναι 1964. Νικονάνος Νίκος, Έρευνες στην Επαρχία Αγιάς Λαρίσης, περ. *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών (ΑΘΜ στο εξής)*, τ. Β', Βόλος 1973· του ίδιου, Έρευνες στην Επαρχία Αγιάς Λαρίσης, *ΑΘΜ*. τ. Γ', Βόλος 1974· του ίδιου, *Βυζαντινοί Ναοί της Θεσσαλίας από το 10ο αιώνα ως την κατάκτηση της περιοχής από τους Τούρκους το 1393, Συμβολή στη Βυζαντινή Αρχιτεκτονική*, Αθήναι 1979. Αγραφιώτης Δημ. Κ., Η επαρχία της Αγιάς κατά τη βυζαντινή εποχή, ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο «Θεσσαλία. 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές», Λυών 1990, Πρακτικά, τ. Β', σσ. 423-430. Αγραφιώτης Δημ. Κ. Σχόλια σε ένα χωρίο της Άννας της Κομνηνής (Αλεξιάς Ε, 5, 3), Συμβολή στην Ιστορική Γεωγραφία της Επαρχίας της Αγιάς), π. *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 19, Λάρισα, 1991, 65-80. Γουλούλης Σταύρος, «Όρος των Κελλίων».

Ειδικά για την περιοχή των παραλίων, η οποία στο μέγιστο ποσοστό της περιλαμβάνεται στα διοικητικά όρια της Κοινότητας της Μελίβοιας, θα αναφέρω απλώς τα αποτελέσματα μιας έρευνάς μου, που σε περίληψη δημοσιεύτηκε πρόσφατα. Σύμφωνα με αυτή έχουν επισημανθεί στον παράλιο χώρο και στις υπώρειες της Όσσας, από το Κόκκινο Νερό μέχρι την περιοχή που συμβάλλουν οι χαμηλές απολήξεις της με το Μαυροβούνι, 79 θέσεις με ερείπια βυζαντινών ή και παλαιότερων μνημείων.³ Τα αγωνύμια ξεπερνούν τα 30 ενώ αξιόλογος είναι και ο αριθμός των όρθιων ακόμη μνημείων στη Μελίβοια και στη Βελίκα.

Σήμερα έχει γίνει πλέον δεκτή διεθνώς η άποψη ότι, ο αναφερόμενος στις φιλολογικές πηγές του 12ου αιώνα βουνός των Κελλίων ή Όρος των Κελλίων και αργότερα κατά τον 13ο αιώνα ως Μοναστήρια των Κελλίων ή απλώς Κελλία, ταυτίζεται, κατά κύριο λόγο, με τις ανατολικές υπώρειες της Όσσας/Κισσάβου.⁴

Συμβολή τοπογραφική και ιστορική, *Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Θεσσαλία, στη μνήμη του Δ. Θεοχάρη*, Πρακτικά, Αθήνα 1992, 473-497. Δεριζιώτης Λάζαρος, Μια επιγραφή από την ανατολική Όσσα (1571), π. *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 12, Λάρισα 1987, σσ. 8-10 κ.ά. Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος, *Αγιορείται Οσιομάρτυρες Ιεράς Μητροπόλεως Λαρίσης*, Master Θεολογίας, εκδ. «ΦΥΛΛΑ» Αθήνα 1999, σσ. 72-74 και 94-96. *Η Ανατολή της Αγίας-Σελίτσανη*, Ιστορικές Μελέτες, Πρακτικά Ημερίδων (επιμέλεια Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος), βλ. εισηγήσεις Αγραφιώτη Κ. Δημ. και Αρχιμ. Νεκταρίου Δρόσου, εκδ. Κέντρο Τύπου Αγίας, Αγιά 1998, σσ. 11-18 και 28-40.

3. Αγραφιώτης Δημ. Κ., Η Επαρχία της Αγίας κατά τη βυζαντινή εποχή. (...) ό.π., σσ. 423-430.

4. E. Vranoussi, *Le Mont des Kellia*, (...), ό.π., σσ. 459-464. Γουλούλης Σταύρος. «Όρος των Κελλίων». Συμβολή τοπογραφική και ιστορική, *Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Θεσσαλία, στη μνήμη του Δ. Θεοχάρη*, Πρακτικά, Αθήνα 1992, 473-497. F. Hild- J. Koder- K. Σπανός-Δημ. Αγραφιώτης, Η βυζαντινή Θεσσαλία, Οικισμοί-Τοπωνύμια-Μοναστήρια-Ναοί, Μετάφραση των λημμάτων από τη Γερμανική Γ. Παρασκευάς, π. *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 12/1287, λήμμα «Κελλία» κυρίως αλλά και αλλού στα λήμματα που αφορούν στην Επαρχία της Αγίας και ειδικώς την περιοχή της Μελίβοιας. Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος, *Αγιορείται Οσιομάρτυρες...*, ό.π., σσ. 77-81. Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος, *Η Ενορία των Αγίων Αντωνίων Αγίας*, εκδ. ΦΥΛΛΑ, Αγιά 2003, σσ. 65-69. Αρχιμ. Νεκτάριος Δρόσος, *Σύναξις Αγιωτών Αγίων*, Πρακτικά Ημερίδας, εκδ. ΦΥΛΛΑ, Αγιά 2004, σσ. 48-51.

*1. Μονή Αγ. Ιωάννου Θεολόγου Βελίνας το έτος 1994
πριν από την ανακαίνισή της.*

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Θέση

Ένα από τα γνωστότερα μοναστήρια της περιοχής αυτής είναι και η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου. Βρίσκεται απέναντι ακριβώς από το αρχαίο και βυζαντινό Κάστρο της Βελίνας, σε ένα πλάτωμα των ανατολικών υπαυρειών της Όσσας/Κισσόβου στο πρόβουντο που ονομάζεται Κρητζάμπας. Η θάλασσα σε ευθεία γραμμή δεν απέχει περισσότερο από 200 μ. Ο χώρος έχει όλα τα προσόντα που αναζητούσαν οι μοναχοί για την εγκατάστασή τους: Βλάστηση πλούσια, καλλιεργήσιμο χώρο πολύ κοντά, νερό και θέα ευπρόσδεκτη προς τα τρία σημεία του οριζонта, γκαράζ από το Βορρά, όπου συνεχίζει την ανοδο της η πλάτη του Κορζάμπου και σχετικά πορφύρα.

Ιστορικά του Κτιρίου

Το σωζόμενο σήμερα κτίριο ανήκει χρονολογικώς στα μέσα του περασμένου αιώνα. Διαδέχθηκε παλαιότερο κτίσμα, πιθανώς των μέσων του 18ου αι., αν βασιιστούμε στη χρονολογία μιας επιγραφής που αναγράφει το όνομα του Ιερομονάχου Ιεροθέου και το έτος 1776.⁵ Αυτό καταστράφηκε, μαζί με τα κελλιά και τους λοιπούς χώρους, από πυρκαγιά κατά το έτος 1847, η οποία κατέστρεψε και πολύτιμα έγγραφα, μεταξύ των οποίων ήταν και ο συνορλαμάς, η μάνα, δηλ. το κατάστιχο-κτηματολόγιο, στο οποίο καταγραφόταν η περιουσία της Μονής. Τις πληροφορίες αυτές τις αντλούμε από ένα αντίγραφο ενός εμμέταυρου γράμματος των μουχτάρηδων/κοινοταρχών πολλών χωριών της Επαρχίας της Αγιάς, του έτους 1874, στο οποίο βεβαιώνονται τα όρια της κτηματικής περιουσίας της Μονής. Ο Νίκος Νικονάνος χρονολογεί το υπάρχον σήμερα κτίριο στο έτος 1854 σε μελέτη που δημοσίευσε το έτος 1973.⁶ Ωστόσο σωζόμενη επιγραφή αναφέρεται στο έτος 1851.⁷ Τότε, πληροφορούμαστε ότι ο ιερομόναχος Σεραφείμ, που καταγόταν από τη Μελίβοια, φρόντισε να αποκατασταθούν οι ζημιές και να λειτουργήσει ξανά το μοναστήρι αναθέτοντας το έργο σε ζουπανιώτες μαστόρους.⁸ Στην επιγραφή αναφέρεται λανθασμένα ως Μονή του Τιμίου Προδρόμου, προφανώς από λάθος του τεχνίτη της επιγραφής.⁹ Οι εργασίες περατώθηκαν τον Ιούλιο του 1857 οπότε και εγκαινιάστηκε ο Ναός. Η αγιογράφηση ανατέθηκε και περατώθηκε το Μάιο του έτους 1860 από

5. Σύμφωνα με την επιγραφή που σώζεται εντοιχισμένη στον πρόχειρο τοίχο του περιβόλου της Μονής στα δεξιά της εισόδου από τα νότια. Το μάρμαρο της επιγραφής αυτής επαναχρησιμοποιήθηκε, για να χαραχθεί η επιγραφή που ήταν εντοιχισμένη στη βρύση μέσα στον περίβολο της Μονής κατά το έτος 1851 από τους ζουπανιώτες (από το Ζουπάνι/Πεντάλοφο της Κοζάνης) που επισκεύασαν το μοναστήρι μετά την πυρκαγιά του 1847. Βλ. τις επιγραφές Κανδηλάρης Στέφανος, Ενθυμήσεις και επιγραφές από τη Μελίβοια της Αγιάς, π. *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 27/1985, στις σσ. 217-218.

6. Νικονάνος Νίκος, Έρευνες στην Επαρχία Αγιάς Λαρίσης, *ΑΘΜ*, τ. Β', Βόλος 1973, σ. 44.

7. Πρβλ. πιο πάνω υποσημ. 5.

8. Πρβλ. πιο πάνω υποσημ. 5.

9. Το σύμπλεγμα ΓΔΡ αποτελεί συντομογραφία του «Προδρόμου». Το καθολικό της Μονής είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου. Λάθος συγγνωστό του λιθογλύπτη.

τον ηγούμενο Σεραφείμ στον σαμαριναίο ζωγράφο-ιερέα Γεώργιο.¹⁰

Αρχιτεκτονικά του Καθολικού της Μονής

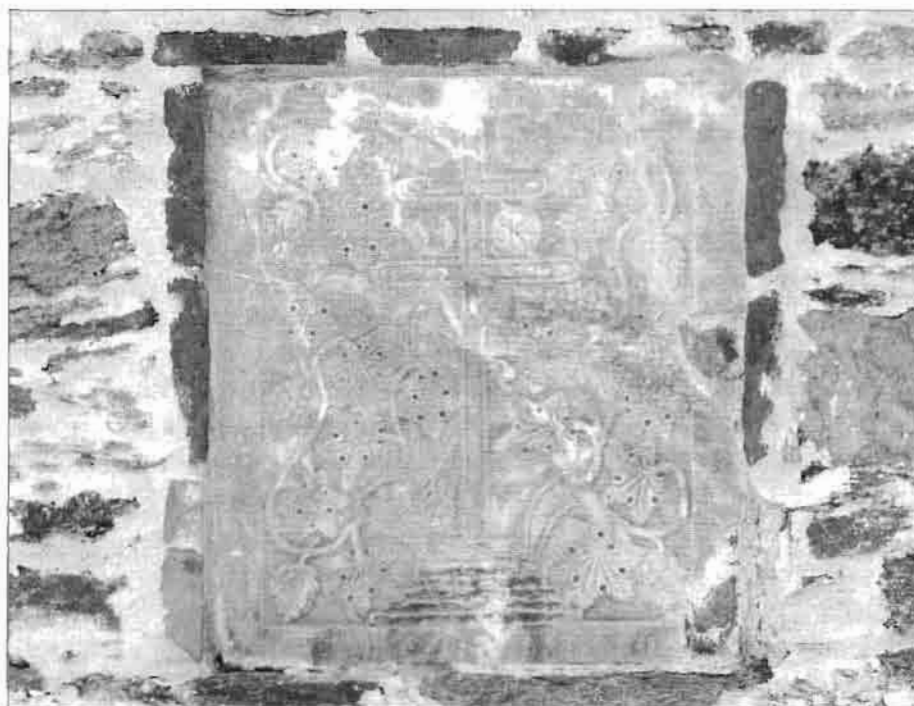
Το σωζόμενο σήμερα κτιριακό του συγκρότημα αποτελείται από το ναό, το καθολικό και τον περίβολο, που αποτελούσε παλαιότερα τους εξωτερικούς τοίχους των κελιών και των άλλων αναγκαίων σε κάθε μοναστήρι χώρων, δηλ. μαγειρεία, αποθήκες, κοιτώνες, βιβλιοθήκη, εργαστήρια, κ.λπ. Δανείζομαι τα γραφόμενα από τον Νίκο Νικονάνο για την περιγραφή της αρχιτεκτονικής του Καθολικού της Μονής:

«Το Καθολικό είναι σταυροειδής εγγεγραμμένος (Ναός), φέρει στα δυτικά νάρθηκα και απολήγει στα ανατολικά σε τρεις ημικυκλικές εσωτερικά και πολυγωνικές εξωτερικά αψίδες. Στα πλάγια διαμερίσματα του κυρίως ναού και του νάρθηκα φέρει ρηχούς θόλους – ασπίδες – ενώ η Πρόθεση και το Διακονικό καλύπτονται με τρουλίσκους. Στο εξωτερικό το μνημείο αλλάζει μορφή, γιατί οι στέγες δεν παρακολουθούν την εσωτερική διάρθρωση της ανωδομής, αλλά η κάλυψη γίνεται με μεγάλες αμφικλινείς και διασταυρούμενες στέγες, επάνω από τις οποίες υψώνονται οι τρεις τρούλοι. Η τοιχοδομία είναι από αργολιθοδομή εκτός από τους τρούλους και τις αψίδες του Ιερού, όπου χρησιμοποιούνται πωρόλιθοι και πλίνθοι».¹¹

Δεν κάνει ο συγγραφέας καμιά αναφορά στα άλλα κτίσματα της Μονής, επειδή την εποχή που έκανε την επίσκεψή του διατηρούνταν μόνον ο περίβολος. Επισημαίνει την παρουσία ενός αρχιτεκτονικού μέλους της μεσοβυζαντινής περιόδου, εντοιχισμένου πάνω από τη δυτική είσοδο. Στο θωράκιο υπάρχει ανάγλυφος διπλός σταυρός σε βαθμιδωτή βάση που πλαισιώνεται από κληματίδα με σταφύλια. Σε τέσσερα μέταλλα στις κεραίες του σταυρού αναγράφεται το ΙΧΝΚ, ενώ στο άνω τμήμα του πλαισίου υπάρχει η επιγραφή **Στ(αυ)ρωπήγιων του Οικουμενικού Πατρι(ά)ρχου**, η οποία επαναλαμβάνεται με νεότερους χαρακτήρες και στο κάτω τμήμα του θωρακίου. Είναι ένα σημαντικό στοιχείο, δηλωτικό της εξάρτησης της Μονής κατευθείαν από τον Οικουμε-

10. Τις χρονολογίες αυτές και τα ονόματα δίνει το κείμενο μιας επιγραφής στο Ιερό Βήμα. Βλ. Κανδηλάρης Στ., ό.π. σ. 220.

11. Νικονάνος Νίκος, ό.π. σ. 44.

Θωράκιο της Ι. Μονής Θεολόγου.

νικό Πατριάρχη. Ο Ν. Νικονάνος πιστεύει ότι προέρχεται από κάποιο βυζαντινό σταυροπηγιακό μοναστήρι που βρισκόταν στη θέση αυτή ή από κάποιο άλλο μοναστήρι στην ευρύτερη περιοχή.¹² Το τελευταίο, βέβαια, δε φαίνεται πιθανό, γιατί συνιστά και παρατυπία με την απόδοση στη σύγχρονη μονή ενός χαρακτήρα που δεν είχε ή υποβιβάζει το θωράκιο σε καθαρώς διακοσμητικό στοιχείο. Το στοιχείο αυτό θα το χρειαστούμε στη συνέχεια.

Από το απλό τέμπλο του Ναού έχουν αφαιρεθεί και μεταφερθεί στο χωριό οι φορητές εικόνες που το κοσμούσαν και δε μπορούν για το λόγο αυτό να μας απασχολήσουν εδώ.¹³

12. Βλ. Νικονάνος Νίκος, Έρευνες στην Επαρχία Αγιάς, *ΑΘΜ Β'*/1973, σσ. 45-46. Ο συγγραφέας υποθέτει ότι βρισκόταν στην ίδια θέση βυζαντινή μονή.

13. Καταγραφή τους λεπτομερής υφίσταται στην 7η Εφορεία Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, η οποία περιλαμβάνει το σύνολο των σωζομένων εικόνων από τους ναούς και τις μονές της Μελίβοιας.

Περιουσιακά στοιχεία της Μονής

Όπως αναφέρθηκε ήδη, λίγα στοιχεία έχουμε σχετικά με την περιουσία της Μονής. Γνωρίζουμε ότι από το 1781 τουλάχιστον, όταν υπεύθυνος της Μονής ήταν ο παπα-Θεόκλητος από την Μελίβοια, η Μονή είχε Μετόχι (μονούδριο και κτηματική περιουσία) στην Κασσάνδρα της Χαλκιδικής.¹⁴ Όλα αυτά χάθηκαν από κακούς χειρισμούς των αρμοδίων σε δικαστικούς αγώνες στα τέλη του περασμένου αιώνα.¹⁵

Κατά το 1874, όπως είδαμε, είχε καταστραφεί από την πυρκαγιά του 1847 ο συνορλαμάς, η μάννα-κτηματολόγιο της Μονής. Ο ηγούμενος Ιωακείμ απευθύνθηκε στους μουχτάρηδες/κοινοτάρχες των χωριών της Επαρχίας, για να επιβεβαιώσουν τα όρια της κτηματικής περιουσίας της.¹⁶ Αυτοί επιβεβαιώνουν ότι ολόκληρη η περιοχή από τη θάλασσα ανατολικά, το ρέμα της Βελίκας στα νότια, την περιοχή Πέτρα Στεφάνου και Κρεββάτια στα βόρεια μέχρι το ρέμα της Παλιουριάς στη δυτική πλευρά του λόφου Κούτζιμπος, αποτελούσε την κτηματική περιουσία της Μονής. Ιδιαίτερα τοπωνύμια με αξιόλογα κτήματα μέσα σ' αυτά τα όρια αναφέρονται στις θέσεις Μαυρόλακκα, Κακοσκάλι, Τσιμπλή, Γρεβενή, Βλαχούλια, Γελαδομάνδρι, Πλατανιάς, Λάκκος του Γεραντώνη ή Μάρμαρο, Λυγαριά, Παλιάμπελα, Καρπολογία και Βρωμόβρουση.

Σ' αυτή την περιοχή, δασική κατά κύριο λόγο, υπήρχαν αρκετά ξέφωτα ή δημιουργήθηκαν με εκχερσώσεις κτήματα που φυτεύτηκαν αμπέλια, ελιές και δημιουργήθηκαν οι ελαιώνες και οι αμπελώνες της Μονής, που έδιναν σημαντικά εισοδήματα. Υπήρχαν χώροι κατάλληλοι για σιτηρά και κήπους και μικρές εκτάσεις-λιβάδια για τη βόσκηση των μεγάλων και μικρών ζώων της Μονής. Στη δεκαετία του 1880 απέκτησε και δικό της ελαιοτριβείο για την εξαγωγή του ελαιολάδου, έργο της Στεφανίας Φαβρ – Μαντάμας – όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Τα κτήματα αυτά μετά το 1874 νοικιάστηκαν στον Ευγένιο και στη Στεφανία Φαβρ, η οποία τα εκμεταλλευόταν για δεκαεφτά χρόνια.¹⁷ Η

14. Αναφορές σ' αυτόν και στο Μετόχι της Κασσάνδρας γίνονται στο Αρχείο «Θεσσαλικά-Συνεταιρισμοί Αγιάς» του Τμήματος Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.

15. Στα κτήματα της Μονής στην Κασσάνδρα της Χαλκιδικής αναφέρεται και ο Μ. Δάλλας. Αρχείον Ιστορικών, περ. *Θεσσαλικά Χρονικά*, τ. Ε'/1936, σ. 243.

16. Βλ. το κείμενο του εγγράφου αυτού στο τέλος της μελέτης.

17. Μέχρι το 1890 συγκεκριμένα, οπότε άρχισε η ενοικίαση της μοναστηριακής

Στεφανία, μετά το θάνατο-αυτοκτονία του Ευγένιου στα 1880, επιχείρησε να μετατρέψει και εδώ, όπως έπραξε με επιτυχία στη Ρέτσιανη/Μεταξοχώρι, τον ιδιοκτησιακό χαρακτήρα της περιουσίας της Μονής και να τον καρπωθεί προφασιζόμενη ανύπαρκτη αγορά, ή για μερικά τμήματα, χρησιμησίαι. Αρκετοί αθανατιώτες, επενουκιστές μικρών κτημάτων, εμπλέχθηκαν σε αγοραπωλησίες και συντάχθηκαν μάλιστα και συμβολαιογραφικές πράξεις με πωλήτρια τη Στεφανία και αγοραστής τους ίδιους.¹⁸ Μετά από μακρούς αγώνες η Κοινότητα της Μελίβοιας και το Εκκλησιαστικό Ταμείο, που διεκδικούσε την περιουσία αυτή δικαιώθηκαν, όπως φανερώνει σειρά δικαστικών αποφάσεων που βρίσκονταν στο Τοπικό Αρχείο της Αγιάς στην περίοδο 1889-1895.¹⁹ Από το έτος αυτό και εξής η καλλιεργήσιμη κτηματική περιουσία περιήλθε στη διαχείριση της Οικονομικής Εφορίας της Αγιάς. Ενοικιαστές της περιοχής χωρίς ή με περιορισμένο δικαίωμα ξύλευσης διατέλεσαν οι Ιω. Καρακίτιος, 1890-1895, Νικ. Μπόνης 1895-1900, Ιω. Παπαρίζος ή Παπαλέξης 1900-1905, Μπουζούκης Δημήτριος 1905-1910, Ιω. Παπαρίζος ή Παπαλέξης 1910-1915, 1915-1920, Μιλτιάδης Ασμίνης 1920-1925 και Νεοκλής Ποντίκης 1925-1930. Κατόπιν, το φθινόπωρο του 1930, η περιουσία της Μονής και το δάσος, με τίμημα 500.000 δραχ. σε δόσεις των 50.000, παραχωρήθηκε, κολοβωμένη από τμηματικές εξαγορές και καταπατήσεις, στην Κοινότητα της Μελίβοιας.²⁰

περιουσίας, για λογαριασμό του Δημοσίου και του Εκκλησιαστικού Ταμείου σε άλλους.

18. Ο Ιω. Ζιάκας ή Μπάτσικας και ο αδελφός του Δημήτριος Ζιάκας ή Μπάτσικας, για παράδειγμα, με το αριθ. 4144/1889 Συμβόλαιο του Συμβολαιογράφου Αγιάς Δημ. Παπαπαναγιώτου αγόρασαν από τη «Μαντάμα» Στεφανή Φαβρ 1808,80 τ.μ. αγροκήπου στην περιοχή Καρπολογά της Βελίκας. Ισχυρισμούς ότι αγόρασαν «παρά τινος γαλλίδος» τα κτήματα που κατείχαν πρόβαλαν και οι Βασίλειος Σφυρής και Στέφανος Παπαστεφάνου σε έγγραφα του Αρχείου Δημοσίων Κτημάτων της ΔΟΥ Αγιάς κατά την 22-11-1930.

19. Στη συλλογή *Ιστορικά στοιχεία για το Μεταξοχώρι της Αγιάς-Αρχείο Φαβρ-τμ. 1^ο*.

20. Σύμφωνα με τα σωζόμενα έγγραφα του αρχείου των Δημοσίων Κτημάτων που βρίσκονται στο Τοπικό Αρχείο της Αγιάς. Όσον αφορά στον όρο καταπατήσεις κτημάτων ή κατεχόμενα κτήματα, θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η αγροτοδοσική περιφέρεια της Αθανάτης/Μελίβοιας ανήκε για αιώνες στα πολυάριθμα μοναστήρια και στους ενοριακούς ναούς καθώς και στο τουρκικό Δημόσιο. Οι κάτοικοι επομένως ήταν αναγκασμένοι να νοικιάζουν κτήματα, για να τα καλλιεργούν και να επιβιώνουν. Η μακρόχρονη αυτή κατάσταση δημιούργησε μια παράδοση και τη «διανοία» κατοχή των κτημάτων, αφού σε περιόδους που τα

Μετά το 1920 συναντούμε ως επικαρπωτή των εσόδων της Μονής την Ελληνική Αεράμυνα.²¹ Οι ενοικιαστές που προαναφέρθηκαν επενοικίαζαν σε τρίτους τα τμήματα και δεν ασκούσαν τον αναγκαίο έλεγχο, γι' αυτό υπήρξαν καταπατήσεις των κτημάτων και παράνομες εκχερσώσεις. Το Ελληνικό Δημόσιο, αφού πρώτα κατέφυγε δικαστικώς εναντίον των καταπατητών, τελικά συναίνεσε στην εξαγορά τους με μικρό τίμημα από κατοίκους της Μελίβοιας που τα καλλιεργούσαν ή τα κατείχαν παράνομα για δεκαετίες.²²

Ήδη από το έτος 1781 αναφέρεται ένα μετόχι, ομώνυμο της μονής, στην περιοχή της Σκήτης, στη θέση Θεολογίτικο μετόχι.²³ Στην παρουσία αυτού του μετοχίου και της κτηματικής του περιουσίας πρέπει να αποδώσουμε την εγκατάσταση αρκετών οικογενειών της Μελίβοιας/Αθανάτης στο χωριό Σκήτη.

Και μέσα στον οικισμό της Μελίβοιας η Μονή κατείχε οικόπεδα και κτίρια, μεταξύ των οποίων και το διδακτήριο του παλαιού Σχολείου του χωριού, κάτω από την εκκλησία του Αγ. Νικολάου, τη σημερινή πλατεία του χωριού, για τα οποία η Κοινότητα και το Δημόσιο κατέληξαν σε συμβιβασμό, για να περάσουν στην ιδιοκτησία της Κοινότητας, αφού διαχωρίστηκαν από την περιουσία του Ναού του Αγ. Νικολάου.

Συμπερασματικά. Ήταν ένα αρκετά πλούσιο μοναστήρι που μεγάλωνε τα έσοδά του από τις προσοδοφόρες ενασχολήσεις των μοναχών του, οι οποίοι υπήρξαν ακόμη και βιβλιοδέτες. Στην περιουσία της Μονής αποκαταστάθηκαν οι σημερινοί αθανανιώτες κάτοχοι περιουσιών στην τουριστική ζώνη της Μελίβοιας.

μοναστήρια έπαψαν να λειτουργούν, δεν πλήρωναν καν ενοίκιο (ουζρέτι). Όταν οι μονές διαλύθηκαν (1888), άρχισε το Δημόσιο και το Εκκλησιαστικό Ταμείο να εγείρουν αξιώσεις στα κτήματα που καλλιεργούσαν οι περισσότεροι κάτοικοι του χωριού. Βεβαιότατα υπήρξαν και ληστρικές καταπατήσεις κτημάτων και ιδιοποίηση μεγάλων εκτάσεων από ορισμένους. Δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς κάτι τέτοιο για μια έκταση 5-8 στρεμμάτων, που καλλιεργούσε μια οικογένεια για βιοποριστικούς λόγους.

21. Βλ. στην προηγούμενη υποσημείωση.

22. Βλ. τους πίνακες στο τέλος της μελέτης.

23. Βλ. παραπάνω στην υποσ. 14.

Μοναχολόγιο

Για τους επώνυμους μοναχούς, ιερομόναχους και ιερείς που υπηρέτησαν τη Μονή αναγκαστικά, λόγω της απώλειας του αρχείου της Μονής, περιοριζόμαστε στα στοιχεία των λίγων εγγράφων και των επιγραφών που αναφέρθηκαν. Έτσι:

– Στα 1776 συναντούμε τον Ιερομόναχο Ιερόθεο ως ανακαινιστή της Μονής.

– Στα 1781-1784 συναντούμε τον έγγαμο ιερωμένο Παπα-Θεόκλητο από την Μελίβοια ως υπεύθυνο της Μονής και διαχειριστή των μετοχών στην Κασσάνδρα της Χαλκιδικής και στη Σκήτη.

– Στα 1851-1860 τον Ιερομόναχο Σεραφείμ ανακαινιστή της Μονής μετά την πυρκαγιά του 1847 και

– Στα 1874 τον Ιερομόναχο Ιωακείμ, τον οποίο θα συναντήσουμε και κατά την περίοδο 1877-1878. Στη συνέχεια, μετά το 1888, χρονιά της διάλυσης των Μονών στην Επαρχία της Αγιάς, η Μητρόπολη εγκαθιστούσε ως ηγούμενο έναν από τους έγγαμους ιερείς της περιοχής, παρά τις αντιδράσεις της κοινωνίας της Μελίβοιας.

Ένα επεισόδιο τον Αύγουστο του 1877

Ο φίλος Κώστας Σπανός²⁴ έφερε στο φως μια ενθύμηση, σημείωση σε παλαιότυπο βιβλίο της Καρύτσας, σχετική με την ανάμειξη της Μονής στην τελευταία εξέγερση των Θεσσαλών εναντίον των Τούρκων. Τα στοιχεία αυτά συμπλήρωσα με δημοσίευσά μου στη συνέχεια²⁵ και επιβεβαίωσε δημοσίευμα του μαθητή μου και παριστάμενου στην εκδήλωση αυτή Στέφανου Κανδηλάρη.²⁶

Στις 6-7 Αυγούστου τμήμα ανταρτών αποβιβάστηκε στην παραλία της Βελίκας κατά λάθος, ενώ κατευθυνόταν προς την Πιερία. Μετέφε-

24. Βλ. Σπανός Κώστας Β., *Επιγραφές και ενθυμήσεις από τα χωριά Στόμιο και Καρίτσα της Λάρισας (4ος μ.Χ. αι. - 1888)*, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 39-40.

25. Βλ. Αγραφιώτης Δημ. Κ., *Ο Απόστολος Φιλίππου και το ζήτημα της προδοσίας των όπλων (6.8.1877) στην Επαρχία Αγιάς*, περ. *Θεσσαλικά Χρονικά*, τ. ΙΔ', 1981-1982, Αθήνα, 1992, σσ. 44-50.

26. Κανδηλάρης Στέφανος, *Ενθυμήσεις και επιγραφές από την Μελίβοια της Αγιάς*, περ. *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 27/1985, σσ. 215-217.

ρε οπλισμό και πυρομαχικά. Ο ηγούμενος συγκατατέθηκε να μεταφερθούν στη Μονή για ασφάλεια. Λίγες ποσότητες των υλικών μεταφέρθηκαν στο Μοναστήρι. Τα υπόλοιπα απόμειναν στην άμμο της παραλίας. Ένας αθανατιώτης ιερωμένος, ο Παπαλέξης, έδωσε την πληροφορία στους Τούρκους, που έσπευσαν με σημαντικές δυνάμεις και βρήκαν τόσο τα όσα είχαν απομείνει στην παραλία, όσο και αυτά που είχαν μεταφερθεί στη Μονή. Ο ηγούμενος Ιωακείμ κατάφερε να διαφύγει χρησιμοποιώντας την Καταφυγή, υπόγεια σήραγγα, που κατέληγε εκεί που σήμερα βρίσκεται το κέντρο διασκέδασης «χάος». Οι άλλοι ξυλοκοπήθηκαν άγρια και κυρίως οι προεστοί του χωριού, που με την επέμβαση κάποιων μπέηδων της Λάρισας γλίτωσαν το χειρότερο. Οι υπόλοιποι κάτοικοι σκορπίστηκαν στα γύρω δάση και κρύβονταν για μέρες, όπως και ο ιερέας Παπαλέξης.

Το σημαντικό είναι ότι η Μονή λεηλατήθηκε και μαζί με τα όπλα και τα πολεμοφόδια που επεδείκνυαν οι Τούρκοι στη Λάρισα ως λάφυρα της επιχείρησής τους, παρουσίαζαν επιδεικτικά και τα ιερά σκεύη και τα πολύτιμα εκκλησιαστικά βιβλία της Μονής, όπως αναφέρει στην Ελληνική Κυβέρνηση ο Πρόξενος της Ελλάδος στη Λάρισα Παλαμίδης.²⁷

Βήματα προς το παρελθόν

Σήμερα το μοναστήρι χαιρέται κάποιες καλές στιγμές στην πανήγυρη και κάποια καλοκαιριάτικη μέρα, που οι ευσεβείς χριστιανοί θα γίνουν αφορμή να ακουστούν ψαλμωδίες και να μυρίσει λίγο θυμίαμα.

Όμως αυτό το μοναστήρι δεν αριθμεί, νομίζω, ζωή 2,5 αιώνων μόνο. Θα επιχειρηθεί στη συνέχεια μια σύνδεσή του με ένα άλλο μοναστήρι στη θέση Παλιάτι-Παλιάτες και Λιρούτσες, στην ιδιοκτησία του Νικ. Χαρατσή ή Ζαχαρού, όπου το τοπωνύμιο Παλ(α)ιοθεολόγος. Με βάση την περιγραφή αυτού του μοναστηριού, που δημοσίευσε ο κ. Λάζαρος Δεριζιώτης,²⁸ αυτό υψώθηκε στη θέση παλαιότερου κατά το

27. Βλ. Αγραφιώτης Δημ. Κ., Ο Απόστολος Φιλίππου και το ζήτημα της προδοσίας των όπλων (...), ό.π., σσ. 44-50.

28. Δεριζιώτης Λάζαρος, Μια επιγραφή από την ανατολική Όσσα (1571), περ. *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 12, Λάρισα 1987, σσ. 8-10.

έτος 1571, όταν επίσκοπος Δημητριάδος ήταν ο Ιωσήφ. Η επιγραφή είναι γραμμένη σε μάρμαρο σε δεύτερη χρήση. Παράνομη εκσκαφή-ισοπέδωση έφερε στο φως μεγάλο αριθμό χάλκινων και, κυρίως, χρυσών σκυφωτών νομισμάτων από τα λεγόμενα υπέρπυρα της εποχής του Αλεξίου Α΄ του Κομνηνού, του 11ου δηλ. αιώνα, των Παλαιολόγων μέχρι τα χρόνια του δεσπότη της Θεσσαλίας Ιωάννη. Στο χώρο αυτό είδαμε και υπολείμματα εργαστηρίων, κλιβάνων κεραμικής, που δικαιολογούν το πλήθος των μεσοβυζαντινών οστράκων-θραυσμάτων αγγείων.²⁹

Ο πλούτος αυτού του μοναστηριού που καταστράφηκε στα δύσκολα χρόνια της θεσσαλικής ιστορίας 14ος-15ος αι., έμεινε μέσα στα ερείπιά του και καλύφθηκε από το νέο κτίριο του έτους 1571. Το αγωνύμιο, τα αρχαιολογικά ευρήματα και ο θησαυρός της Μονής μας οδηγούν να δεχτούμε τη βάσιμη υπόθεση ότι η θέση της Μονής στην οποία αναφερόμαστε ήταν κατά τη βυζαντινή περίοδο η θέση Παλ(α)ιιοθεολόγος. Τα ίδια στοιχεία μας οδηγούν και στη διερεύνηση μιας δεύτερης πιθανότητας: να ιδρύθηκε, δηλ., η Μονή από τον Όσιο Χριστόδουλο, τον ιδρυτή της ομώνυμης Μονής στην Πάτμο για τους εξής πρόσθετους λόγους:

Η περιοχή αυτή ονομάζεται, όπως αναφέρθηκε, από την Άννα Κομνηνή ως βουνό των Κελλίων, ή Όρος των Κελλίων και αργότερα 13ος αι. ως Μοναστήρια των Κελλίων, ονομασίες που αντικατοπτρίζουν πλήθος ελεύθερων ασκητών στην αρχή και οργανωμένων αργότερα σε μονές στην ίδια περιοχή. Τους ελεύθερους αυτούς ασκητές της περιοχής επιχείρησε ο Αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ ο Κομνηνός να θέσει υπό την υπακοή εις Ηγούμενο και να τους οργανώσει κατά το κοινοβιακό σύστημα. Γι' αυτό ανέθεσε στον Όσιο Χριστόδουλο να συντάξει τον Κανόνα, σύστημα δηλ. κανόνων, με τους οποίους θα ρύθμιζαν το μοναστικό τους βίο στο εξής. Οι ελεύθεροι αυτοί ασκητές-κελλιώτες, αιώνες μαθημένοι να ζουν ελεύθεροι και ιδιόρρυθμοι, δε δέχτηκαν να εφαρμόσουν τον Κανόνα του Οσίου Χριστοδούλου. Ο Όσιος τότε ζήτησε από τον αυτοκράτορα να τον απαλλάξει από το καθήκον που του ανατέθηκε και πέτυχε να αποσπάσει τη συγκατάθεσή του, προκειμένου να εγκατασταθεί στη νήσο Πάτμο. Εκεί ίδρυσε τη σωζόμενη μέχρι σήμερα

29. Αγραφιώτης Δημ. Κ., Η Επαρχία της Αγιάς κατά τη βυζαντινή εποχή, ανακοίνωση..., ό.π., σσ. 423-430. Αγραφιώτης Δημ. Κ., Σχόλια..., ό.π., σσ. 65-80.

περίφημη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου.³⁰

Η αποδοχή της υπόθεσης αυτής δικαιολογεί και την παρουσία των νομισμάτων της περιόδου του Αλεξίου Α΄ του Κομνηνού, του βυζαντινού θωρακίου στο δυτικό τμήμα της σημερινής Μονής του Ιω. Θεολόγου και το μέγεθος της περιουσίας της.³¹ Μπορούμε, πιστεύω, να υποθέσουμε βάσιμα πως οι αρχικά αδιάλλακτοι μοναχοί κελλιώτες υπέκνυαν τελικά στην κρατική βούληση και δέχτηκαν τον Κανόνα του Οσίου Χριστοδούλου. Γι' αυτό και, αντί των ασκηταριών και των κελλιών, κάνουν την εμφάνισή τους μονές μικρές και πολυάριθμες στην περιοχή. Η κεντρική ήταν η Σταυροπηγιακή Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, (ομώνυμη ίδρυσε, να θυμηθούμε, ο Όσιος Χριστόδουλος στην Πάτμο) και γι' αυτό και η πιο πλούσια. Μπορούμε, επομένως, να δεχτούμε ότι ιδρύθηκε η Μονή μας στα τέλη του 12ου αι. Από τότε, πιθανόν, είχε αναγορευθεί σε σταυροπηγιακή μονή, όπως δηλώνεται στο ενσωματωμένο σήμερα στο νέο κτίσμα θωράκιο. Πιθανότατα καταστράφηκε στα δύσκολα χρόνια που ακολούθησαν με την παρουσία των Καταλανών στην περιοχή και αργότερα των Τούρκων. Κατά την οθωμανική απογραφή του 1569/70 δεν υπήρχε, σύμφωνα με τα στοιχεία των οθωμανικών φορολογικών καταλόγων, που περιλαμβάνονται σε μελέτη του τουρκολόγου Μ. Kiel, με συμπληρώσεις-προσθήκες δικές μου και του συναδέλφου Στ. Γουλούλη. Η μελέτη είναι έτοιμη για δημοσίευση.³² Είδαμε ότι, επιγραφή της εκ νέου ανέγερσης της Μονής αναφέρει το έτος 1571.

30. Βλ. E. Vranoussi, *Le Mont des Kellia*,..., ό.π., σσ. 459-464. E. Βρανούση, *Τα αγιολογικά κείμενα του Οσίου Χριστοδούλου*..., ό.π., και Γουλούλης Σταύρος, «Όρος των Κελλίων». Συμβολή τοπογραφική..., ό.π., σσ. 473-497.

31. Βλ. στους πίνακες της περιουσίας της Μονής στο τέλος της μελέτης. Εδώ να σημειωθεί το σημαντικό, ότι τα κτήματα στην περιοχή Παλιάτι των αδελφών Κλεάνθη, Γεωργίου και Δημητρίου Πλατσά, έκτ. 2 στρ. περίπου, ανήκαν στη Μονή του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου όπως και η υπόλοιπη δασωμένη περιοχή ή οι αγροί στις θέσεις Λιρούτσες και Σκάλα Παναγιά.

32. Σε παράρτημα των Πρακτικών του Α΄ Ιστορικού-Αρχαιολογικού Συνεδρίου για την Επαρχία της Αγιάς δημοσιεύεται η μελέτη του Μ. Kiel-Συνεργασία Δημ. Κ. Αγραφιώτης-Σταύρος Γ. Γουλούλης (μετάφραση του κειμένου του Μ. Kiel Βαγγέλης Τζιγκουνάκης), σσ. 225-259, Αγιά 2002, Επίσημες τουρκικές πηγές για τη Μοναστηριακή ζωή και τα μοναστήρια της ανατολικής Θεσσαλίας κατά τον 16ο αιώνα-Το κοινωνικό και Οικονομικό τους υπόβαθρο. Η μελέτη αυτή στηρίζεται στο υλικό που παρέχουν τα οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα 1454/55-1602.

Στο ίδιο έτος (1571) ανήκει χρονολογικά και ένα χειρόγραφο Ευαγγέλιο που βρίσκεται σε Ναό της Αγιάς, αφιερωμένο από την αθανατώτικη, αλλά εγκατεστημένη στην Αγιά, οικογένεια του Χατζη-Αποστόλη, γιου του παπα-Θεόκλητου, που αναφέρθηκε πιο πάνω. Αρχισε φαίνεται τότε η ανασυγκρότηση, η δεύτερη φάση της ζωής της Μονής μέχρι τα μέσα του 18ου αι. (1776), οπότε μετακινήθηκε στη θέση που βρίσκεται σήμερα. Πιθανότατα η έλλειψη επαρκούς ποσότητας νερού και η σαθρότητα του εδάφους που υπέφερε από καθιζήσεις, ανάγκασαν τους τότε ιθύνοντες της Μονής να μετακομίσουν σε μια πιο σταθερή και εξίσου ασφαλή θέση, κατάλληλη να εκμεταλλευτεί τις μικρές θαλάσσιες μεταφορές σε μια περίοδο που η βιοτεχνία και το εμπόριο στην περιοχή είχαν μια πολύ έντονη ανάπτυξη.

Καταλήγω με την απλή αναφορά στις τρεις φάσεις της ιστορίας του μνημείου, που είναι:

- Η των μεσοβυζαντινών και υστεροβυζαντινών χρόνων, τέλη του 11ου αρχές 12ου αι. μέχρι τον 14ο-15ο αι.
- Η α' μεταβυζαντινή (1571-1776) και
- Η β' μεταβυζαντινή (1776-μέχρι σήμερα)

Ο χρόνος αυτός δικαιολογεί τον υλικό πλούτο-χρήμα και μεγάλη κτηματική περιουσία, με βάση τα στοιχεία που προσκομίστηκαν. Δικαιολογεί το ενδιαφέρον των συνετών κατοίκων γι' αυτό, αλλά δεν μας φανερώνει τον πνευματικό πλούτο της Μονής. Η απώλεια της Βιβλιοθήκης και του Αρχείου της Μονής³³ δεν επιτρέπουν συγκεκριμένες αναφορές ή υποθέσεις στο επίπεδο αυτό. Γι' αυτό αρκούμαι σε όσα επέτρεψαν να παρουσιάσω στη συνάντηση αυτή τα στοιχεία που απέφερε η αρχαιακή, η αρχαιολογική και η βιβλιογραφική έρευνα.

33. Θα ήταν πολύ χρήσιμο αν φρόντιζαν οι κάτοικοι του χωριού, ειδικά όσοι είχαν προγόνους που σχετιζονταν με τη Μονή παλαιότερα, να ξαναδοούν τα οικογενειακά τους χαρτιά. Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα ορισμένα στοιχεία του αρχείου της Μονής να βρίσκονται ανάμεσά τους. Στην περίπτωση αυτή η έρευνα θα αποκομίσει χρήσιμες πληροφορίες για τη Μονή.

Ό,τι ακριβές αντίγραφον**Μαρτυρικόν**

Οι υποφαινόμενοι κάτοικοι των χωριών των πέριξ του Μοναστηρίου/ του ονομαζομένου Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου του εν Αθανάτω ερωτη-/θέντες παρά του Ηγουμένου Ιωακείμ περί των συνόρων του τόπου του/Μοναστηρίου, επειδή, ως είπε προς ημάς, εκάησαν τα επίσημά του έγ-/γραφα, ως και ο Συνουλαμάς, ότε απετεφρώθη εκ πυρκαϊάς το Μοναστήρι-/ον τω έτη 1847 [επτά] είπομεν αυτώ προφορικώς και εγγράφως εδώκαμεν/ αυτώ το παρόν Μαρτυρικόν μας, διά του οποίου ομολογούμεν εν καθαρά συν-/ειδήσει και με φόβον Θεού και μαρτυρούμεν ενώπιον Θεού και ανθρώπων/ ότι ο τόπος ο βοσκήσιμος και τα κτήματα τα υπάρχοντα εντός των συν-/όρων αρχομένων από το παράλιον [θέσις Κρεβάτια] και εκτεινομένων/ μέχρι των Λάκκων Γερα- ντώνη, των λεγομένων «μάρμαρον», του ζυγού του βουνού του ονομαζομένου «Βλαχούλια» των «Παλιαμπέλων», κατόπιν του λεγομένου «ρεύμα κακόσκα- λον», μέχρι της «Μαυρόλακκος», υπάρχουσι/ κτήμα του Μοναστηρίου Θεολό- γου εξ αμνημονεύτων χρόνων, ως/ ημείς γνωρίζομεν εκ νεαράς ηλικίας, ως και παρά των γονέων και/ πάππων μας ηκούσαμεν.³⁴

Όθεν δίδοντες το παρόν Μαρτυρικόν μας τω Ηγουμένω Ιωακείμ/ κατ' αίτη- σιν αυτού, όπως τω χρησιμεύση όπου δει και πάλιν/ ομολογούμεν και μαρτυρού- μεν με φόβον Θεού ότι ο περικλειόμενος/ τόπος και τα κτήματα εντός των διαγε- γραμμένων συνόρων είναι/ κτήμα του Μοναστηρίου Θεολόγου.

Αγία την 28 Ιουλίου 1874 τέσερα

Μουχτάρης Αθανάτης Αγ. Παρασκευής, Μουχτάρ Μαχαλά Αγίου Γεωργί- ου Αγιάς, Μουχτ. Αγ. Νικολάου Αγιάς, Μουχτ. Προδρόμου Αγιάς, Μουχτ. Αγ. Θεόδωρος Αγιάς, Μουχτ. Αγ. Αθανασίου Αγιάς, Μουχτ. χωριού Σκήτης, Αϊντιν- λή (Τουρκοχώρι), Σελίτσανη μουχτ. αγ. Νικολάου, Μουχτάρ Ρέτσανης Μαχα- λάς Αγ. Παρασκευής, Μουχτ. Μαχαλάς Ρετσ(ανης) Αγ. Νικολάου, Μουχτ. Ρέτσανης Αγ. Γεώργιος, Μουχτάρ Αθανάτης Μαχ[αλά] Αγ. Νικο[λάου], μου- χτάρ Κιρμινλή, Σελιτσάνης μουχτάρ Αγ. Αθανάσιος, Μουχτ. Μπαϊράμ (Γιρα- κάρ), Μουχτάρ Δουγάν, Μουχτάρης χωριού Τσιναρλού³⁵

34. Δεν περιέλαβαν το σύνολο των κτημάτων της Μονής, όπως θα φανεί στον πίνακα που προκύπτει από ένα Πρωτόκολλο καταγραφής και εκτίμησης της περιουσίας της Μονής κατά το Μάιο τους έτους 1930, αλλά και τα κτήματα στην Κασάνδρα της Χαλκιδικής και του Μετοχίου στην Περιοχή του χωριού Σκήτη.

35. Τσιναρλού, Πλατανότοπος, το χωριό Ποταμά της Αγιάς. Άξιο παρατήρη- σης είναι το ότι μεταξύ των μουχτάρηδων (Κοινοτικών αρχόντων-εκπροσώπων των συνοικιών και των χωριών) περιλαμβάνονται και οθωμανοί (Αϊντινλή / Τουρκο- χώρι / Νερόμυλοι, Μπαϊράμ / Γερακάρι, Κερμενλί / Γκερμιγιανλί / Πρινιά και Δογά / Ανάβρα).

Κατά πρόχειρο, και καθόλου σύμφωνο με τα πράγματα, σημείωμα αχρονολόγητο, αλλά στο φάκελο της περιόδου 1890-1895, ανήκαν στη Μονή:

Στις θέσεις:

Καρπολογιά	130	στρ.	αγροί
Παλιόκαστρο	8	»	»
Καλύβα	3	»	»
Βαρσαμά	4	»	»
Πλατανιά ρέμα	400	»	ελαιώνας
Παλιάμπελα	18	»	κήποι
Έξωθι Μονής	8	»	αμπελοι-ελαίαι
Τσιμπλή	4	»	αγροί
Γρεβενή	6	»	»
Γελαδαριά	35	»	»
Βρωμόβρυση	5	»	»

ΣΥΝΟΛΟ

621 στρέμματα³⁶

36. Δεν αναφέρονται-άγνωστο γιατί, τα κτήματα στις περιοχές Τζανή (38,9 στρ.), Κριθαριά (5,7 στρ.), Βελή-Άνωθεν Βελή (15,8), Σκάλα Παναγιά (4 στρ.), Παλιάπι (2 στρ.), Τσαΐρι Κωλέττη (1,4 στρ.), συνολικά 67,8 στρ., ένα ελαιοτριβείο με ξύλινο συμπιεστήρα και ένα σπίτι με κλίβανο. Τα κτήματα αυτά τα εξαγόρασαν, ως ανήκοντα στη Μονή του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου κάτοικοι της Μελίβοιας/Αθανάτης, όπως θα φανεί στις ακόλουθες σελίδες. Στην περιοχή «Τζανή» η περιουσία της Μονής ανερχόταν σε 150 στρ. Τα 68 στρ. απαλλοτριώθηκαν υπέρ του Γεωργικού Συνεταιρισμού Σωτηρίτσας προ του 1929, άλλα 49 στρ. είχαν καταληφθεί και καλλιεργούνταν από κατοίκους της Μελίβοιας και μόνον 33 στρ. είχε στην εκμετάλλευσή του ο ενοικιαστής των κτημάτων της Μονής κατά την περίοδο 1925-1930 Νεοκλής Ποντίκης, αγιώτης. (Τα στοιχεία από το αριθ. 1 Πρωτόκολλον περιγραφής και εκτιμήσεως [των κτημάτων] του τμήματος Τζανή, 11-5-1930, του Αρχείου Δημοσίων κτημάτων της ΔΟΥ Αγιάς, στο Τοπικό Αρχείο της Αγιάς). Η επιτροπή καταγραφής εκτίμησε την αξία της περιουσίας αυτής (μόνον τα κτήματα) στο ύψος των δραχ. 621.550 δραχ. Να θυμηθούμε ότι η Κοινότητα της Μελίβοιας κατέβαλε 500.000 δραχ. σε 10 δόσεις για να πάρει στην κατοχή της ένα τμήμα από τα κτήματα αυτά την ίδια χρονιά (Βλ. σχετικώς το αριθ. 12/25-7-1930 Πρακτικό του Κοιν. Συμβουλίου Μελίβοιας, με το οποίο αποδέχεται έναντι αυτού του τμήματος την ανωτέρω περιουσία). Έτσι η Μονή απέμεινε χωρίς περιουσία μια και της αφαιρέθηκαν ακόμη και αυτά έξω από τον περίβολό της. Κάτοικοι του χωριού (Ρίζος Αλ. Παπαρίζος, Νικ. Θ. Παπαρίζος, Π. Ευσταθίου και Ι. Βούρτουρας) με αναφορά τους προς το Υπ. Οικονομικών (Αρ. Πρ. 2293/21-9-1931), ζήτησαν να παραχωρηθούν τα περίξ της Μονής 30 στρ., για να υπάρξει η δυνατότητα συντήρησής της. (Βλ. Αρχείο Δημοσίων Κτημάτων ΔΟΥ Αγιάς, Τ.Α. Αγιάς, φ. 10, όπως και τα λοιπά στοιχεία που χρησιμοποιούνται εδώ).

Η περιουσία της Μονής κατά το αριθ. 1 «Πρωτόκολλον Περιγραφής και εκτιμήσεως» (σχέδιο) του Μαΐου 1930:

Θέση	Στρέμματα	Παρατηρήσεις
Τζανή	150	68 απαλλοτριώθηκαν υπέρ του Γεωργ. Συν. Σωτηρίτσας 49 είχαν καταληφθεί από κατοίκους 33 στα χέρια του ενοικιαστή Νεοκλή Ποντίκη
Καρπολογά	283 και 200 τ.μ.	23 και 200 τ.μ. είχαν καταληφθεί από τρίτους
Ελαιών Βελή	155	5 είχαν καταληφθεί από τρίτους
Σκουληκάρι	4	
Κακόμοιρος	3	
Έξω από τη Μονή	12	
Παλιάμπελα	18	
Γελαδομάντρι	43	8 είχαν καταληφθεί από τρίτους
Τομπλή	5	
Γρεβενή Λαύρα	7	
Σκάλα Παναγιά	4	
Παλιάτι	4	
Ανάληψη	3	
Μακροχώραφο	5	
Παπαπαναγιώτη	3	
Μάγγαλα	3	
Παλιάμπελα	10	
Μάρμαρα	6	
Κρασιές	1,5	
Τσαϊρι Κωλέττη	3	
Νταλάβαρη	4	
Πετρωτά	5	
Βαρσαμά ή		
Βαρσάμη	10	
Καλίβα	16	
Μούσκα	3	
Βουλγάρικο	2	
Παλιόκαστρο	180	
Σύνολο³⁷	928,765	

37. Από τα στρ. αυτά τα 153 και 200 τ.μ. ή είχαν απαλλοτριωθεί — περίπτωση Συνετ. Σωτηρίτσας— ή είχαν καταληφθεί από τρίτους. Ελεύθερα επομένως για εκμετάλλευση στρέμματα, είχαν απομείνει στη Μονή το έτος 1930 περίπου 775,515 και βεβαίως η δασική έκταση που εκτείνεται μεταξύ των περιοχών στις οποίες ανήκαν τα κτήματα.

Καλλιεργούμενα από τρίτους κτήματα της Μονής κατά το έτος 1939

Περιοχή	τ.μ.	Είδος	Κάτοχος
Τζανή	6600	Αγρός με μουριές	Χαρίκλεια χήρα Κ. Σφυρή
»	3560	Μωρεόκηπος	Βασίλειος Σφυρής
»	6100	Μωρεόκηπος	Ευθύμιος Ρ. Σφυρής
»	2860	Αγρός	Βασίλειος Σφυρής
»	73	Οικία και κλιβανος	Χαρίκλεια χήρα Κ. Σφυρή
»	2340	Αγρός	Χαδούλης Τσοποτός
»	40	Οικία	Φώτιος Καρακίτσιος
»	2780	Αγρός	Απόστολος Χαρατσής
»	1520	Αγρός με μουριές	Κλεάνθης Βούρτουρας
»	9540	Αγρός με δένδρα & ελιές	Απόστολος & Κων. Χαρατσής
»	1820	Αγρός με μουριές	Βασίλειος Γ. Μπουζούκης
»	1808, 80	Αγρός με 8 ελιές	Ιωάννης Ζιάκας
»	1808,80	Αγρός με μουριές & ελιές	Παρασκευή χήρα Δ. Ζιάκα
Καρπολογιά	18870	Ελαιώνας	Στέφανος και Ιω. Κ. Κανδηλάρης
»	8930	Αγρός με 10 ελιές	Γεώργιος Ε. Πλατσάς
»	15830	Αγρός με οπωροφόρα, ελιές	Ιωάννης Βάρδας
»	2540	Αγρός	Νικόλαος Γουργιώτης
»	1985	Κήπος	Νικ. και Αλεξ. Παπαλέξης
»	3010	Αγρός με 1 ελιά	Νικ. και Αλεξ. Παπαλέξης
»	1630	Αγρός με 3 ελιές	Στέφανος Μπάτσικας
»	5705	Αγρός	Νικ. και Αλεξ. Παπαλέξης
»	695	Αγρός	Νικ. Στ. Τσάτσος
»	1745	Αγρός	Αφοί Πλατσά
»	1085	Αγρός	Γεώργιος Τσιγάρας
»	5605	Οπωροφόρα & μουριές	Στέφανος Μπάτσικας
»	3220	Οπωροφόρα δένδρα	Νικόλαος Σουγιάννης
»	1805	Αγρός με 1 ελιά	Ιωάννης Κορδύλας
»	1245	Αγρός με 19 ελιές	Δημήτριος Ασμίνης
»	1095	Αγρός με δένδρα	Γεώργ.-Κων. Βασ. Ρ. Πλατσάς
»	528	Αγρός	Ι. Πλατσάς ή Τσιριβίρης
»	522	Αγρός	Δημ. Ασμίνης
Κριθαριά	5735	Αγρός με 31 ελιές	Γ-Δημοσθ. Κλεάνθ. Ι. Βούρτουρας
Βελή (άνωθεν)	6560	Αγρός με 27 ελιές	Στέφ. και Ιω. Κ. Κανδηλάρης
»	5020	Αγρός με 52 ελιές	Παν.- Γεωργ.- Χρ. Γαλανόπουλος
Βελή	4195	Αγρός με 9 ελιές	Ιω. Πλατσάς ή Τσιριβίρης
Γελαδαριά	3760	Αγρός με 1 ελιά	Γ.- Δημοσθ.- Κλεάνθ. Ι. Βούρτουρας
»	2065	Αγρός με 1 ελιά	Στέφανος Παπαζήσης
Τσαϊρι Κωλέττη	1442	Αγρός με 2 ελιές	Δημ. Ασμίνης
Παλιάτι	1115	Αγρός	Κλεάνθης Πλατσάς
»	965	Αγρός	Γεώργιος και Δημ. Β. Πλατσάς
Σύνολο	147752,6	τ.μ.	

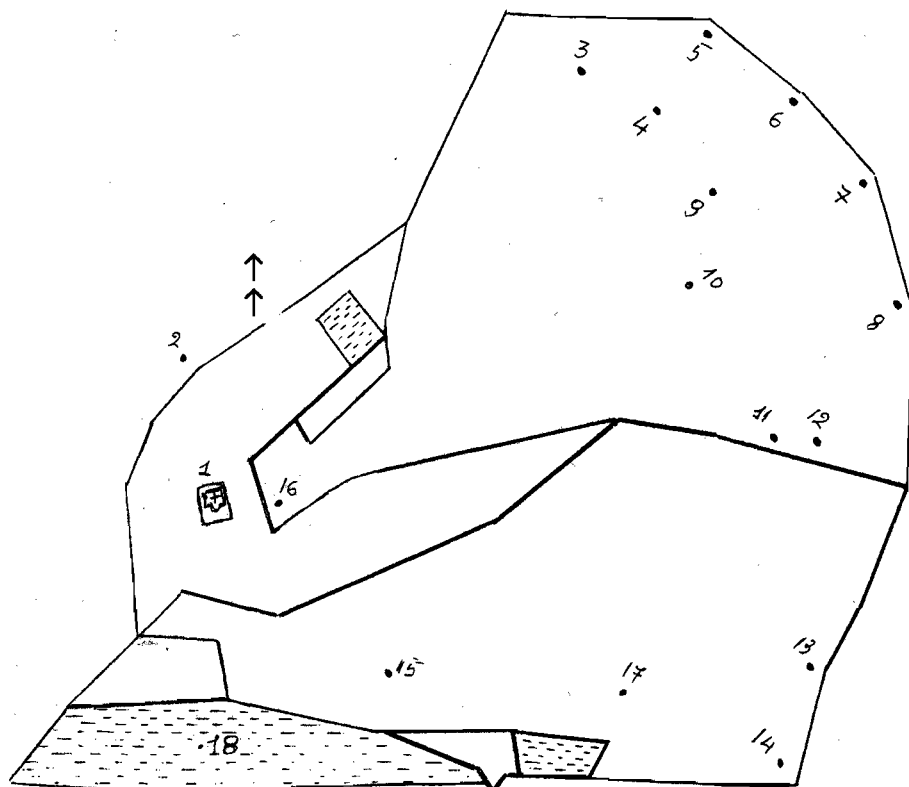

Το μοναστήρι του Αι-Γιάννη του Θεολόγου (18ος αι.).

Επιγραφή εντοιχισμένη στον περιβολό (νεοκατασκευασμένο) του Μοναστηριού του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου (1851).

→ → δρόμος προς Αθανάτη / Μελίβοια

1. Μονή Αγ. Ιωάννου Θεολόγου	10. Παλιομονάστηρο
2. Μαυρόλακκος	11. Λάκκος Γεραντώνη
3. Μεσιακά	12. Μάρμαρο
4. Κοντόρεμα	13. Πρένα
5. Κακόσκαλο	14. Κρεββάτια
6. Παλιάμπελα	15. Παλιόκαστρο
7. Βλαχούλια	16. Σταυρός
8. Μάγκαλα	17. Κριθαριά
9. Μηλιά-Μηλιάς ρέμα	18. Καρπολογία

Σκαρίφημα μέρους της δασικής και κτηματικής περιφέρειας της Μονής με τα πλέον χαρακτηριστικά τοπωνύμια.

Εισηγητής:
ΛΑΖΑΡΟΣ ΔΕΡΙΖΙΩΤΗΣ
Αρχαιολόγος

Θέμα:
**Το έργο της 7ης Εφορείας Βυζαντινών
και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων
στην περιοχή της Μελίβοιας**

Επειδή και η ώρα έχει παρέλθει και νομίζω ότι οι προλαλήσαντες αρκετά είπαν σε σχέση με την Ιστορία της Μελίβοιας, που είναι και το θέμα της Ημερίδας, ας διευκρινίσω ότι: η 7η Ε.Β.Α., ως Υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού, έχει μια τεράστια περιφέρεια έξι νομών, με την οποία ασχολείται καθημερινά. Ακόμα, το ανασκαφικό έργο είναι πολύ δύσκολο να επιβεβαιώσει όλες τις μαρτυρίες που είπαν οι προλαλήσαντες. Από τη μια πλευρά μεν τα οικονομικά της Υπηρεσίας μας είναι ελάχιστα και το προσωπικό επίσης ελάχιστο, από την άλλη δε πλευρά έχουμε μνημεία, τα οποία ευρίσκονται έξω από το χώμα και θα πρέπει να στερεωθούν, για να μην γκρεμισθούν.

Οι έρευνές μας στην περιοχή της Μελίβοιας είναι πάρα πολύ λίγες. Παρ' όλα αυτά, μέσα σ' αυτό το χρονικό διάστημα που υπάρχει η 7η Ε.Β.Α. έγιναν ορισμένες έρευνες, οι οποίες νομίζω, ότι έρχονται να επιβεβαιώσουν και τα λεχθέντα από τον κ. Αγραφιώτη, προηγουμένως, σχετικά με τη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου και το Όρος των Κελλιών, αλλά και να μας δώσουν καινούργιες γνώσεις σχετικώς κυρίως με την περίοδο από τον 11ο μέχρι τον 13ο αιώνα.

Θα αρχίσω από την περιοχή του ακρωτηρίου Δερματάς, όπου πριν από χρόνια είχαμε ένα εύρημα πάρα πολύ σημαντικό. Αλλά πριν αναφερθώ σ' αυτό, επειδή είσθε γνώστες της περιοχής του Αγιοκάμπου και της Σωτηρίτσας, θα ξέρετε ότι υπάρχει ένα ναύδριο, το οποίο λέγεται Παναγιά Βελίκα. Εφ' όσον φέρετε στην μνήμη σας τον ναΐσκο αυτό, μπορείτε από 'δω και πέρα να κατανοήσετε αυτά τα μονύδρια, στα οποία αναθέρθηκε ο κ. Αγραφιώτης προηγουμένως, πόσο μικρά ήταν και πόσο μικρό ήταν το καθολικό τους, δηλ. ο κεντρικός τους ναός.

Στο ακρωτήριο Δερματάς, λοιπόν, έγινε μια απόπειρα αρχαιοκαπηλείας πριν από 10-12 χρόνια περίπου. Ο φύλακας αρχαιοτήτων μας κ. Αντώνιος Δημηρούλης το επεσήμανε και «αναγκάστηκε», το λέω και το υπογραμμίζω, η Εφορεία να κάνει ανασκαφή. Η ανασκαφή απέδωσε ένα από αυτά τα μονύδρια, με ένα καθολικό, ακριβώς της εκτάσεως, του εμβαδού, μπορούμε να πούμε, της Παναγιάς της Βελίκας. Εκεί τα πράγματα ήταν δυστυχώς κατεστραμμένα, αλλά απεκαλύφθη ένα τμήμα από μια τοιχογραφία, την οποία κατά την ταπεινή μου γνώμη, μπορώ να τη χρονολογήσω γύρω στον 10ο αιώνα. Τι σημαίνει αυτό;

Προηγουμένως ο κ. Αγραφιώτης μίλησε για τον Όσιο Χριστόδουλο, ότι πέρασε από εδώ και ότι, δυστυχώς, δεν μπόρεσε να υποτάξει τους, κατά κυριολεξία, αντάρτες (ιδιόρρυθμους) αυτούς μοναχούς, που ήταν εδώ. Προφανώς, αυτά τα μονύδρια προϋπήρχαν του Αλεξίου Α' του Κομνηνού και άρα η περιοχή της Κουτσουπιάς, η περιοχή της Βελίκας, εν πάση περιπτώσει, ένα τμήμα της Μελίβοιας, βρίθεται από τέτοια μονύδρια, εφόσον βέβαια λάβουμε υπόψη μας αυτά τα οποία είπε ο κ. Αγραφιώτης και τα οποία κι εγώ προσωπικώς μαζί του έχω διαπιστώσει.

Με τον κ. Αγραφιώτη έχουμε επισκεφθεί 10 περίπου. Ο κ. Αγραφιώτης έχει επισημάνει γύρω στα είκοσι. Άρα, επιβεβαιώνεται, κατά την γνώμη μου, εγώ δεν είμαι ιστορικός, η άποψη της Άννης Κομνηνής περί του Όρους των Κελλίων.

Εάν, ακόμη, λάβουμε υπ' όψιν μας και αυτά τα οποία ανέφερε ο κ. Αγραφιώτης περί της Μονής του Ιωάννου του Θεολόγου και προσθέσω ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία διαθέτει περί τα 100 νομίσματα από αυτή την περιοχή, που αναφέρθηκε, μάλλον επιβεβαιώνεται ο αριθμός των οκτακοσίων χρυσών νομισμάτων και κατά συνέπεια επιβεβαιώνεται ότι το μοναστήρι αυτό ήταν πολύ πλούσιο. Βεβαίως τα νομίσματα που παραδόθηκαν ή κατασχέθηκαν δεν ήταν μόνον 100, αλλά πολύ περισσότερα. Ορισμένοι που παρέδωσαν ελάχιστα από αυτά τα νομίσματα, όταν ρωτήθηκαν για το πού τα βρήκαν, μας είπαν ότι με αυτά πληρώθηκαν για μεροκάματα. Καταλαβαίνετε, λοιπόν, αυτός που πλήρωνε για μεροκάματα με χρυσά νομίσματα της εποχής των Κομνηνών, πόσα είχε στα χέρια του. Επιβεβαιώνεται, λοιπόν, ότι ήταν πολύ πλούσιο το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στη θέση Παλιοθεολόγος.

Ας φύγουμε, λοιπόν, από αυτή την περιοχή και ας πάμε στο Κόκκινο Νερό. Το Κόκκινο Νερό είναι μια περιοχή, η οποία βρίθεται αρχαιοτήτων τουλάχιστον από την περίοδο των Ρωμαϊκών χρόνων, για να μην πω και παλαιότερα. Και απεδείχθη κατά τα τελευταία χρόνια, ότι και ο

12ος και ο 13ος αιώνας και ο 14ος έχουν αρκετούς εκπροσώπους μέσα στον οικισμό αυτό.

Η Υπηρεσία μας αναγκάστηκε να κηρύξει ως αρχαιολογικό χώρο ολόκληρον τον οικισμό του Κόκκινου Νερού, διότι η συνάδελφός μου η κ. Σταυρούλα Σδρόλια απεκάλυψε ναό του 13ου αιώνας πολύ σημαντικό. Δε θέλω να αναφερθώ σε ορολογίες, είναι πολύ κουραστικό, αλλά εν πάση περιπτώσει είναι ένας σταυροειδής εγγεγραμμένος πιθανότατα ο Ναός αυτός. Είναι σημαντικότερος για την περιοχή, διότι άλλο μνημείο του 13ου αι. δεν έχουμε. Έχουμε επισημάνει κι άλλες περιοχές μέσα στο Κόκκινο Νερό, όπου διασώζονται μνημεία αυτής της περιόδου, κάτω από το έδαφος βέβαια.

Πέρυσι επίσης η Εφορεία μας προσπάθησε να αποψιλώσει το τείχος στο οποίο αναφέρθηκε ο π. Νεκτάριος, στη Βελίκα. Ο χώρος αυτή τη στιγμή είναι αρχαιολογικός, δηλ. προστατεύεται από το Νόμο και εφέτος, εάν, κ. Υπουργέ, έχουμε χρήματα, θα προσπαθήσουμε να ανασκάψουμε το Κάστρο, ούτως ώστε να το αποκαλύψουμε σε μεγαλύτερο μήκος.

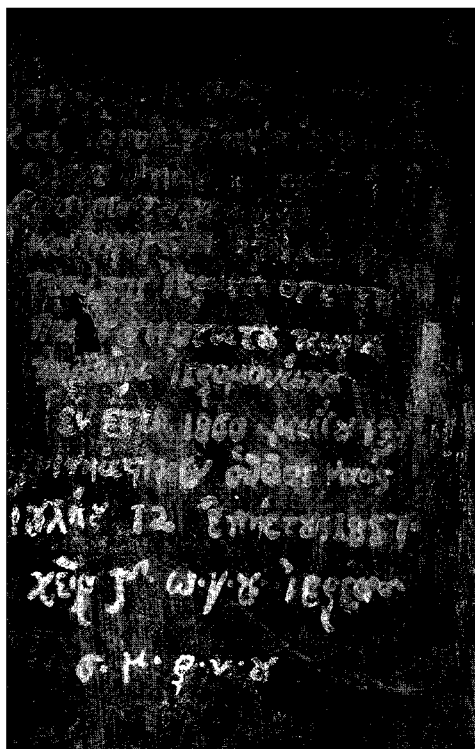
Μελίβοια - στη βρύση «Δημότσιο».

Δεν έχω να πω τίποτε άλλο. Έχω να πω μονάχα ότι η Υπηρεσία μας έχει κάνει αρκετές καταγραφές και αρκετές φωτογραφήσεις στην περιοχή της Μελίβοιας.

Από όλη αυτή την προσπάθεια έχουμε διαπιστώσει ότι η περίοδος του 18ου αι. κυρίως ήταν η πιο σημαντική, διότι οι εικόνες και τα κειμήλια που έχουμε βρει είναι και πολλά και πολύ σημαντικά.

Ελπίζω ότι εις το μέλλον, εις το εγγύς μέλλον, οι ανασκαφές θα επιβεβαιώσουν τις ιστορικές μαρτυρίες, οι οποίες είναι πολύ λίγες ή μάλλον ανύπαρκτες. Δυστυχώς, η περιφέρεια της Θεσσαλίας, αλλά νομίζω και όλη η Ελλάδα, πάσχει από έλλειψη Πηγών. Η Ιστορία όμως υπάρχει μέσα στο χώμα και αυτή την αποκαλύπτει ο αρχαιολόγος με τις ανασκαφές.

Πιστεύω ότι η Ιστορία της περιοχής της Μελίβοιας θα αποκαλυφθεί από τις ανασκαφές, δηλ. θα ξαναγραφεί από τα αρχαιολογικά δεδομένα.

Επιγραφή αγιογραφήσεως Ι.Μ. Θεολόγου (Μάιος 1860) και εγκαινίων (Ιούλιος 1857).

ΜΙΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΣΣΑ (1571)¹

Κατά την διάρκεια εργασιών ισοπεδώσεως αγρού² στην θέση «Παλιάτες» κειμένην επί του λοφίσκου «Γκούτζιμπος» κατά την νότιαν λαλιάν, και στον χώρο «Παλιοθεολόγος» της κοινότητας Μελιβοίας της επαρχίας Αγιάς, ευρέθη μαρμαρίνη πλαξ εις δύο, συνανήκοντα, τμήματα, επί της οποίας έχει χαραχθή επιγραφή. Το νέον αυτό εύρημα, διαφωτίζει ωρισμένες πτυχές της αρχαιολογικής και ιστορικής ερεύνης της ευρύτερας περιοχής της ανατολικής Όσσης.³

Οι διαστάσεις της πλακός είναι: μήκος 1,47 μ., πλάτος 0,35 μ. και πάχος \pm 0,12 μ. Στο κέντρον της διατηρείται ίχνος εδράσεως τετραγώνου πεσσίσκου, διαστάσεων 0,13 X 0,13 μ. Τμήμα ομοίου ίχνους διακρίνεται και εις την αριστεράν πλευράν της πλακός. Ανάγλυφος ταινία, πλάτους 0,05 μ., καμπύλης επιφανείας, διατρέχει καθ' όλον το μήκος της άνω πλευράς, αποκεκρουσμένη όμως κατά την αρχήν και κατά το μέσον στο σημείον όπου η πλαξ έχει τμηθή. Διάστασις της ταινίας συμπεριλαμβάνεται στο όλον πλάτος της πλακός.

Η επιγραφή έχει χαραχθή σε δύο στίχους, τους οποίους διακόπτει το ίχνος της εδράσεως του πεσσίσκου σχεδόν στο μέσον. Τα γράμματα είναι ισοϋψη (0,05 μ.), ευανάγνωστα, η δε ορθογραφία των λέξεων και η επιμελής γραφή δεικνύουν άνθρωπον της παιδείας. Γενικώς η επιγραφή διατηρείται σε πολύ καλήν κατάστασιν, διακρίνονται οι γραμμές-οδηγοί του χαράξαντος τα στοιχεία, μεταγράφεται δε ως εξής:

1. Δεριζιώτης Λάζαρος, *Θ.ΗΜ.*, τόμ. 12ος, σσ. 8-10.

2. Ο αγρός ανήκει στον κ. Νικόλαον Χαρατσή ή Ζαχαρό.

3. Η επιγραφή αυτή δεν θα είχε ευρεθή, εάν δεν εφρόντιζε για την περιουλογήν της ο δ/ντής του Ιστορικού Αρχείου της Αγιάς και φιλόλογος κ. Δημ. Αγραφιώτης. Θα πρέπει εδώ να αναφερθούν και οι προσπάθειες του αρχαιοφύλακος της 7ης Εφορείας Βυζ. Αρχαιοτήτων Αντ. Δημηρούλη, καθώς και του αρχιτεχνίτου της υπηρεσίας αυτής κ. Ιωάννου Πλατσά, ο οποίος διαμένει στην Μελίβοια.

+ΑΝΗΓΕΡΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ Κ(ΑΙ) ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΕΝΔΟΞΟΥ Κ(ΑΙ) ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Κ(ΑΙ) ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ/ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ,
ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ ΚΥΡ ΙΩΑΣΑΦ ΠΡΩΤΟΘΡΟΝΟΥ Κ(ΑΙ)
ΚΤΗΤΟΡΟΣ ΕΝ ΕΤΕΙ, ΖΟΘ.

ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟΣ ΙΔ.

Τρία είναι τα στοιχεία τα οποία παρέχει η επιγραφή: α) ο άγιος στον οποίο ήτο αφιερωμένος ο ναός, β) ο αρχιεπίσκοπος, και γ) η χρονολογία.

Η χρονολογία αναφέρεται σαφώς και ακριβώς: «εν έτει ΖΟΘ'» δηλ. 7079-5508=1571. Το έτος, λοιπόν, κατά το οποίον εγράφη η επιγραφή είναι το 1571, προς το οποίον άλλωστε και συμφωνεί και η ινδικτιών.

Το όνομα του αρχιεπισκόπου Ιωάσαφ μάς είναι ήδη γνωστόν καθώς και η αρχιεπισκοπή Δημητριάδος, της οποίας προΐσταται.⁴

Τέλος ο ναός είναι αφιερωμένος στον Άγιον Ιωάννην τον Θεολόγον, στοιχείον σημαντικό, αφού επιβεβαιώνει το μέχρι σήμερα γνωστόν εκ της παραδόσεως μόνον τοπωνύμιον «Παλιοθεολόγος». Εκτός αυτού, όμως, δικαιολογεί και την ονομασία μιας άλλης θέσεως γνωστής ως «Θεολόγος», που ευρίσκεται περί το 1,5 χλμ. Ν.Δ. της πρώτης. Επίσης σε ίση απόσταση και Α. της θέσεως «Θεολόγος», υφίσταται σήμερα το καθολικόν και ο περίβολος της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, για την οποία ελάχιστα γνωρίζουμε.⁵ Εάν οι 3 αυτές θέσεις συσχετισθούν, αφού έχουν την ίδια ονομασίαν, μπορούμε ανεπιφυλάκτως να ισχυρισθούμε ότι ολόκληρη η περιοχή ελάτρευε τον ανωτέρω

4. Βλ. Ι. Γιαννόπουλος, Επισκοπικοί κατάλογοι της Θεσσαλίας, «*Θεολογία*» 13 (1935), σ. 27 (συμπλήρωμα 2ον).

5. Βλ. Ν. Νικονάνος ΑΔ 26 (1971) 307, όπου αναφέρεται ως έτος ανακαινίσεως του καθολικού το 1854. Δεν γνωρίζουμε τα στοιχεία από τα οποία συμπεραίνει το έτος τούτο. Εκείνο το οποίον είναι γνωστόν είναι το αναφερόμενον στην επιγραφήν, που ευρίσκεται εντός του Ιερού Βήματος περί της ανακαινίσεως των τοιχογραφιών, το έτος 1860 καθώς και τον αγιογράφον Γεώργιον Σαρμανιώτη. Επίσης ανέκδοτον έγγραφον, που ευρίσκεται στο Ιστορικόν Αρχείον της Αγίας, αναφέρει ότι ο ναός εκάη το 1847, χωρίς να αναφέρει την ανακαινισήν του. Την πληροφορίαν αυτήν μου έδωσε ο δ/ντής του Ιστορικού Αρχείου κ. Δ. Αγραφιώτης, τον οποίο και ευχαριστώ.

απόστολον επί πέντε και πλέον αιώνες, αν υπολογίσουμε το διάστημα από το 1571 έως και σήμερα.

Ως προαναφέρθη, εις την επιγραφήν αναφέρεται η ανέγερσις του ναού κατά το 1571. Καθώς γνωρίζουμε, η λέξις «ανηγέρθη», αλλά και η φράσις «ανηγέρθη εκ βάθρων», άλλοτε κυριολεκτούν, άλλοτε όμως σημαίνουν απλώς επισκευήν παλαιότερου κτίσματος μικράς ή μεγάλης εκτάσεως. Στην προκειμένην περίπτωσην δεν θα πρέπει να αποκλεισθή το τελευταίον, αφού και η περισυλλεγείσα κεραμεική στον χώρον αυτόν μας οδηγεί σε παλιότερους του 1571 χρόνους. Επίσης έχουμε πληροφορίες περί της υπάρξεως χρυσών βυζαντινών νομισμάτων, τις οποίες όμως δεν τις επιβεβαιώσαμε μέχρι σήμερα. Η ανασκαφική έρευνα θα το αποδείξη, πλην όμως από τις ενδείξεις μας είναι δυνατόν να εικάσωμεν ότι ο Δημητριάδος Ιωάσαφ επεσκεύασε παλιότερον του 1571 ναόν.

Πλην των όσων προσθέτει στην αρχαιολογικήν έρευναν η ανωτέρω επιγραφή, αλλά και των όσων επιτάσσει για περαιτέρω διερεύνησιν, το περιεχόμενόν της διευκρινίζει σαφώς ότι, η περιοχή όπου ευρίσκετο ο ναός του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου, το έτος 1571 υπάγεται στον αρχιεπίσκοπον της Δημητριάδος. Αν λάβουμε υπ' όψιν μας ότι το 1791 η περιοχή της σημερινής Μελιβοίας - Αθανάτης ή κατά την Τουρκοκρατίαν «Θανάτου χώρα» καθώς και το «χωρίον Καρίτζα» υπήγοντο στον αρχιεπίσκοπον της Δημητριάδος,⁶ τότε μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι με την ευρεθείσαν επιγραφήν έχουμε μίαν σημαντικήν μαρτυρίαν για την αρχιεπισκοπήν της Δημητριάδος, η οποία αφορά στην προ του 1791 περίοδον, και μάλιστα κατά 220 ολόκληρα χρόνια.

Αποδεικνύεται έτσι ότι, το 1571 και ίσως και παλαιότερον, ο αρχιεπίσκοπος της Δημητριάδος ήτο ο πνευματικός άρχων της περιοχής της ανατολικής Όσσης.

Τούτο όμως, δεν εμπίπτει εις το πεδίο των ερευνών μας και ελπίζουμε ότι τα νέα στοιχεία της επιγραφής θα διευκολύνουν την λύσιν του προβλήματος αφού ωρισμένοι έχουν διάφορες απόψεις.⁷

6. Βλ. Δαν. Φιλιππίδης - Γρηγ. Κωνσταντάς, *Γεωγραφία Νεωτεριική περί της Ελλάδος*, Αθήναι 1970, σελ. 123.

7. Βλ. Νόννα Δ. Παπαδημητρίου, *Η επισκοπή Χαρμέ(αι)νης ή Χαρμέ(αι)νων (I'-ΙΔ' αιών)*. Αντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικός τόμος Γερασίμου Κονιδάρη, Αθήναι 1981, σελ. 385.

Εισηγητής:
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΝΔΗΛΑΡΗΣ

Θέμα:
**Αναφορές περιηγητών στη Θανάτου / Αθανάτη
(σημερινή Μελίβοια)
Νύξεις τους για την αρχαία πόλη**

Μία από τις σκέψεις αυτής της ημερίδας, ήταν να εκτεθούν, συν τοις άλλοις, και κάποιες αναφορές Ελλήνων και ξένων περιηγητών των τελευταίων αιώνων, σχετικά με το χωριό της Θανάτου ή Αθανάτης, όπως λεγόταν παλιότερα, αλλά και με την θεώρηση ότι ανήκει στην ευρύτερη περιοχή της, η αρχαία πόλη της Μελίβοιας, της οποίας το όνομα φέρει σήμερα το χωριό. Ειδικά, όπου αυτοί οι περιηγητές επιχειρούν την ταύτιση της αρχαίας πόλης με υπολείμματα αρχαίων οικισμών, μειονεκτούν, στο ότι δεν καταθέτουν πάντα την προσωπική τους εμπειρία και αυτοψία, αλλά στηρίχθηκαν εν πολλοίς σε περιγραφές και μαρτυρίες των ντόπιων κατοίκων, λόγω του δυσπρόσιτου της περιοχής.

Έτσι δε στοχεύουμε να θίξουμε ιστορικά ζητήματα που αφορούν αυτόν τον τόπο, αλλά να εκθέσουμε εν συντομία, μέσα από τα δημοσιευμένα και γνωστά κείμενά τους, το πώς είδαν αυτοί στις μέρες τους το χωριό και το τι πίστεψαν και σχολίασαν κάποιοι απ' αυτούς για την περίφημη μαγνητική πόλη.

Θα ξεκινήσουμε την αναφορά μας με το γνωστό έργο των Δανιήλ Φιλίππιδη και Γρηγορίου Κωνσταντά, *Γεωγραφία Νεωτερική περί της Ελλάδος*, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1791. Σύμφωνα μ' αυτούς η Θανάτου είναι:

«...χώρα χριστιανική με 400 σπίτια εις τόπο πολλά πλαγινό, όμως όμορφο, προς το ανατολικοβόρειο της Αγείας έως μία ώρα μακριά από τη θάλασσα υποτελεί στον Δημητριάδος κατά τα πνευματικά. Κυριώτερα εισοδήματα του τόπου είναι πρώτο τα κρασιά και δεύτερο το μετάξι».

Λιτή και περιεκτική αναφορά με τους γεωγραφικούς προσδιορι-

σμούς ανατοlikοβόρεια της Αγιάς και μιας ώρας απόσταση από θάλασσα. Η χριστιανική αυτή κοινότητα αναφέρεται εκκλησιαστικά όπως και σήμερα στον Δημητριάδος. Κατά τα άλλα εμφανίζεται να έχει ιδιαίτερα σημαντικό πληθυσμό (400 σπίτια) και ως οικονομικούς πόρους το κρασί και το μετάξι. Από μια ενθύμηση που σώθηκε, ξέρουμε πως το Δεκέμβριο του 1772 η πανούκλα έπληξε τουλάχιστον για δεύτερη φορά τη Θανάτου, με πάρα πολλά θύματα μάλιστα πάνω από εκατόν πενήντα αναφέρει η ενθύμηση. Παρά ταύτα φαίνεται πως οι πληγές της πανούκλας ξεπεράστηκαν γρήγορα και στη Νεωτερική Γεωγραφία περιγράφεται ως ακμάζουσα κοινότητα, όπως μαρτυρούν τα 400 σπίτια. Τα ίδια ακριβώς στοιχεία για τον πληθυσμό του χωριού και τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους του, επανέλαβε και το 1838 ο Γρ. Κωνσταντάς.

Το 1815, αρχές του 19ου αιώνα, ο Αργύρης Φιλιππίδης έδωσε και αυτός τη δική του περιγραφή:

«Απέναντι της Αγιάς κατά ανατολάς έως δύο ώρες είναι η χώρα ονομαζομένη Θανάτου Χώρα και αυτή καλή, έχει υπέρ τα διακόσια σπίτια χριστιανών. Οι εγκάτοικοι είναι μεπεσήμα καλλήτερον των γειτόνων. Κάμνουν κρασιά πολλά. Αυτό είναι το καλλήτερόν τους μαξούλι (δηλ. εισόδημα), όπου κυβερνούνται. Και εδώ κάμνουν μετάξι καλόν ωσάν της Αγιάς. Δουλεύουν και εδώ την γην την Σιαλίτζανι' μερικοί δουλεύουν και τέχνες, ως οι Αγιώται. Τούτη η χώρα έχει τόπον πολύν, εκτείνεται κατά ανατολάς έως το Θερμαϊκόν Κόλπον. Έχει και σκάλα (δηλ. λιμάνι), όπου εβγαίνουν το καλοκαίρι εδώ από την θάλασσα πραγματίες, ωσάν και η Αγιά και καλείται αυτός ο τόπος της Αγιάς ο κάμπος. Υπόκειται και αυτή η χώρα εις τα της εξουσίας υπό τον ναύτην Αγιάς, εις δε τα της εκκλησίας υπό τον Δημητριάδος».

Ο χαρακτηρισμός της Θανάτου ως «χώρας καλής» και η αναφορά, πως οι κάτοικοι είναι «μεπεσήμα καλλήτερον των γειτόνων» φανερώνει καλή οικονομικοκοινωνική κατάσταση. Η πληροφορία για τα διακόσια σπίτια μάλλον δεν είναι ακριβής, γιατί διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες αναφορές, που τείνουν προς τα τετρακόσια. Τα καινούργια στοιχεία, που εκθέτει ο Αργύρης Φιλιππίδης είναι η επισημάνση στις τέχνες που ασκούν μερικοί κάτοικοι και στο λιμάνι του Αγιοκάμπου. Ακόμα,

1. Προφανώς ως εις την Σιαλίτζανι (Ανατολή).

πέρα από την εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Δημητριάδος, εξουσία στο χωριό έχει ο Τούρκος τοποτηρητής ναύτης της Αγιάς.

Το 1835 δημοσιεύτηκε το έργο του ξένου περιηγητή William Martin Leake, *Travels in Northern Greece* (= Ταξίδια στη Βόρειο Ελλάδα). Εκεί εκθέτει τις παρατηρήσεις του από παλιότερη περιοδεία του στην περιοχή. Αυτός λοιπόν, αναφέρεται στον ορεινό όγκο, ο οποίος:

«(...) ενώνει την Όσσα με το Πήλιο και προς τα ανατολικά απολήγει σε μια κοιλάδα, στην οποία υπάρχει ένας ευρύς κόλπος με όρια προς τα Βόρεια το Ακρωτήρι Κίσαβος (Δερματάς) στην πλευρά της Όσσας και προς τα δυτικά μια προεξοχή του Πηλίου, μεταξύ των χωριών Πορί και Ζαγορά. Αν και δεν υπάρχει κανένα ειδικό όνομα γι' αυτόν τον κόλπο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι ο αναφερόμενος από τον Στράβωνα ως Κόλπος της Μελίβοιας. Κι αυτό γιατί, εκτός από τη σαφή περιγραφή του, ότι δηλαδή βρίσκεται μεταξύ Πηλίου και Όσσης, αναφέρει ότι το μήκος του κόλπου είναι διακόσια στάδια και ότι κάθε βουνό απέχει από την ακτή ογδόντα στάδια, μέτρα που ταιριάζουν στον συγκεκριμένο κόλπο».

Πιο κάτω ο ίδιος συνεχίζει:

«...νομίζω ότι η Μελίβοια βρισκόταν σε μία θέση που ονομάζεται Καστρί, όχι μακριά από το Δερματά, όπου τώρα υπάρχει μόνο το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου.² Πάνω από αυτή την τοποθεσία, μέσα σ' ένα δάσος από οξυές, στην πλευρά της Όσσας βρίσκεται η Θανάτου, ένα χωριό με 400 σπίτια στο δρόμο από την Αγιά προς την Καρίτσα, το οποίο παράγει κρασί και μετάξι. Μεταξύ Θανάτου και Καρίτσας λέγεται, ότι υπάρχουν ίχνη αρχαίας τοποθεσίας στο σημείο στο οποίο βρίσκονται μεγάλοι ορθογώνιοι ογκόλιθοι, πιο κάτω από την οποία βρίσκονται ερείπια ονομαζόμενα από τους χωρικούς Τερσανάς ή Νομισματοκοπείο, καθώς και άλλο με αψίδες ονομαζόμενο Παλαιός Λουτρός».³

2. Είναι προφανές ότι εδώ εννοείται το Κάστρο (Παλιόκαστρο) της Βελίκας.

3. Το απόσπασμα είναι από το Ενημερωτικό τεύχος αρ. 2 του Α' Ιστορικού-Αρχαιολογικού Συνεδρίου για την Επαρχία της Αγιάς (3-4/4/1993). Η μετάφραση ανήκει στην Ευ. Μύρου και η επιμέλεια στον Δ.Κ. Αγραφιώτη.

Ο Leake λοιπόν βλέπει τον «Κόλπο της Μελίβοιας» του Στράβωνα να εμπερικλείεται στα όρια του Δερματά και της απόληξης του Πηλίου στα χωριά Πορί και Ζαγορά. Η Μελίβοια κατά την κρίση του πρέπει να αναζητηθεί στο Καστρί κοντά στο μοναστήρι του Ιωάννου του Θεολόγου. Η αναφορά του στην Θανάτου περιλαμβάνει τα γνωστά δεδομένα: 400 σπίτια, κρασί, μετάξι. Αναφέρεται επίσης σε υπολείμματα αρχαίων μνημείων, ανάμεσα στη Θανάτου και στην Καρίτσα, με τετράγωνες πέτρες και λείψανα από λουτρά. Γι' αυτή του την αναφορά σχολίασε αργότερα ο Mezières, πως ο ίδιος ο Leake δεν τα επισκέφθηκε, αλλά ούτε κι αυτός ο Mezières, μπόρεσε να μαζέψει από τους χωρικούς καμιά πληροφορία.

Το 1836 δημοσιεύτηκε η «*Νεωτάτη της Θεσσαλίας Γεωγραφία*» του αμπελακιώτη Ιωάννη Λεονάρδου. Αυτός αναφερόμενος στην «*κωμόπολιν Δέσιανην⁴ την πλησιόχωρον με την Αγριάν, που κείται επί την βορειοανατολικήν άκραν της λίμνης Βοιβηίδος και ου μακράν της Όσσης εις τόπον πεδινόν*», εκφέρει την απίθανη γνώμη, πως:

«αύτη η κωμόπολις πιθανόν, να είναι η παλαιά Μελίβοια πόλις, ήτις έκειτο πλησίον της Βοιβηίδος λίμνης εις την υπώρειαν της Όσσης, επαινετή διά την καλλίστην πορφύραν, οπού εύβγαζεν, η πατρίς Φιλοκτήτου του συντρόφου του Ηρακλέους».

Για τον Λεονάρδο επομένως, στην ενδοχώρα της Αγιάς, τοποθετείται η επαινετή για την πορφύρα της πόλη Μελίβοια και όχι κοντά στη θάλασσα. Πάντως η αναφορά του στο χωριό της Θανάτου γίνεται με έντονο ύφος θαυμασμού:

«...σημαντικότερον ελληνοχώριον, εκ του οποίου το ύψος εκτείνεται η όρασίς μας προς την μακρόθεν θάλασσαν, της οποίας αι ορειναί όχθαι απέχουσιν εντεύθεν 1 1/2 ώραν. Η θέσις αυτού κείται επί ενός κλωναρίου της Όσσης εις ωραία δάση μωρεών και πολλαπλάσιον αμπελουργίαν, του οποίου οι φιλόπονοι κάτοικοι υφαίνουν φυτίλια,⁵ θρέφουν κονκούλια, και εκκομίζουσι κρασί, το οποίον φημίζεται ως εξαιρετον πόμα, τας δε εκκλησίας των προστατεύει ο αρχιεπίσκοπος Δημητριάδος».

4. Αετόλοφος σήμερα.

5. Φιτιλία, το ορθό. Πρόκειται για βαμβακομέταξα υφάσματα του αργαλειού, που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή ενδυμασιών.

Σημαντικότερο ελληνοχώρι, λοιπόν, η Θανάτου, με πλούσια και πάλι παραγωγή εξαιρετού κρασιού και κατασκευή μεταξωτών υφασμάτων.

Ένας άλλος ξένος, ο M. Mezières στον οποίο ήδη αναφερθήκαμε, δημοσίευσε κι αυτός το 1852 τη δική του περιγραφή:

«Από την Αγιά, δύο δρόμοι οδηγούν στον Πηνειό από τις αντικρινές πλαγιές της Όσσας: ο ένας στα δυτικά, κάνει πολλές στροφές πάνω στο βουνό, πάνω από την κοιλάδα του Κισερλί.⁶ Ο άλλος, στα ανατολικά, ακολουθεί τις απότομες πλαγιές, που δεσπόζουν στο Θερμαϊκό κόλπο. Αυτό το δύσκολο μονοπάτι, εξηγεί τη μεγάλη αξία της θέσης της Μελίβοιας, που μπορούσε να οδηγήσει έναν στρατό μέσα σε λίγες ώρες, από τις εκβολές του Πηνειού, έως την πεδιάδα της Αγιάς.

Πρώτα θα ασχοληθώ με την ανατολική πλαγιά. Από το μέρος αυτό η Όσσα, όπως και το Πήλιο, είναι σκεπασμένη με πυκνά δάση, που φτάνουν έως τη θάλασσα... Αυτά τα μεγάλα δάση, απλώνονται από την Αθανάτη, που είναι χωριό τριγυρισμένο με μουριές, έως το λιμανάκι Φτέρη ή Τσάγεζι,⁷ δίπλα στην εκβολή του Πηνειού.

Σε όλον αυτό το χώρο, κι αν ακόμα υπάρχουν ερείπια, είναι εντελώς αδύνατο να τα ανακαλύψεις. Αυτό ωφείλεται στην απίστευτη δυσκολία των δρόμων, στην άγνοια των κατοίκων, και στον κίνδυνο, που θα αντιμετώπιζε όποιος θα τολμούσε να πάει χωρίς ξεναγό σ' αυτές τις ερημιές».

Η μεγάλη στρατηγική αξία, λοιπόν, της θέσης της Μελίβοιας, που ο Mezières την τοποθέτησε στη σημερινή Σκήτη, ξεχώριζε. Η Αθανάτη περιγράφεται πάλι ως χωριό περιτριγυρισμένο με μουριές, απαραίτητες για το μετάξι. Αξιοσημείωτο τέλος είναι η αναφορά του Mezières για τις δυσκολίες, που αντιμετώπιζαν οι περιηγητές της εποχής στα πυκνά δάση της Όσσας. Δυσκολίες, που όπως ήδη είπαμε, τους ανάγκαζαν να αρκούνται συχνά στις περιγραφές που τους έδιναν οι ντόπιοι.

Λίγα χρόνια μετά ο Νικ. Μάγνης στην περιήγηση ή τοπογραφία της Θεσσαλίας και Θεσσαλικής Μαγνησίας (...), έκδοση του 1860, δε θα προσθέσει τίποτα περισσότερο για τη Θανάτου, από τα αποκρυσταλλωμένα περιγραφικά χαρακτηριστικά της: τετρακόσια σπίτια, μια ώρα

6. Το σημερινό Συκούριο της Λάρισας.

7. Το σημερινό Στόμιο της Λάρισας.

απόσταση από την ακτή του Θερμαϊκού κόλπου, παραγωγή κρασιού και μεταξιού.

Με τα ίδια περίπου λόγια περιγέγραψε την Θανάτου και ο Νικ. Γεωργιάδης το 1880. Προχώρησε όμως και σε μια εκτίμηση για τη Μελίβοια. Σ' αυτόν διαβάζουμε πως:

«...η Θανάτου είναι κατοικούμενη υπό 350 περίπου οικογενειών και απέχουσα μίαν ώραν της παραλίας. Παρ' αυτήν κείται μοναστήριον του Αγίου Θεολόγου, Βυζαντινόν κτίσμα και πέραν τούτου επί της πλευράς της Όσσης ερείπια πολλών μοναστηριών, ερημωθέντων προ χρόνων διά την επικρατούσαν πειρατείαν. Μεταξύ δε του χωρίου Θανάτου και της επί θέσεως απόπτου, καλουμένης ως εκ τούτου Βίγλας, ανευρίσκονται ερείπια Βυζαντινού φρουρίου κειμένου επί αρχαιοτέρας ελληνικής ακροπόλεως ως οι εν των φρουριώ μεγάλοι ορθογώνιοι λίθοι μαρτυρούσιν. Ενταύθα έκειτο η πρωτεύουσα του Φιλοκτήτου Μελίβοια, της οποίας η ονομασία κατά τι παρεφθαρμένη διεσώθη εν τω τόπω, καθότι τοπίον τι παρακείμενον καλείται σήμερον Μολίβια.. Η πόλις αυτή ήτο διάσημος κατά την αρχαιότητα διά την πορφυράν βαφήν, ήτις από των αρχαιοτάτων χρόνων διεσώζετο μέχρι προ μικρού εις τα πλείστα των επί της Όσσης χωρίων». Στα ερείπια της περιοχής δηλ. που άλλοι περιηγητές ονόμασαν Καστρί κοντά στο Θεολόγο, αναγνώρισε ο Γεωργιάδης τη Μελίβοια, σαν παραφθορά της οποίας θεώρησε το τοπωνύμιο «Μολύβια».

Ο Γιάννης Κορδάτος, νομίζοντας πως ο Γεωργιάδης τοποθετούσε την πόλη στη Βίγλα, τον έλεγξε, πως αν δεν υπάρχουν φλέβες μολυβιού στην περιοχή, τότε η λέξη είναι παραλλαγή της τουρκικής μολ-οβά. που σημαίνει ίσιωμα από πέτρες. Μαρτυρεί ακόμα ο Γεωργιάδης, πως η κατασκευή της περίφημης πορφύρας συνεχιζόταν μέχρι αυτούς τους μεταγενέστερους χρόνους και πως αιτία ερήμωσης των μοναστηριών πριν από χρόνια ήταν η πειρατεία. Τα δε ερείπια του Ταρσανά στα οποία αναφερόταν ο Leake και ο Mezières κατά τον ίδιο «σημειούσι την θέσιν της αρχαίας πόλεως Ριζούντος, ήτις άσημος κατ' αρχάς ούσα εξηλήφθη κατόπιν συννοικισθείσα εις την Δημητριάδα».

Το 1924 ο γερμανός Friedrich Stählin διαβάζοντας κάποιες από τις παραπάνω περιγραφές για τα ερείπια κοντά στην Αθανάτη, διαπίστωσε, πως οι αντιφάσεις κάνουν αναγκαία τη νέα εξευρέυσή τους. Ο ίδιος όμως αναζήτησε τη Μελίβοια μακριά από την Αθανάτη, στο Πολυδένδρι. Εκεί βρέθηκε και σπουδαία ταφική στήλη του 5ου αι. π.Χ., καθώς και κεραμικά, που κάνουν όμως απλή αναφορά στη Μελίβοια

και δεν επιβεβαιώνουν τίποτα, όπως παραδέχεται ο ίδιος ο Stählin. «Κατά τους βυζαντινούς χρόνους» προσέθεσε, «η πόλη μεταφέρθηκε στην ενδοχώρα, κοντά στη Σκήτη, πιθανότατα από το φόβο των πειρατών».

Σήμερα, το σημαντικότερο ελληνοχώρι της Θανάτου, όπως το χαρακτήρισαν οι αναφορές που είδαμε, εξακολουθεί να κατέχει σπουδαία θέση στην περιοχή και να αριθμεί ένα σημαντικό πληθυσμό κάπου 2000 κατοίκων. Του αποδόθηκε μάλιστα και το όνομα της σημαίνουσας μαγνητικής πόλης. Δικαιώνεται άραγε η άποψη, που θέλει αυτή την πόλη πιο κοντά την Αθανάτη απ' τα άλλα χωριά της περιοχής; Το λόγο πια δεν τον έχουν περιηγητές, αλλά αρκετά ειδικευμένοι ερευνητές από τους οποίους αναμένουμε την ετυμολογία τους.

Ο Ι. Ναός Παναγίας Μελίβοιας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

- **Δ. Φιλιππίδης- Γρ. Κωνσταντάς**, Γεωγραφία *Νεωτερική περί της Ελλάδος*, επιμ. Αικ. Κουμαριανού, ΝΕΒ, Αθήνα 1970. (πρώτη έκδοση 1791).
- **Θ. Σπεράντσας** (επιμ. αρχ. Φ. Βιτάλης), *Τα περισωθέντα έργα του Αργύρη Φιλιππίδη, Μερική Γεωγραφία-Βιβλίον Ηθικόν*, Αθήνα 1978.
- **Ιωάν. Αν. Λενάρδος** (εισαγωγή-σχόλια-επιμέλεια Κ. Σπανός), *Νεωτάτη της Θεσσαλίας Χωρογραφία*, Λάρισα 1992, (πρώτη έκδοση 1836).
- **Γιώργος Θωμάς**, *Η ανέκδοτη Χωρογραφία της Ανατ. Θεσσαλίας από το Γρηγόριο Κωνσταντά. Ένα χειρόγραφο του 1838*, Βόλος 1991.
- **Ν. Μάγνης**, *Περίηγησις ή Τοπογραφία της Θεσσαλίας και Θεσσαλικής Μαγνησίας, εν Αθήναις 1860*.
- **Ν. Γεωργιάδης**, *Θεσσαλία*, Αθήναις 1880, Βόλος 1894,² Λάρισα 1996.³
- **Γιάννης Κορδάτος**, *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Αθήνα 1960.
- **M. Mezières**, *Θ.ΗΜ.* τόμ. 2, σσ. 140-145.
- **F. Stählin**, *Θ.ΗΜ.* τόμ. 16, σσ. 45-47.
- **W.M. Leake**, *Travels in Northern Greece*, London 1835.

Ο Κώστας Σπανός εισηγητής στην ημερίδα.

Εισηγητής:
ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

Θέμα:
**Τα ονόματα των ανδρών και
των γυναικών της Μελίβοιας**

Η παρούσα ανακοίνωση αξιοποίησε το περιεχόμενο των εκλογικών καταλόγων, των ανδρών και των γυναικών, του έτους 1989. Στους καταλόγους αυτούς αναφέρονται 2.171 ψηφοφόροι της Μελίβοιας, από τους οποίους 1105 είναι άνδρες και 1066 γυναίκες.

I. ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

Στους 1105 άνδρες αντιστοιχούν 63 ονόματα. Από τη μελέτη των ονομάτων αυτών προκύπτει μία πύλωση γύρω από δέκα ονόματα, τα οποία είναι της εκκλησιαστικής παράδοσης εκτός από το όνομα Μιλτιάδης που είναι της αρχαίας εποχής. Τα δέκα αυτά ονόματα, τα οποία έχουν 838 άνδρες της Μελίβοιας, ψηφοφόροι του 1989, ήτοι 75,837% του συνόλου, είναι τα εξής:

Ιωάννης	143	άνδρες
Γεώργιος	131	»
Βασίλειος	118	»
Δημήτριος	94	»
Αντώνιος	84	»
Στέφανος	81	»
Νικόλαος	80	»
Κων/νος	50	»
Ευάγγελος	34	»
Μιλτιάδης	23	»
Σύνολο	838	άνδρες

Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι το όνομα Αντώνιος, όνομα του πολιούχου της Αγιάς, έχει κάπως μεγαλύτερη διάδοση από το όνομα Νικόλαος, όνομα του πολιούχου της Μελίβοιας, επειδή, προφανώς, ο άγιος Αντώνιος, με το μεγάλο πανηγύρι του, την 1η Σεπτέμβρη, ασκούσε και ασκεί μεγάλη επιρροή στους κατοίκους των γύρω οικισμών. Αξίζει, επίσης, να σημειώσουμε την επίδραση του λογιωτατισμού με την ύπαρξη δεκαεννιά ονομάτων της Ιστορίας, από τα οποία τα δεκαεφτά είναι της Αρχαιότητας και δύο (Αλέξιος, Θεόφιλος) της Βυζαντινής εποχής. Από τα ονόματα αυτά την μεγαλύτερη διάδοση έχουν τρία: ο Μιλτιάδης (23 άτομα), ο Κλεάνθης (16 άτομα) και ο Αλέξιος (13 άτομα). Τα άλλα δεκαέξι ονόματα αναφέρονται από μια έως πέντε φορές. Συνολικώς 78 άνδρες φέρουν ονόματα από την Ιστορία.

Η ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΑΝΔΡΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

α) Ονόματα από την εκκλησιαστική παράδοση (35/63)

Άγγελος, Αθανάσιος, Αναστάσιος, Ανατόλιος, όνομα κυρίως μοναχών, Ανδρέας, Αντώνιος, Απόστολος, Βασίλειος, Γεώργιος, Γρηγόριος, Δημήτριος, Εμμανουήλ, Ευάγγελος, Ευθύμιος, Ηλίας, Θεόδωρος, Θωμάς, Ιωάννης, Κυριάκος, Κωνσταντίνος, Μιχαήλ, Νικόλαος, Παναγιώτης, Παντελής, Παύλος, Πέτρος, Σπυρίδων, Σταύρος, Στέφανος, Στυλιανός, Σωτήριος, Φώτιος, Χαράλαμπος, Χρήστος.

β) Ονόματα από την λαϊκή παράδοση (5/63)

Αργύριος, Γραμμένος, Ζήσης, από την ευχή να ριζώσει, δηλαδή να επιβιώσει το παιδί. Στέργιος<Αστέριος. Το όνομα αυτό μαρτυρείται στη Θεσσαλία από τον 4ο αι. π.Χ.

γ) Ονόματα από την Ιστορία (19/63)

Αλέξανδρος, Αλέξιος, κοινό όνομα της Βυζαντινής Εποχής, Αριστείδης, Αχιλλεύς, Δημοσθένης, Ευριπίδης, Επαμεινώνδας, Θεμιστοκλής, Θεόφιλος, Κίμων, Κλεάνθης, Λεωνίδας, Μιλτιάδης, Ξενοφών, Οδυσσεύς, Σωκράτης, Τηλέμαχος, Τιμολέον, Φίλιππος.

δ) Ονόματα από επαγγέλματα (1/63)

Βάιος<Βάια<βάγια=υπηρέτρια.

ε) Ονόματα ξένα και ακατάταχτα (3/63)

Μαγαλιός, Μοσχοβάκης < Μόσχοβος = Ρώσος, Όθων.

Ο ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΑΝΔΡΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

1) Άγγελος	1	32) Ιωάννης	143
2) Αθανάσιος	17	33) Κίμων	1
3) Αλέξανδρος	1	34) Κλεάνθης	16
4) Αλέξιος	13	35) Κυριάκος	1
5) Αναστάσιος	3	36) Κωνσταντίνος	50
6) Ανατόλιος	1	37) Λεωνίδα	1
7) Ανδρέας	1	38) Μαγαλιός	1
8) Αντώνιος	84	39) Μιλτιάδης	23
9) Απόστολος	8	40) Μιχαήλ	6
10) Αργύριος	1	41) Μοσχοβάκης	1
11) Αριστείδης	3	42) Νικόλαος	80
12) Αχιλλεύς	2	43) Ξενοφών	1
13) Βάιος	20	44) Οδυσσεύς	4
14) Βασίλειος	118	45) Όθων	1
15) Γεώργιος	131	46) Παναγιώτης	19
16) Γραμμένος	1	47) Παντελής	2
17) Γρηγόριος	17	48) Παύλος	1
18) Δημήτριος	93	49) Πέτρος	1
19) Δημοσθένης	5	50) Ρίζος	7
Δήμος	1	51) Σπυρίδων	4
20) Εμμανουήλ	2	52) Σταύρος	17
21) Επαμεινώνδας	2	53) Στέργιος	5
22) Ευάγγελος	34	54) Στέφανος	81
23) Ευθύμιος	6	55) Στυλιανός	1
24) Ευριπίδης	1	56) Σωκράτης	1
25) Ευστάθιος	2	57) Σωτήριος	3
Στάθης	1	58) Τηλέμαχος	1
26) Ζήσης	1	59) Τιμολέων	1
27) Ηλίας	10	60) Φίλιππος	1
28) Θειμοστοκλής	1	61) Φώτιος	8
29) Θεόδωρος	9	62) Χαράλαμπος	3
30) Θεόφιλος	1	63) Χρήστος	14
31) Θωμάς	12		

II. ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Στις 1066 γυναίκες αντιστοιχούν 111 ονόματα, διπλάσια περίπου, από τα ονόματα των ανδρών, μολονότι είναι 39 λιγότερες από αυτούς. Από την μελέτη των ονομάτων αυτών προκύπτει και σ' αυτά μία πόλωση γύρω από δεκατρία ονόματα, από τα οποία οχτώ είναι της εκκλησιαστικής παράδοσης, δύο της λαϊκής παράδοσης και τρία από την Ιστορία. Τα δεκατρία αυτά ονόματα, τα οποία έχουν 733 γυναίκες της Μελίβοιας, ψηφοφόροι του 1989, ήτοι 68,7% του συνόλου, είναι τα εξής:

Μαρία	89	γυναίκες
Αικατερίνη	89	»
Ελένη	83	»
Χαρίκλεια	77	»
Χρυσή	68	»
Βασιλική	61	»
Ανδρομάχη	60	»
Παρασκευή	53	»
Αντωνία	49	»
Ζωή	30	»
Ευρύκλεια	27	»
Σταυρούλα	25	»
Άννα	22	»
<hr/>		
Σύνολο	273	άτομα

Η επίδραση του λογιотаτισμού στα ονόματα των γυναικών είναι μεγαλύτερη από την επίδραση στα ονόματα των ανδρών. Στους άνδρες συναντήσαμε 19 ονόματα ενώ στις γυναίκες 37. Από τις 1066 γυναίκες-ψηφοφόρους του 1989 οι 283, δηλαδή 26,54% του συνόλου, έχουν ονόματα από την Ιστορία. Από τα ονόματα αυτά με την μεγαλύτερη συχνότητα εμφανίζονται τα παρακάτω πέντε, τα οποία φέρουν 191 γυναίκες:

Χαρίκλεια	77	γυναίκες
Ανδρομάχη	60	»
Ευρύκλεια	27	»
Πολυξένη	14	»
Αλεξάνδρα	13	»
<hr/>		
Σύνολο	191	γυναίκες

Η προτίμηση των κατοίκων της Μελίβοιας στο όνομα Χαρίκλεια είναι εντυπωσιακή. Η γηραιότερη Χαρίκλεια του εκλογικού καταλόγου του 1989 είναι γεννημένη το 1904 και η νεότερη το 1970. Στο διάστημα αυτό σημειώνονται 45 χρονιές που έχουν γεννηθεί γυναίκες με το όνομα αυτό. Στις 25 χρονιές υπάρχει από μια γέννηση Χαρίκλειας ενώ στις άλλες υπάρχουν 2 ή 3 γεννήσεις και στα 1920 τέσσερες.

Το δεύτερο, στη σειρά προτίμησης γυναικείο όνομα από την Ιστορία, την Ανδρομάχη, το συναντήσαμε σε 39 χρονιές, από το 1898 έως το 1970. Σε 25 χρονιές υπάρχει από μία Ανδρομάχη, σε δέκα από δύο, σε δύο από τρεις, σε μία (το 1933) τέσσερες και σε μία (το 1914) πέντε Ανδρομάχες.

Αξιοθαύμαστη, επίσης, από ονοματολογικής πλευράς, είναι και η εμφάνιση του ονόματος της ίδιας κατηγορίας, Ευρύκλεια, με τις 27 αναφορές σε 19 χρονιές, με πρώτη του έτους 1907 και τελευταία του έτους 1945.

Η τόσο μεγάλη διάδοση των ονομάτων από την Ιστορία στη Μελίβοια είναι μία από τις σπάνιες περιπτώσεις στον Θεσσαλικό χώρο. Η ύπαρξη, μάλιστα, του αρχαίου Θεσσαλικού ονόματος Ιππονίκη, το οποίο φέρουν τρεις γυναίκες της Μελίβοιας, υπήρξε ευχάριστη έκπληξη για τον ονοματολόγο.

Η ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

α) Ονόματα από την εκκλησιαστική παράδοση (44/111)

Αγαθή, Αγγελική, Αγνή, Αθανασία, Αικατερίνη, Αναστασία, Ανθημούλα < Ανθιμος, Άννα, Αντωνία, Βαρβάρα, Βασιλική, Γεωργία, Γλυκερία, Δέσποινα, Δήμητρα, Ειρήνη, Ελισσάβεντ, Ελευθερία, Ευθυμία, Θεοδώρα, Θεοπούλα, Ιωάννα, Κωνσταντίνα, Μαγδαληνή, Μαρία, Μαριάνθη, Μαρίνα, Νίκη < Νίκος < Νικόλαος, Παναγιώτα, Παρασκευή, Πασχαλιά, Ρεβέκα, Σοφία, Σταυρούλα, Στεφανούλα, Στυλιανή, Σωτηρία, Φανή, Φεβρωνία, Φωτεινή, Χριστίνα, Χρυστούλα.

β) Ονόματα από την λαϊκή παράδοση (17/111)

Αγορίτσα, Ανθή, Αργυρή, Ασήμω, Ευανθία, Ευγενία, Ευτυχία, Ζωή, Μαργαρίτα, Σμαράγδα, Σταματία, Στεριάνω, Τριανταφυλλιά, Χάιδω, Χιονία, Χρύσα, Χρυσάνθη.

γ) Ονόματα από την Ιστορία (37/111)

Αγλαΐα, Αθηνά, Αλεξάνδρα, Ανδρομάχη, Ανδρονίκη, Αντιγόνη,

Άρτεμις, Ασπασία, Γαλάτεια, Ελλάς, Έλλη, Ελπίς, Ερασμία, Ερμιόνη, Ευδοκία, Ευδοξία, Ευθαλία, Ευπραξία, Ευρυδίκη, Ευρύκλεια, Ευτέρπη, Ευφροσύνη, Θεονίτσα, Θωμαΐς, Ιππονίκη, Καλλιόπη, Καλλιρόη, Κριτώ < Κρίτων, Μελπομένη, Ναυσικά, Ουρανία, Περσεφόνη, Πηνελόπη, Πολυξένη, Πολυτίμη, Φιλιππίτσα, Χαορίκλεια.

δ) Ονόματα από επαγγέλματα (2/111)

Βαία, Εξαρχούλα < έξαρχος = εκκλησιαστικό αξίωμα

ε) Ονόματα ξένα και ακατάταχτα (11/111)

Αλίκη, Αμαλία, Βικτωρία, Βιργινία, Κάριμεν, Λουκρετία, Όλγα, Παντούλια, Πιπίτσα, Ρόζα, Φρειδερίκη.

Ο ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

1) Αγαθή	4	24) Βαία	1
2) Αγγελική	3	Βαΐτσα	1
3) Αγλαΐα	1	25) Βαρβάρα	2
4) Αγνή	1	26) Βασιλική	61
5) Αγορίτσα	2	27) Βικτωρία	1
6) Αθανασία	5	28) Βιργινία	1
7) Αθηνά	3	29) Γαλάτσια	1
8) Αικατερίνη	88	30) Γεωργία	15
Κατερίνα	1	31) Γλυκερία	6
9) Αλεξάνδρα	13	32) Δέσποινα	1
10) Αλίχη	2	33) Δήμητρα	1
11) Αμαλία	2	34) Ειρήνη	5
12) Αναστασία	20	35) Ελένη	83
13) Ανδρομάχη	60	36) Ελισσάβητ	3
14) Ανδρονίκη	1	37) Έλευθερία	10
15) Ανθή	1	38) Ελλάς	1
Ανθούλα	1	39) Έλλη	3
16) Ανθημούλα	13	40) Ελπίς	3
17) Άννα	22	41) Εξαρχούλα	1
18) Αντιγόνη	10	42) Ερασμία	3
19) Αντωνία	49	43) Ερμιόνη	1
20) Αργυρή	1	44) Ευαγγελία	3
21) Άρτεμις	1	Ευαγγελή	3
22) Ασήμω	1	45) Ευανθία	2
23) Αναστασία	6	46) Ευγενία	5

47) Ευδοξία	2	84) Περσεφόνη	1
48) Ευδοξία	3	85) Πηνελόπη	1
49) Ευθαλία	7	86) Πιπίτσα	1
50) Ευθυμία	7	87) Πολυξένη	14
51) Ευπραξία	1	88) Πολυτίμη	1
52) Ευρυδίκη	2	89) Ρεβέκα	1
53) Ευρύκλεια	27	90) Ρόζα	1
54) Ευτέρπη	5	91) Σμαράγδα	1
55) Ευτυχία	1	Σμαραγδή	2
56) Ευφροσύνη	1	92) Σοφία	10
57) Ζωή	30	93) Σταματία	3
58) Θεοδώρα	3	94) Σταυρούλα	25
59) Θεονίτσα	1	95) Στεριανώ	1
60) Θεοπούλα	1	96) Στεφανούλα	1
61) Θωμαΐς	1	97) Στυλιανή	3
62) Ιππονίκη	3	98) Σωτηρία	4
63) Ιωάννα	3	99) Τριανταφυλλιά	1
64) Καλλιόπη	9	100) Φανή	1
65) Καλλιρόη	1	Φανούλα	1
66) Κάρμεν	1	101) Φεβρωνία	3
67) Κριτώ	1	102) Φιλιππίτσα	1
68) Κωνσταντίνα	3	103) Φρειδερίκη	1
Κωνσταντινιά	2	104) Φωτεινή	2
69) Λουκρητία	1	105) Χάιδω	3
70) Μαγδαληνή	1	106) Χαρίκλεια	77
71) Μαργαρίτα	3	107) Χιονία	5
72) Μαρία	89	108) Χριστίνα	4
73) Μαριάνθη	3	109) Χρύσα	2
74) Μαρίνα	1	Χρυσή	66
75) Μελπομένη	2	110) Χρυσάνθη	6
76) Ναυσικά	1	111) Χρυστούλα	1
77) Νίκη	1		
Νικολέτα	1		
78) Όλγα	7		
79) Ουρανία	2		
80) Παναγιώτα	1		
Πανάγιω	1		
81) Παντουλία	1		
82) Παρασκευή	53		
83) Πασχαλιά	1		

ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ

ΠΟΛΥΔΕΝΔΡΙ¹

«Σε απόσταση είκοσι περίπου χιλιομέτρων Ν.Α. της Αγιάς και κοντά στην κοινότητα «Αγιόκαμπος» βρίσκεται η τοποθεσία «Πολυδένδρι» πάνω στο βουνό «Μαυροβούνι». Στην τοποθεσία αυτή που είναι σε μεγάλο δάσος, βρίσκονται δύο μικροί ναοί, ο ένας αφιερωμένος στο Γενέσιο της Θεοτόκου² και ο άλλος στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

Α. Ο πρώτος ναός μάλλον ήταν καθολικό Μονής, όπως αναφέρει και η επιγραφή που σώζεται πάνω από την είσοδο στον κυρίως ναό. Η επιγραφή αυτή σήμερα δεν είναι εύκολο να διαβαστεί ολόκληρη, επειδή τα γράμματά της σβήστηκαν από τα νερά της βροχής που εμπαιναν από τη διαλυμένη στέγη. Ευτυχώς, το κείμενό μας διασώθηκε από παλαιότερη δημοσίευση. Πάντως, η χρονολόγηση της ανιστόρησης είναι δυνατό να διαβαστεί σήμερα, ευτυχώς. Το κείμενο της επιγραφής είναι το εξής:

ΑΝΙΣΤΟΡΗΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ
ΥΠΕΡΕΥΛΟΓΗΜΕΝΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ
ΜΑΡΙΑΣ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΟΠΟΥ, ΜΟΧΘΟΥ ΤΟΥ ΕΝ
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙΣ ΠΑΠΑΚΥΡΑΡΣΕΝΙΟΥ ΚΑΙ ΚΤΗΤΟΡΟΣ.....
ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΣΥΝ ΠΑΣΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΗΜΩΝ
ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ..... ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ
ΔΕΣΠΟΤΟΥ..... ΕΝ ΜΗΝΙ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 11.

Εύχεσθε υπέρ ημών.....

1. Τζων Κουμουλίδης-Α. Δεριζιώτης, *Εκκλησίες της Αγιάς Λάρισας*, Αθήνα 1985, σσ. 145-161.

2. Στο Γενέσιο της Παναγίας (8η Σεπτεμβρίου).

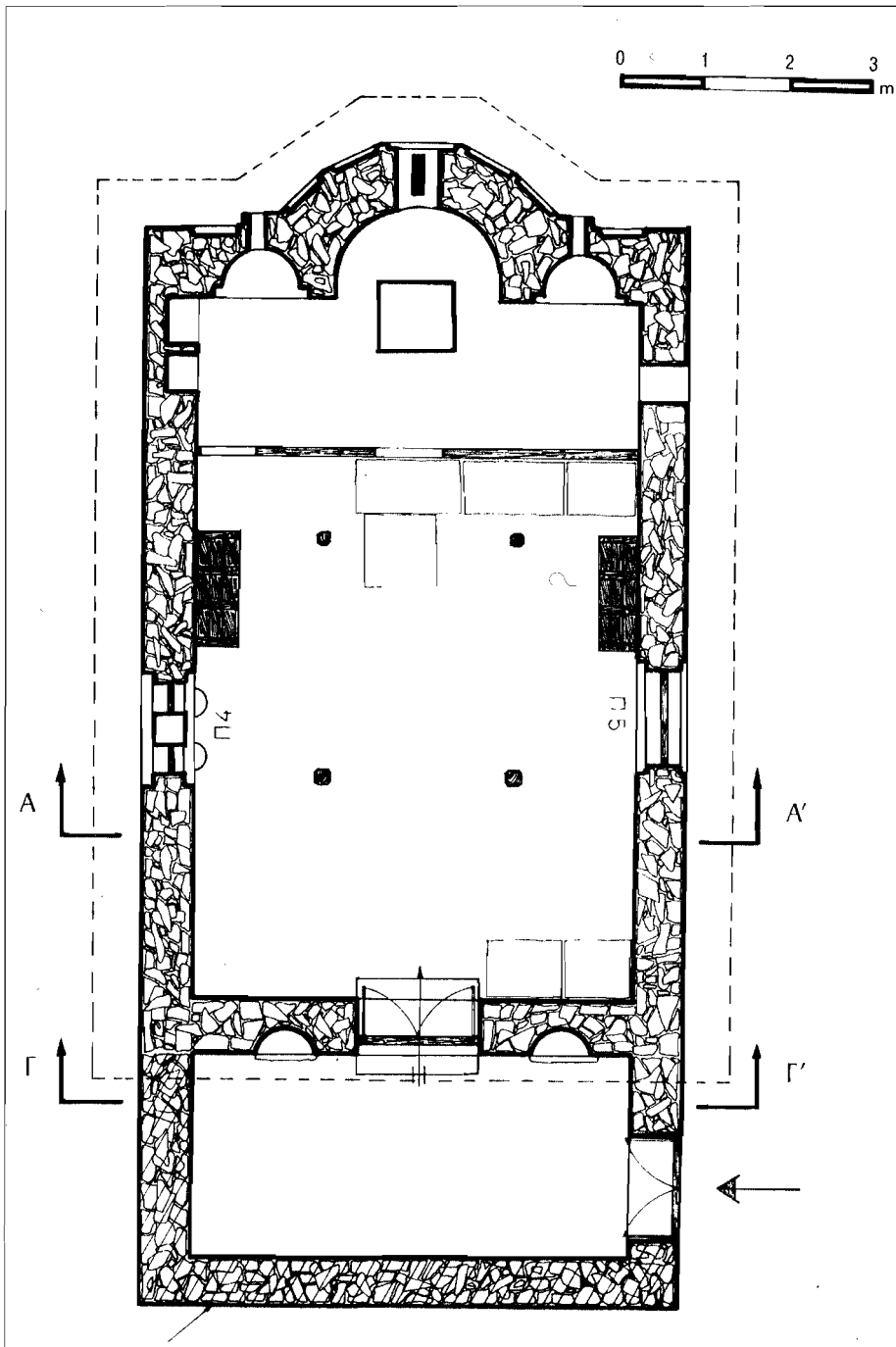
Ι. Μονή Γενεσίου Παναγίας Πολυδενδρίου.

Ο ναός αυτός είναι κατάγραφος με τοιχογραφίες πολύ καλής τέχνης, αλλά που βρίσκονται σε πολύ κακή κατάσταση. Η απομόνωση του ναού και η απομακρυσμένη τοποθεσία που βρίσκεται, αλλά και οι δυσκολίες που παρουσιάζονται από την έλλειψη πρόσβασης, εμπόδιζαν μέχρι σήμερα την επισκευή. Έτσι, πολλές από τις αξιόλογες πράγματι τοιχογραφίες του ναού καταστράφηκαν. Σήμερα πολλές βρίσκονται στο εργαστήριο της Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, για συντήρηση. Επισκευή κατορθώθηκε να αρχίσει εφέτος, μια και ο ναός ανήκει χρονολογικά στο τέλος του 16ου αιώνα. (1η επισκευή 1985, 2η 2004).

Στο δάπεδο του ναού αυτού βρέθηκαν αρχαίες επιγραφές και παρουσιάζουμε εδώ δείγματά τους:

Η μία αναθηματική γράφει:
 ΑΓΕΛΑΕΟΣ
 ΤΕΝΕΔΙΟΣ
 ΑΝΕΘΗΚΕ

Η άλλη, επιτύμβια μάλλον, γράφει:
 ΑΝΦΙΟΝΕΙ
 Α ΑΣΤΑΛΑ
 ΤΟΥ ΦΡΟΝ
 ΕΤΟΣ

1. Μονή Γενεσίου Παναγίας Πολυδενδρίου. Κάτοψη.

I. Μονή Κοιμήσεως Παναγίας Πολυδενδρίου.

Από το μεγάλο αριθμό αυτών των στηλών αποδεικνύεται ότι κάπου εκεί κοντά υπάρχει αρχαίο ιερό, που κάποτε θα αποκαλυφθεί από τους αρμόδιους.

Για το ναό αυτό, σκοπός μας είναι η πλήρης παρουσίασή του σε ευθετότερο χρόνο και αφού περατωθούν οι εργασίες της συντήρησής του, καθώς και οι σχετικές έρευνες με το γύρω χώρο, γιατί αποκαλύφθηκαν και τμήματα τοίχων που προφανώς ανήκουν στην Ιερά Μονή της Παναγίας.

B. Ο άλλος ναός, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου ανήκει χρονολογικά στο 16ο αιώνα. Η εντοιχισμένη μαρμαρίνη πλάκα στην κόγχη του Ιερού Βήματος αναφέρει:

+ΕΘΕΜΕΛΗΩΘΗ
 ΝΟΝΑΩΣ ΤΗΣ ΚΙ
 ΜΗΣΕΩΣ ΜΙΝΙ ΑΥ
 ΥΟΥΣΤΟ+ ΙΒ +ΕΤΟΥΣ
 ΖΟΣΤ +Η ΚΙΜΙΣΙΣ ΤΙΣ
 ΠΑΝΑΥΙΑΣ+

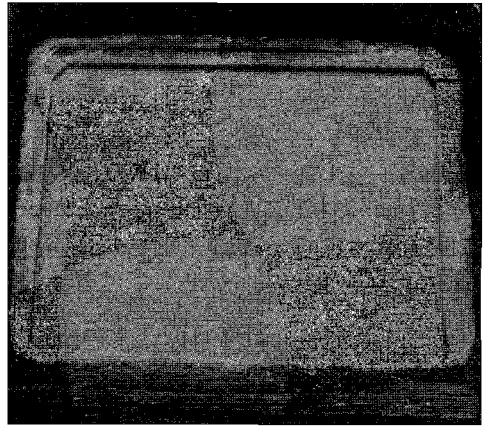
+ΕΘΕΜΕΛΙΩΘΗ
 ΝΟΝΑΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙ
 ΜΗΣΕΩΣ ΜΗΝΙ ΑΥ
 ΓΟΥΣΤΩ +ΙΒ +ΕΤΟΥΣ
 ΖΟΣΤ +Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ
 ΤΗΣ
 ΠΑΝΑΓΙΑΣ+

1. Μονή Κοιμήσεως Παναγίας Πολυδενδρίου.

Το έτος της θεμελίωσης λοιπόν του ναού της Κοιμήσεως της Παναγίας είναι $ZOCT = 7076 - 5508 = 1568$. Δηλαδή και ο ναός αυτός ανήκει χρονολογικά στο β' μισό του 16ου αιώνα, όπως και ο ναός της Μονής της Παναγίας³ (Γενεσίου).

Και ο ναός αυτός είναι κατάγραφος από τοιχογραφίες που, όμως, είναι μεταγενέστερες από την κτίση του. Πιθανότατα ανήκουν στο 17ο αιώνα, χωρίς αυτό να στηρίζεται σε

Η επιγραφή στην 1.Μ. Κοιμήσεως της Παναγίας Πολυδενδρίου.

3. Μ. Kiel, *Πρακτικά Α' Ιστορικού-Αρχαιολογικού Συνεδρίου για την Επαρχία Αγιάς*, Αγιά 2004, σ. 239. «Για να αρχίσουμε με εκείνο που ήταν ίσως το μικρότερο: το Μοναστήρι της Παναγίας κοντά στο Πολυδένδρι. Στην απαρίθμηση της παραγωγής και των φόρων του Πολυδενδρίου, στο φύλλο 83ν του καταλόγου

επιγραφή. Στο ναό, και πάνω από την δυτική είσοδο, υπάρχει επιγραφή, από την οποία σώζονται μόνο δύο γραμμές και που εύχεται στην αγία Τριάδα ως εξής:

ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΣΤΕΡΕΟΣΟΝ ΚΥΡΙΕ ΩΝ
Ο ΠΑΤΗΡ Ε(ΥΛΟΓΗ)ΣΕΝ
Ο ΥΟΣ ΕΣΤΕΡΕΟΣΕ Κ(ΑΙ) ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟ
ΑΓΙΟΝ ΕΦΑΝΕΡΟΣΕΝ ΕΝ ΚΟΣΜΩ ΤΡΙΑΣ ΑΓΙΑ (ΔΟΞΑ ΣΟ)Ι

Στη συνέχεια το κείμενο προφανώς θα αναφέρει για την ιστόρηση ή την ανέγερση, πλην όμως η επιγραφή είναι ασβεστωμένη, ίσως δε και καταστραμμένη.

Δυστυχώς, όλες οι τοιχογραφίες δεν είναι ορατές, γιατί έχουν ασβεστωθεί ή έχουν καταστραφεί με τον καιρό. Εκείνο όμως που πρέπει να επισημανθεί εδώ, είναι ότι σε ορισμένα σημεία του ναού διακρίνεται δεύτερο στρώμα τοιχογραφιών που πιθανώς ανάγεται στο 16ο αιώνα. Το στρώμα αυτό είναι ορατό. Επειδή και στην αρχιτεκτονική του ναού έχουμε επισημάνει στοιχεία που απαιτούν περισσότερη έρευνα, στην οποία η παρούσα περίοδος δε μας επιτρέπει να επεκταθούμε, αλλά και επειδή πιστεύουμε ότι μεταξύ των δύο αυτών ναών υπάρχουν

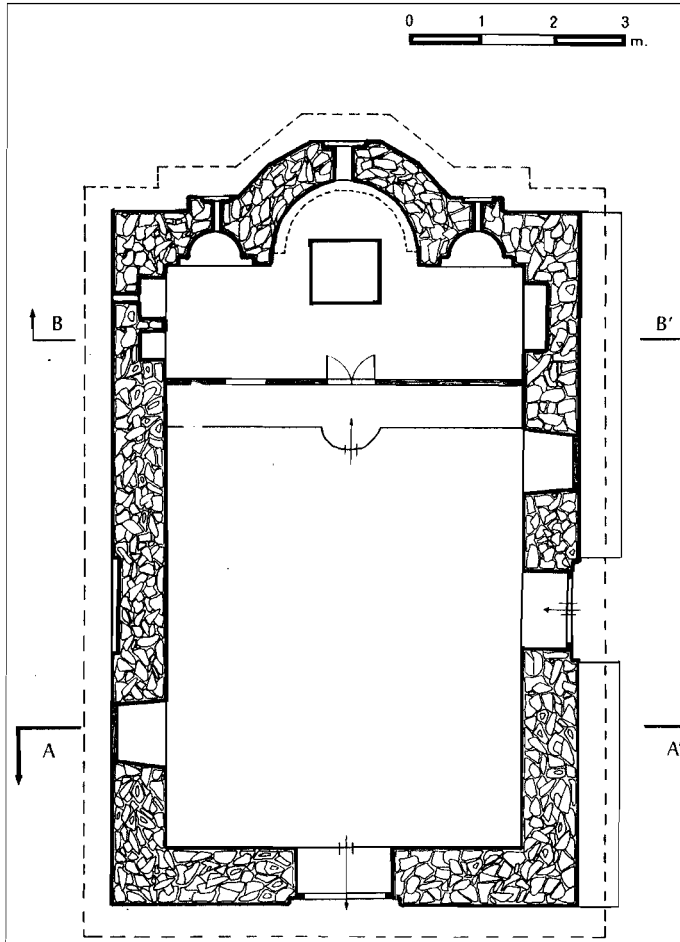
T.K.G.M., αριθ. 60 στην Άγκυρα, βρίσκουμε την παρακάτω σημείωση:

«Ένα τσιφλίκι αρώσιμης γης επικορπία των καλογήρων του Μοναστηριού της Παναγίας, καταβάλλουν δεκάτη».

Το χωριό του Πολυδενδρίου ιδρύθηκε, αν θυμόμαστε καλά, μεταξύ 1466 και 1506. Μεταξύ 1506 και 1570 αυξήθηκε από 57 σε 97 νοικοκυριά, αντανακλώντας την μάλλον περιορισμένη περιοχή για γεωργική επέκταση.

Η οικονομία του χωριού αυξήθηκε επίσης και παρήγε εκτός από το συνηθισμένο σιτάρι, βρώμη, κρassi και μεγάλη ποσότητα βαμβακιού, ένδειξη για μια αναπτυσσόμενη οικοτεχνία ενδυμάτων. Η εκκλησία/καθολικό του Μοναστηριού της Παναγίας Κοίμησης της Θεοτόκου, σώζεται ακόμη. Κτίστηκε, σύμφωνα με μια επιγραφή, το 7076 της Βυζαντινής εποχής, δηλαδή το 1568 μ.Χ., ένα χρόνο περίπου, πριν το καταγράψει η απογραφική επιτροπή των ταχυρί. Έχουν διαπιστωθεί δύο στρώματα τοιχογραφιών σε ορισμένα σημεία. Ίσως κάτω από τις ορατές τοιχογραφίες του 18ου αι. βρίσκεται ένα στρώμα, το οποίο θα έγινε λίγα χρόνια μετά την ανέγερση του ναού. Εκτός από το μοναστήρι αυτό, το χωριό έχει ακόμα μια εκκλησία, το Καθολικό της Μονής της Γεννήσεως της Θεοτόκου, σε μικρή απόσταση προς τα ανατολικά, το οποίο χτίστηκε και ιστορήθηκε με σχετικά καλές τοιχογραφίες το έτος 1590».

κοινές φάσεις ως προς το χρόνο της λειτουργίας τους, έχουμε τη γνώμη ότι τα δύο αυτά σημαντικά μνημεία πρέπει να ερευνηθούν μαζί, διότι και χρονολογικά αγγίζουν το ένα το άλλο, αλλά και γεωγραφικά δεν απέχουν πολύ το ένα από το άλλο, παρὰ μόνο στη μισή ώρα με τα πόδια. Ίσως ο ναός αυτός να είναι μετόχι της Μονής Γενεσίου της Παναγίας».⁴

I. Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου. Κάτοψη.

4. Προσωπική μας άποψη (Αρχιμ. Νεκτάριος) είναι ότι, το Μοναστήρι της Παναγίας του 1590 μ.Χ. τιμάται εις το Γενέσιο της Θεοτόκου, όπως δηλούται από την Αγιογραφική διάταξη στην περιοχή μας. Το δε εκκλησάκι της Παναγίας του 1568 μ.Χ. είναι, «καθολικό του Μοναστηριού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου», που κατά τον Μ. Kiel, «ήταν ίσως το μικρότερο...» μοναστήρι στην περιοχή.

ΣΚΗΤΗ - ΚΑΣΤΡΟ¹

Στη μέση περίπου της διαδρομής από τον Αγιόκαμπο προς την Αγιά συναντάει κανείς αμέσως μετά το χωριό Σκήτη² έναν απότομο και υψηλό λόφο, ο οποίος στην κορυφή του σχηματίζει ένα ευρύχωρο πλάτωμα που οι ντόπιοι το λένε «Κάστρο». Στο πλάτωμα αυτό διατηρούνται ανάμεσα σε πυκνή βλάστηση ισχυρά τείχη σε μήκος περίπου δύο χιλιομέτρων, υπολείμματα πύργων, τα ερείπια μιας δεξαμενής, πολλά ίχνη τοίχων που ανήκουν σε διάφορα κτίσματα και ένα πλήθος από θραύσματα βυζαντινών κεραμιδιών και οπτοπλίνθων. Το σωζόμενο ύψος στα τείχη φτάνει τα 3 μ., ενώ ένας τετράγωνος πύργος στη νότια πλευρά έχει ύψος 6 μ. περίπου. Η τοιχοδομία στα τείχη είναι από αργολιθοδομή, ανάμεσα στην οποία παρεμβάλλονται κομμάτια από οπτοπλίνθους.

Όπως είναι φανερό από τη σύντομη περιγραφή, τα ερείπια αυτά ανήκουν σε κάποια μεσαιωνική οχυρωμένη πόλη, η οποία μάλιστα είχε εξαιρετικά επίκαιρη θέση.³ Δέσποζε σε ολόκληρη τη νοτιοδυτική πλευρά του Κισσάβου και στη βόρεια του Μαυροβουνίου και έλεγχε τον δρόμο που οδηγούσε από τον Αγιόκαμπο στον κάμπο της Λαρίσης.

Στα ερείπια αυτά ο Ν. Γεωργιάδης⁴ είχε δει εντοιχισμένο αρχαίο υλικό, αλλά σήμερα χωρίς να προηγηθεί καθαρισμός του χώρου είναι αδύνατο να έρθουν στο φως οι διαδοχικές φάσεις της ζωής στη σημαντική αυτή θεσσαλική πόλη.

1. Ν. Νικονάνος, *Αρχείο Θεσσ. Μελετών*, τόμ. Γ', Βόλος 1974, σσ. 174-175.

2. Η Σκήτη έχει συνδεθεί με την αρχαία Μελίβοια, η οποία πιθανότατα βρισκόταν στην παραλία βορειοανατολικά από το Πολυδένδρι, βλ. Fr. Stählin, *Das Hellenische Thessalien*, Amsterdam 1967 (ανατύπωση) σ. 50 κ.ε. Ν. Γεωργιάδου, *Θεσσαλία*, Βόλος 1994, β' έκδοση, σ. 143 κ.ε. Ν. Γιαννοπούλου, *ΑΕ* 1930, σ. 169. Γ. Κορδάτου, *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Αθήνα 1960, σ. 81 κ.ε. Η. Biezantz, *AA* 74 (1959) 78 κ.ε. Ν. Παπαχατζή, Η σημερινή θέση της τοπογραφικής μελέτης της αρχαίας Θεσσαλίας, *Θεσσαλικά* 2 (1959) 15.

3. Ο Fr. Stählin (ό.π. σ. 51) πιστεύει, ότι στη θέση αυτή πρέπει ν' αναζητήσουμε την Κενταυρούπολη που τα τείχη της τα επισκεύασε ο Ιουστινιανός (Προκόπιου, *Περί κτισμάτων*, IV, 3, 13).

4. Ν. Γεωργιάδου, ό.π., σ. 143.

ΑΓΙΟΚΑΜΠΟΣ

Σε δύο θέσεις της παραλίας του Αγιόκαμπου μέσα στα όρια της κτηματικής περιοχής της Μελίβοιας επισημάνθηκαν υπολείμματα μεσαιωνικών κτισμάτων.

α) Περιοχή Αγίου Ιωάννου

Στην κοινοτική έκταση κοντά στο εξοχικό κέντρο «Αλκυών» του κ. Ι. Βλάχου διατηρείται ένα πλήθος από ενδείξεις που πείθουν, ότι στη θέση αυτή υπήρχε παλαιοχριστιανικός οικισμός. Όλη η έκταση είναι γεμάτη από όστρακα και θραύσματα από οπτοπλίνθους και κεραμίδια, ενώ σε ένα εκτεταμένο εξάρμα του εδάφους διακρίνονται ανάμεσα σε λιθοσωρούς τα ερείπια ενός μεγάλου ορθογώνιου κτίσματος από μονόλιθους κίονες, κομμάτια από μαρμάρινη λεκάνη κ.ά. ευρήματα.

β) Περιοχή οικισμού Βελίκας

Στο κτήμα του κ. Ι. Καλαγιά βρίσκονται διάφορα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη – δύο κιονόκρανα, τρεις βάσεις κίωνων, δύο μεγάλα τμήματα κίωνων – καθώς και ένα πλήθος από θραύσματα οπτοπλίνθων, που δείχνουν ότι στη θέση αυτή υπήρχε παλαιοχριστιανικός ναός.¹

1. Σύμφωνα με πληροφορία του ιδιοκτήτου στη θέση αυτή βρέθηκε παλαιότερα ψηφιδωτό δάπεδο. Πιθανότατα πρόκειται για το δάπεδο του ναού, στον οποίο ανήκουν τα αρχιτεκτονικά μέλη.

ΣΩΤΗΡΙΤΣΑ Ναός του Σωτήρος¹

Στις νοτιοανατολικές παρυφές της Σωτηρίτσας – παλιά Κάπιστα – σε ένα ωραίο πλάτωμα του Κισσάβου βρίσκεται το μεταβυζαντινό ναύδριο του Σωτήρος και γύρω από αυτό διακρίνει κανείς υπολείμματα τοίχων με ισχυρό συνδετικό κονίαμα και ένα μεγάλο αριθμό βυζαντινών οπτοπλίνθων και κεραμιδιών. Το ναύδριο είναι ένα μικρό μονοθάλαμο ξυλόστεγο κτίσμα, εσωτερικών διαστάσεων 4,05 X 3,00 μ. περίπου, που απολήγει στα ανατολικά σε ημικυκλική κόγχη. Στα δυτικά φέρει νάρθηκα, εσωτερικών διαστάσεων 3,55 X 3,20 μ., ανοιχτό στη νότια πλευρά. Ο κυρίως ναός έχει σήμερα μόνο μια είσοδο στα δυτικά, ενώ παλαιότερα είχε και μια στα νότια. Η δεύτερη αυτή είσοδος είναι κτισμένη και έχει μετατραπεί το επάνω τμήμα της σε τετράγωνο παράθυρο πλάτους μόλις 0,44 μ. Αλλά δύο μικρά τετράγωνα παράθυρα στη νότια πάλι πλευρά είναι επίσης κλεισμένα, ενώ ένα τέταρτο, πολύ στενό στην κόγχη του Ιερού διατηρείται ανοιχτό και φέρει στη μέση σε δεύτερη χρήση, έναν αμφικιονίσκο με το κιονόκρανό του.

Η τοιχοδομία είναι σχετικά πρόχειρη με συλλεκτές πέτρες, ανάμεσα στις οποίες παρεμβάλλονται βυζαντινοί οπτόπλινθοι πάχους 3,5-4 εκ. και 6-7 εκ., μεσοβυζαντινά αρχιτεκτονικά μέλη και ορθογωνισμένοι πωρόλιθοι. Οι πωρόλιθοι αυτοί βρίσκονται κυρίως στη δυτική άκρη του νότιου τοίχου και σχεδόν σε ολόκληρη τη δυτική όψη του κυρίως ναού, όπου η τοιχοδομία έχει μορφή πλινθοπερίκλειστη.

Το ενδιαφέρον όμως στη θέση αυτή του Κισσάβου, δεν είναι το ίδιο το μεταβυζαντινό εξωκκλήσι, αλλά κυρίως τα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, που σε δεύτερη χρήση είναι εντοιχισμένα στο ναύδριο. Τα μαρμάρινα αυτά κομμάτια – αμφικιονίσκοι παραθύρων, μαρμάρινα γείσα, τμήματα μαρμαρίνων θυρωμάτων, κιονόκρανα κ.λπ. – προέρχονται από κάποιο μεσοβυζαντινό ναό και σε συνδυασμό με τα άφθονα υπολείμματα τοίχων και τους διάσπαρτους στην περιοχή οπτόπλινθους

1. Ν. Νικονάνος, ό.π., σσ. 176-177.

υποδηλώνουν, ότι στη θέση αυτή υπήρχε μία βυζαντινή μονή. Εξ άλλου στην πλευρά αυτή του Κισσάβου ο Ν. Γεωργιάδης είχε δει πριν από έναν αιώνα «ερείπια πολλών μοναστηρίων». ² Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι το σλαβικό *Kariste* ³ από το οποίο πιθανόν να προήλθε το παλιό όνομα του χωριού Κάπιστα σημαίνει θυσιαστήριο, βωμός, εκκλησία, πράγμα που ενισχύει την άποψη ότι εδώ, που μέχρι τον περασμένο αιώνα ήταν τοιφλίκι, ⁴ υπήρχε βυζαντινό μοναστήρι.

Άνω Σωτηρίτσα, Ι.Ν. Σωτήρος.

2. Ν. Γεωργιάδου, ό.π., σ. 144.

3. Γ. Κορδάτου, ό.π., σ. 501, σημ. 2.

4. Γ. Κορδάτου, ό.π., σ. 576, σημ. 1.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΒΕΛΙΚΑΣ¹

Βρίσκεται στους πρόποδες του χωριού Αθανάτη ή Θανάτου (σήμερα Μελίβοια) του ανατολικού Κισσάβου, εκεί όπου τελειώνει η εκτεταμένη παραλία του Αγιόκαμπου και χύνεται στη θάλασσα το ρέμα Βιλίκα,² από το οποίο οι κάτοικοι της περιοχής έχουν δώσει στο ναύδριο αυτό της Θεοτόκου το όνομα «Παναγία Βιλίκα».

Κτιριακά το μνημείο διατηρείται ως σήμερα σχεδόν αλώβητο γιατί, εκτός από τα δίλοβα παράθυρα που μεταγενέστερα τα έκλεισαν, ένα το μετασκεύασαν σε ορθογώνιο, και λίγες επισκευές στην τοιχοποιία της δυτικής πλευράς, δεν έχει υποστεί καμία ουσιαστική αλλοίωση. Αντίθετα, η εσωτερική διακόσμησή του — τοιχογραφίες, δάπεδο, τέμπλο — έχει εξαφανισθεί για πάντα.³

Έτσι, το ενδιαφέρον για το ναό περιορίζεται μόνο στην αρχιτεκτονική του, η οποία διακρίνεται για τις αρμονικές αναλογίες, την πλαστική διάρθρωση των εξωτερικών επιφανειών, τη λιτή αλλά ωραία κεραμοπλαστική και την ενδιαφέρουσα τοιχοδομία.

Το ναύδριο (σχέδ. σ. 87) είναι ένα ορθογώνιο μονόκλιτο δομικό κτίσμα, εσωτερικών διαστάσεων χωρίς την κόγχη του Ιερού 5,80 X 3,40 μ., το οποίο στα ανατολικά απολήγει σε ημικυκλική εσωτερικά και τρίπλευρη εξωτερικά κόγχη. Στην ανωδομή σκεπάζεται με μία κατά τον κύριο άξονά του καμάρα, η οποία διακόπτεται στο μέσο του μήκους της από ένα ενισχυτικό τόξο — σφενδόνιον —⁴ πλάτους 0,75 μ. και επικαλύπτεται με σαμαρωτή στέγη. Στο εξωτερικό οι τοίχοι με πέντε τυφλά αψι-

1. Ν. Νικονάνος, *Βυζαντινοί Ναοί της Θεσσαλίας(...)* Αθήνα 1979, σσ. 51-59.

2. Την ονομασία Βιλίκα η Α. Αβραμέα τη σχετίζει με το τοπωνύμιο Cavo Verliqui, Verdiquij, που σημειώνεται στους ιταλικούς και ελληνικούς χάρτες πορτολάνους και που μ' αυτό το όνομα δήλωναν το ακρωτήριο Κίσσαβος. Βλ. Α. Αβραμέα, *Η βυζαντινή Θεσσαλία*, σ. 82. Πρβλ. J. Koder-F. Hild, *Hellas and Thessalia*, λ. Berliki, σ. 134.

3. Μόνο στην ανατολική πλευρά σώζονται λίγες τοιχογραφίες, αλλά αυτές είναι πολύ μεταγενέστερες και έγιναν αφού έκλεισαν το αρχικό δίλοβο παράθυρο της κόγχης.

4. Α. Ορλάνδος, Σφενδόνιον, *ΕΕΒΣ ΚΗ'* (1958), σσ. 401-405.

*Παναγία Βελίκα,
Άκρα Ταπεινώση.
Τοιχογραφία στην
πρόθεση του Ιερού.*

Παναγία Βελίκα.

δώματα, από δύο συνεχόμενα στη βόρεια και νότια πλευρά και ένα στη δυτική, αποκτούν ένα συνεχή κυματισμό και όλο το κτίσμα υψώνεται σταθερά επάνω σ' ένα κρηπίδωμα, που το ύψος του κυμαίνεται από 0,30 ως 0,70 μ. ανάλογα με την κλίση του εδάφους.

Η επικοινωνία με το εξωτερικό γίνεται με μία τοξωτή μικτή πόρτα, πλάτους μόλις 0,70 και ύψους 1,40 μ., στο μέσο του δυτικού τοίχου, η οποία έχει υπερυψωμένο το κατώφλι της και φέρει επάνω από το υπέρθυρο ένα μικρό κογχάριο. Η μορφή αυτής της πόρτας είναι νεότερη, αλλά βρίσκεται στη θέση της αρχικής, η οποία, σύμφωνα με τα υπολείμματα, που ακόμη σώζονται στη θέση τους, είχε πλάτος 1,25 μ., το κατώφλι της έφτανε περίπου ως το επίπεδο του δαπέδου του ναού και επάνω από το υπέρθυρο έφερε ένα μεγαλύτερο κογχάριο.

Ο ναός ήταν στο εσωτερικό πολύ φωτεινός, γιατί είχε πέντε δίλοβα παράθυρα, από δύο σε κάθε μακρά πλευρά και ένα στην κόγχη του Ιερού.⁵

Τα τέσσερα παράθυρα των μακρών πλευρών διαμορφώνονταν αποκλειστικά με πλίνθους – διαχωριστικοί πεσσίσκοι, σταθμοί, τόξα – και είχαν τις ίδιες διαστάσεις, ενώ αντίθετα το παράθυρο της αψίδας ήταν κατά τι μεγαλύτερο και φαίνεται πως έφερε μαρμάρινο διαχωριστικό αμφικιονίσκο και κιονόκρανο.⁶

Οι όψεις, όπως έχει σημειωθεί, διαρθρώνονται με πλαστικότητα. Στη δυτική πλευρά το θυραίο άνοιγμα βρίσκεται στο μέσο ενός ευρύχωρου αψιδώματος, το οποίο σχηματίζεται με δύο πλίνθινες ταινίες που εξωτερικά περιβάλλονται και χωρίζονται από την υπόλοιπη τοιχοδομία με μία σειρά πλίνθων. Η εξωτερική ταινία βρίσκεται στο επίπεδο της εξωτερικής επιφάνειας του τοίχου, η δεύτερη, που έχει το μισό πλάτος από την πρώτη, λίγο βαθύτερα και η θύρα με το κογχάριο σ' ένα τρίτο επίπεδο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να προστεθεί ότι στην όψη αυτή η εντύπω-

5. Σήμερα τα τέσσερα είναι φραγμένα με πρόχειρη τοιχοποιία και το πέμπτο στο δυτικό αψίδωμα της νότιας πλευράς έχει μετατραπεί σε τετράγωνο· όμως διατηρούνται όλα τα στοιχεία τους και έτσι είναι δυνατή η αναπαράσταση της μορφής τους.

6. Ένας μαρμάρινος αμφικιονίσκος παραθύρου που χρησιμεύει ως βαθμίδα στο υπερυψωμένο κατώφλι της εισόδου και ένα κιονόκρανο που βρέθηκε στο χώρο γύρω από το ναό συναντήσουν και έχουν διαστάσεις που ταιριάζουν στο παράθυρο της κόγχης του Ιερού.

ση της κλασικής σύνθεσης — βάση, κορμός, στέψη — που χαρακτηρίζει τις προσόψεις **αρχαίων μνημείων του 11ου και 12ου αι.**,⁷ εδώ γίνεται πολύ ευκρινής, γιατί εκτός από την κρηπίδα, όπου πατούν σταθερά — οπτικά και κατασκευαστικά — οι κατακόρυφοι τοίχοι, το οδοντωτό γείσο στην κορυφή των πλάγιων τοίχων γυρίζει μπροστά και δίνει τη μορφή αετώματος στην επίστεψη της πρόσοψης. Μάλιστα το οδοντωτό γείσο δεν προχωρεί ως τις εξωτερικές πλευρές του αφιδώματος και έτσι το αφήνει να αναπνέει ελεύθερα και να κυριαρχεί στην πρόσοψη.

Η νότια πλευρά οργανώνεται με δύο συνεχόμενα αφιδώματα, των οποίων οι κορυφές φτάνουν μέχρι το οδοντωτό γείσο κάτω από τη στέγη. Στο βάθος κάθε αφιδώματος ανοίγεται από ένα δίλοβο παράθυρο, στη συνέχεια λίγο πιο έξω υπάρχει η πρώτη στενή πλίνθινη ταινία, μετά η πλατύτερη που βρίσκεται στην εξωτερική περασιά του τοίχου και όλο το αφιδώμα περιβάλλεται από μια οδοντωτή ταινία που το χωρίζει από τον υπόλοιπο τοίχο.

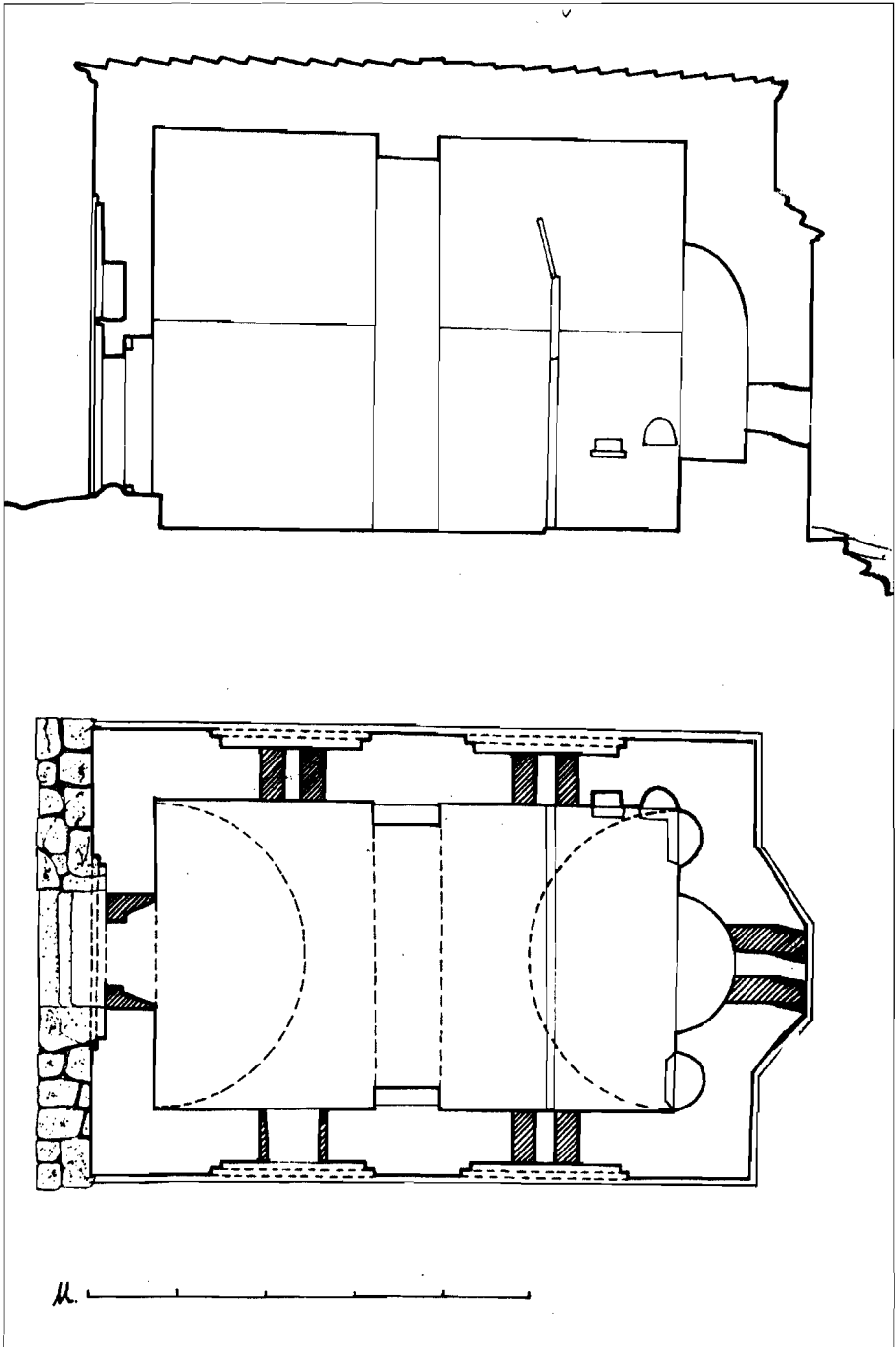
Η βόρεια πλευρά είναι όμοια με τη νότια, μόνο που τα τυφλά αφιδώματα δεν περιβάλλονται από οδοντωτή ταινία, αλλά από σειρά πλίνθων.

Τέλος, στην ανατολική όψη υπάρχει η διάρθρωση της δυτικής — βάση, κορμός, αετωματική επίστεψη — μόνο που εδώ στη θέση του αφιδώματος κυριαρχεί η τρίπλευρη κόγχη με την ωραία κεραμοπλαστική επίστεψη και το δίλοβο παράθυρο στο μέσο του ύψους της.

Ο ναός είναι κτισμένος με συλλεκτές πέτρες αδρά κατεργασμένες, ανάμεσα στις οποίες παρεμβάλλονται σποραδικά πωρόλιθοι της περιοχής και λίγα παλαιότερα μαρμάρινα μέλη σε δεύτερη χρήση που βρίσκονται κυρίως στις γωνίες της ανατολικής πλευράς. Οι οριζόντιες στρώσεις των λίθων χωρίζονται με ζώνες μιας ή πιο σπάνια δύο οπτόπλινθων, αλλά δε σχηματίζονται συνεχείς επάλληλες σειρές, γιατί συχνά οι πέτρες είναι ανισοϋψείς και οι οριζόντιοι δόμοι διακόπτονται. Στους κάθετους αρμούς τα πέτρινα και πώρινα στοιχεία συγκρατούνται με μικρά πλίνθινα κομμάτια, δύο, τρία, τέσσερα ή πέντε που διατάσσονται οριζόντια και επάλληλα.

Το κονίαμα είναι ισχυρό ρόδινο κουρασάνι και τα αρμοκάλυπτρα, κατά κανόνα πλατιά, καλύπτουν τις άκρες των λίθων και δίνουν, όπως συνήθως συμβαίνει στα Θεσσαλικά μνημεία, την τελική εξωτερική εμφάνιση στην τοιχοδομία. Οι πλίνθοι έχουν πάχος 0,035 μ. περίπου.

7. Χ. Μπούρας, «Αναγεννήσεις», σσ. 262-263.

Παναγία Βελίκα. Τομή κατά μήκος και κάτοψη.

Η τοιχοδομία αυτή, η οποία είναι μια εντελώς ελεύθερη σύνθεση του πλινθοπερίκλειστου συστήματος, δε βρίσκεται σ' ολόκληρο το ναό, γιατί τα αψιδώματα στη δυτική, βόρεια και νότια πλευρά, τα παράθυρα και το κεντρικό τμήμα της νότιας πλευράς ανάμεσα στα δύο αψιδώματα είναι κτισμένα μόνο με πλίνθους **κατά το σύστημα της τεχνικής της κρυμμένης πλίνθου.**⁸

Η τεχνική αυτή, η οποία θεωρείται χαρακτηριστική των μνημείων της **Κωνσταντινουπόλεως** και της άμεσης ακτινοβολίας της,⁹ στη Θεσσαλία αντιπροσωπεύεται, όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, **μόνο από την Παναγία Βελίκα.** Γι' αυτόν το λόγο θα μπορούσε να αναζητήσει κανείς σχέσεις στο συγκεκριμένο αυτό μνημείο με την Κωνσταντινούπολη παρακάμπτοντας το γειτονικό μεγάλο κέντρο, τη Θεσσαλονίκη. Όμως μια τέτοια υπόθεση σήμερα δεν μπορεί να θεωρηθεί εύστοχη, γιατί μετά τη δημοσίευση της εκκλησίας της **Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Χορτιάτη,**¹⁰ στα περικόχια της Θεσσαλονίκης, όπου χρησιμοποιείται η ίδια τεχνική, γνωρίζουμε ότι η τεχνική της κρυμμένης πλίνθου δεν ήταν άγνωστη στη Θεσσαλονίκη. Ακόμη πρέπει να προσθέσουμε ότι η τεχνική αυτή συναντάται και στον **Πύργο της Κολιτσούς στο Άγιον Όρος**¹¹ και να επισημάνουμε το γεγονός ότι μέσα στη Θεσσαλονίκη εκτός από την **Παναγία Χαλκίων (1028)**¹² δεν

8. Την τεχνική αυτή, γνωστή ως «Verdeckte-Schicht-Technik» (γερμανικά) και «recessed brick technique» (αγγλικά), ο Α. Πασαδαίος την ονομάζει σύστημα της «αποκεκρυμμένης πλίνθου». Βλ. Α. Πασαδαίος, *Καμαριώτισσα*, σ. 41. Ο όρος «τεχνική της κρυμμένης πλίνθου» χρησιμοποιήθηκε στη μελέτη μετά από σύσταση του καθ. κ. Π. Βοκοτόπουλου.

9. C. Mango, *Nicaea*, σ. 250. R. Krautheimer, *Architecture*, σ. 258. Th. Mathews, *Observations on the Church of Panagia Kamariotissa on Heybeliada (Chalke)*, Istanbul, *DOP* 27 (1973), σ. 122. Α. Πασαδαίος, *Καμαριώτισσα*, σ. 41 κ.ε.

10. Ν. Νικονάνος, *Χορτιάτης*, σ. 102 κ.ε.

11. Τα εσωτερικά τόξα στο ισόγειο και στον πρώτο όροφο του πύργου είναι κατασκευασμένα με την τεχνική αυτή, μόνο που στη θέση της πλίνθου που βρίσκεται πίσω από το αρμοκάλυπτρο και δε φαίνεται, υπάρχει μία πλακαρή πέτρα. Στην Κολιτσού δηλαδή έχουμε: ορατή πλίνθο, κουρασάνι, πλακαρή πέτρα που σκεπάζεται από το αρμοκάλυπτρο, κουρασάνι, πλίνθο.

12. Πρέπει να σημειωθεί ότι πιθανότατα η τεχνική αυτή εφαρμόστηκε και στην Παναγία Χαλκίων. Χαμηλά στη βορειοανατολική γωνία του κτίσματος διατηρείται ένα μικρό τμήμα από την αρχική τοιχοποιία, όπου πλίνθοι πάχους 0,04 ως 0,05 μ. εναλλάσσονται με κουρασάνι πάχους 0,07 ως 0,08 μ., γεγονός που μας κάνει να υποπτευθούμε ότι πίσω από το παχύ κουρασάνι υπάρχει κάποια λεπτότερη πλίνθος.

έχουν διασωθεί μνημεία που χρονολογούνται στην περίοδο που η τεχνική αυτή βρίσκεται σε χρήση, δηλαδή από τα τέλη του 10ου ως τα τέλη του 12ου αι.¹³ Έτσι, ενώ μέχρι σήμερα η έρευνα δεν είχε στραφεί προς τη σκέψη ότι η τεχνική της κρυμμένης πλίνθου χαρακτηρίζει και την εξίσου υψηλή και στενά συνδεδεμένη με την Κωνσταντινούπολη αρχιτεκτονική της Θεσσαλονίκης,¹⁴ τώρα με την εύρεση της εκκλησίας στο Χορτιάτη μπορούμε με ασφάλεια να ισχυριστούμε ότι η τεχνική ήταν γνωστή στη Θεσσαλονίκη και να μην αναζητούμε ιδιαίτερες σχέσεις ανάμεσα στο Θεσσαλικό μνημείο – Παναγία Βελίκα – και την πρωτεύουσα.

Η παρουσία λοιπόν της τεχνικής αυτής στο Χορτιάτη, λίγα χιλιόμετρα έξω από τη Θεσσαλονίκη, στο γειτονικό Άγιον Όρος και στη θεσσαλική Παναγία Βελίκα δεν προσθέτει μόνο νέα παραδείγματα¹⁵ στα μέχρι τώρα γνωστά, αλλά ταυτόχρονα σταθεροποιεί τις θέσεις που γενι-

13. Η χρήση της τεχνικής θεωρείται ότι διαρκεί τον 11ο και 12ο αιώνα. Βλ. C. Mango, *Nicaea*, σ. 250. R. Krautheimer, *Architecture*, σ. 258. Α. Πασαδαίος, *Καμαριώτισσα*, σ. 41 κ.ε., όπου και όλη η προηγούμενη βιβλιογραφία για την τεχνική και τη σημασία της στη χρονολόγηση μνημείων. Το παλαιότερο όμως γνωστό παράδειγμα της τεχνικής έχει βρεθεί στην εκκλησία της Desjatinna στο Κίεβο, που την έκτισαν Έλληνες τεχνίτες ανάμεσα στα 990 και 996, γι' αυτό πρέπει να κατεβάσουμε την εμφάνιση της τεχνικής τουλάχιστο στα τέλη του 10ου αι. Βλ. σχετικά Th. Mathews, *ό.π.*, σ. 122. H. Schäfer, *Byzanz und Kiev*, σ. 218.

14. Ο H. Schäfer, επειδή δεν έχει υπόψη του τα παραδείγματα της τεχνικής της κρυμμένης πλίνθου στο Χορτιάτη και στη Βελίκα, πιστεύει ότι η τεχνική δε χρησιμοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη που είναι το δεύτερο μεγάλο κέντρο της τοιχοδομίας με τούβλα. Βλ. H. Schäfer, *Byzanz und Kiev*, σ. 218.

15. Ο πρώτος ολοκληρωμένος κατάλογος μνημείων με την τεχνική της κρυμμένης πλίνθου δημοσιεύτηκε από το C. Mango (*Nicaea*, σ. 249 κ.ε.). Αργότερα ο H. Hallensleben (H. Hallensleben, *Untersuchungen*, σ. 115 κ.ε.) πρόσθεσε την Κοσμοσώτεια στις Φέρρες, το ναό του Αγίου Γεωργίου στην Kolusa και την εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων στο Bobosevo. Ο Α. Πασαδαίος την Καμαριώτισσα στη Χάλκη (Α. Πασαδαίος, *Καμαριώτισσα*, σ. 41 κ.ε.). Με τη δημοσίευση της εκκλησίας της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Χορτιάτη (N. Νικονάνος, *Χορτιάτης*, σ. 109, υποσημ. 32) σημειώσαμε την παρουσία της τεχνικής στη Νέα Μονή Χίου, την Παναγία Κρίνα Χίου και την Παναγία Βελίκα στη Θεσσαλία, ενώ πρόσφατα παρατηρήσαμε την ίδια τεχνική στον Πύργο της Κολιτσούς στο Άγιον Όρος. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι την παρουσία της τεχνικής αυτής στην Κοσμοσώτεια πρώτος επισήμανε ο Α. Ορλάνδος (Α. Ορλάνδος, Προσθήκη εις τα περί του βυζαντινού ναού της Θρακικής Βήρας, *Επιτύμβιον Χρήστου Τσουντα*, Αθήναι, 1941, σ. 500 κ.ε.).

κά δέχεται σήμερα η έρευνα θεωρώντας την τεχνική αυτή δημιούργημα του Βυζαντίου.¹⁶ Γιατί κατά καιρούς οι σοβιετικοί ερευνητές, στηριγμένοι στο γεγονός ότι τα πιο πρώιμα γνωστά παραδείγματα βρίσκονται στο Κίεβο, βλέπουν στην τεχνική αυτή ένα επίτευγμα του Κιέβου ή μια επίδραση γειτονικής χώρας,¹⁷ Χερσώνας, Βουλγαρίας κ.λπ., εκτός από το Βυζάντιο. Μόνο τελευταία ο Μ.Κ. Karger παραδέχεται ότι η τεχνική δεν μπορεί να αναπτύχθηκε στο Κίεβο, αλλά πρέπει γενικά η αρχιτεκτονική με λιθοδομή να πήγε εκεί από κάποια γειτονική χώρα. Ο Μ.Κ. Karger επίσης πρώτος δεν αποκλείει το Βυζάντιο, αλλά και δεν το κατανομάζει, αν και παραθέτει ικανοποιητικό υλικό προς την κατεύθυνση αυτή.¹⁸

Τέλος, σχετικά με τη γνώμη του Α.Μ. Schneider, που θεωρεί ότι η παραλλαγή της τεχνικής της κρουμένης πλίνθου με το λοξό κονίαμα είναι μεταγενέστερη¹⁹ – 12ος αι. – από την αντίστοιχη με κατακόρυφο, και την αντίθετη άποψη του Η. Hallensleben,²⁰ που πιστεύει ότι το λοξό κονίαμα χαρακτηρίζει τα μέσα του 11ου αι. βασικά, δεν υπάρχει ως τώρα αρκετό χρονολογημένο υλικό για να δεχτούμε ανεπιφύλακτα τη μια ή την άλλη άποψη,²¹ ούτε να αποκλείσουμε μία παράλληλη χρήση των δύο παραλλαγών. Ωστόσο πρέπει να σημειώσουμε ότι δύο ακριβώς χρονολογημένα μνημεία, η Κοσμοσώτεια στις Φέρρες (1152) και ο Άγιος Παντελεήμων στο Νέρεζι (1164), στα μέσα του 12ου αι. χρησιμοποιούν την παραλλαγή με το κατακόρυφο κονίαμα, η οποία είναι πολύ πιθανόν την εποχή αυτή να βρίσκεται σε ευρύτερη χρήση.

Η κεραμοπλαστική διακόσμηση του μνημείου είναι λιτή αλλά εξίσου ενδιαφέρουσα με τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά του στοιχεία. Εκτός από τις οδοντωτές ταινίες που περιβάλλουν τα αψιδώματα της νότιας

16. H. Schäfer, Gül Camii, σ. 79. Ο ίδιος, *Byzanz und Kiev*, σ. 199.

17. Όλες τις θεωρίες των σοβιετικών επιστημόνων τις εκθέτει ο Η. Schäfer, ο οποίος παρατηρεί ότι οι γνώμες αυτές δεν ήταν άσχετες με την κατά καιρούς πολιτική κατάσταση. H. Schäfer, *Byzanz und Kiev*, σ. 207.

18. H. Schäfer, *Byzanz und Kiev*, σ. 208.

19. Α.Μ. Schneider, *Byzanz. Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt, Berlin, 1936, Ist Forsch.* τ. 8, σ. 14 εικ., 11.

20. Η. Hallensleben, *Untersuchungen*, σ. 156, εικ. 8. Με τη γνώμη του Hallensleben συμφωνεί ο Α. Πασαδαίος και χρονολογεί τη μονή Καμαριωτίσης στον 11ο αι. Βλ. Α. Πασαδαίος, *Καμαριώτισσα*, σ. 42.

21. H. Schäfer, *Byzanz und Kiev*, σ. 210.

πλευράς και αυτές που γυρίζουν στην ανατολική και δυτική όψη για να σχηματίσουν τα αντίστοιχα αετώματα, όλες οι κορυφές των τοίχων επιστέφονται με γείσα από παρόμοιες ταινίες. Μάλιστα στην ανατολική πλευρά και την κόγχη του Ιερού τα γείσα αυτά αποτελούνται από δύο επάλληλες οδοντωτές ταινίες, από τις οποίες η επάνω εξέχει περισσότερο από την κάτω.

Στη νότια πλευρά η τοιχοποιία με την τεχνική της κρυμμένης πλίνθου ανάμεσα στα δύο αφιδώματα απολήγει επάνω σε μια ζώνη από πλίνθινο βαθμιδωτό κόσμημα και το αέτωμα της ανατολικής όψης **κοσμείται με έναν απλό πλίνθινο σταυρό**, που η κάθε του κεραία σχηματίζεται με δύο παράλληλες οπτόπλινθους.

Τέλος, στην κόγχη του Ιερού κάτω από το γείσο της κορυφής του τοίχου υπάρχει μια ζώνη από στυλίσκους, οι οποίοι σχηματίζονται από κάθετα κομμάτια πλίνθων που το καθένα τους στηρίζει τρία οριζόντια και συγκροτούν μία σειρά κιονίσκων με τριπλό άβακα.

Η κεραμοπλαστική αυτή διακόσμηση με τους στυλίσκους είναι κυρίως γνωστή στις κόγχες παλαιολόγειων μνημείων, όπως στο νότιο ναό της μονής Λιβός²² και το νότιο παρεκκλήσι της μονής Παμμακαρίστου²³ στην Κωνσταντινούπολη, στους Άγιους Αποστόλους²⁴ στη Θεσσα-

22. Τα κεραμοπλαστικά αυτά κοσμήματα βρίσκονται στην κόγχη του Ιερού και του διακονικού του νότιου ναού, που κτίστηκε γύρω στα 1300 από τη σύζυγο του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1259-1282) Θεοδώρα. Σχετικά με τη χρονολόγηση του νότιου ναού, που τιμάται στο όνομα του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου, βλ. Th. Macridy, A.H.S. Megaw, E L.W. Hawkins, *The Monastery of Lips (Fenari Isa Camii) at Istanbul*, *DOP* 18 (1964), σ. 249 κ.ε. R. Janin, *La géographie ecclesiastique de l'empire byzantin*, τ. III *églises et les monastères*, Paris, 1969, σ. 307 κ.ε. R. Krautheimer, *Architecture*, σ. 297. Σχέδια και εικόνες της διακόσμησης στους: Α. Πασαδαίος, *Κεραμοπλαστικός διάκοσμος*, πίν. Α, 5 και 26 α, γ. C. Mango, *Architettura*, εικ. 287.

23. Το νότιο παρεκκλήσι της μονής Παμμακαρίστου κτίστηκε γύρω στα 1315 από τη σύζυγο του πρωτομάστορα Γλαβά Ταρχανιώτη Μαρία. Βλ. H. Hallensleben, *Untersuchungen*, σ. 128. κ.ε., εικ. 15. Σχέδια και εικόνες της διακόσμησης, η οποία βρίσκεται στις κόγχες του Ιερού της πρόθεσης και του διακονικού Βλ. στον Α. Πασαδαίο, *Κεραμοπλαστικός διάκοσμος*, πίν. 6, 26β και 48δ.

24. Για τη χρονολόγηση του μνημείου στα 1312-1315 Βλ. Α. Ξυγγόπουλος, Τα ψηφιδωτά του ναού των Αγίων Αποστόλων εν Θεσσαλονίκη, *ΑΕ* 1932, σ. 152 κ.ε. Εικόνες και σχέδια της ζώνης με τους στυλίσκους, η οποία βρίσκεται στην κόγχη του Ιερού, Βλ. Ν. Μουτσόπουλος, *Πίνακες κεραμοπλαστικών διακοσμήσεων*. Α'.

λονίκη²⁵ καθώς και στο καθολικό της μονής Χελανταρίου στο Άγιον Όρος.²⁶ Στις περιπτώσεις όμως αυτές η κανονικότητα με την οποία μειώνονται προς τα κάτω τα οριζόντια κομμάτια των πλίνθων δημιουργεί τρίγωνα με ευθύγραμμες, καμπυλόγραμμες ή τεθλασμένες πλευρές, τα οποία καθώς εξέχουν από το επίπεδο του τοίχου δίνουν την εντύπωση γείσου με γεισήποδες.²⁷ **Αντίθετα στην Παναγία Βελίκα και σε δύο άλλα μεσοβυζαντινά μνημεία, όπου συναντάται η διακόσμηση αυτή, συγκεκριμένα στο Gül Camii²⁸ Κωνσταντινουπόλεως και στη Μητρόπολη Βεροίας,²⁹ η έννοια του γείσου με τα τρίγωνα που εξέχουν έντονα από το επίπεδο του τοίχου δεν υπάρχει.³⁰ Εδώ οι πλίνθοι που σχηματίζουν το κεραμοπλαστικό κόσμημα, είτε δεν εξέχουν καθόλου, είτε εξέ-**

Των ναών της Θεσσαλονίκης, *ΤΧρ.*, τεύχ. 1 (1962), πίν. V. Ν. Νικονάνος, *Οι Άγιοι Απόστολοι Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 1972, πίν. 3, 4, 5.

25. Μια παραλλαγή της κεραμοπλαστικής διακόσμησης με στυλίσκους επιστέφει τις κορυφές από τις κόγχες στον Προφήτη Ηλία Θεσσαλονίκης. Εκεί το κατακόρυφο κομμάτι πλίνθου φέρει στα δύο άκρα του, επάνω και κάτω, δύο μικρά οριζόντια κομμάτια πλίνθων. Βλ. Ν. Μουτσόπουλος, πίνακες κεραμοπλαστικών διακοσμήσεων, ό.π., πίν. XIII. Ο Προφήτης Ηλίας, μετά την ταύτισή του με τη Νέα Μονή χρονολογείται ανάμεσα στα 1360-1370. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris, 1975, σσ. 373-374, 398-399, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

26. Το καθολικό, που σώζεται μέχρι σήμερα, έχει γίνει με χορηγία του Σέρβου ηγεμόνα Μιλούτιν στα 1303. Βλ. S. Radojicic, *Ceschichte der serbischen Kunst*, Berlin, 1969, σ. 51. Σχέδια και εικόνες βλ. S. Nenadovic, *Chilandar*, σχ. 14, εικ. 112, 113.

27. Α. Πασαδαίος, *Κεραμοπλαστικός διάκοσμος*, σ. 59, πίν. 26 α-δ.

28. Η διακόσμηση με στυλίσκους βρίσκεται στις πλάγιες αψίδες της πρόθεσης και του διακονικού, που ανάγονται στη βυζαντινή περίοδο (12ος αι.). Βλ. Α. Πασαδαίος, *Κεραμοπλαστικός διάκοσμος*, σ. 21, πίν. 2, 26. H. Schäfer, *Gül Camii*, σ. 77, πίν. 1, 6.

29. Φ. Δροσογιάννη, *ΑΔ* 18 (1963): Χρονικά, σ. 249 κ.ε., πίν. 279 γ. Ευθ. Τσιγαρίδας, *ΑΔ* 27 (1972): Χρονικά, σσ. 552-553, πίν. 500 α-β.

30. Ο Α. Πασαδαίος (ό.π., σ. 59, υποσημ. 3) σχετικά με τη διακόσμηση αυτή στο Gül Camii παρατηρεί ότι το «γείσον του ναού της Αγίας Θεοδοσίας παρουσιάζει λίαν πρόχειρον κατασκευήν, δεικνύουσαν έλλειψιν κατανοήσεως, εκ μέρους του τεχνίτου, των αρχών, επί των οποίων εβασίζετο η ιδέα του γείσου το οποίον ήθελε να κατασκευάση». Πράγματι δεν υπάρχει η έννοια του γείσου, γιατί δεν ήθελε να κατασκευάσει γείσο ο τεχνίτης, αλλά μια ζώνη με κεραμοπλαστική διακόσμηση σχηματοποιημένων στυλίσκων.

χουν ελάχιστα³¹ από την επιφάνεια του τοίχου και τα κάθετα κομμάτια των πλίνθων που στηρίζονται στο κατακόρυφο σχηματίζουν μια ζώνη διακοσμητικών στυλίσκων με διπλό ή τριπλό άβακα.³² Στη Βερόια μάλιστα, που οι δύο κάθετες πλίνθοι είναι ίσες, η μορφή των στυλίσκων είναι εντελώς ξεκάθαρη και δεν αφήνει αμφιβολία για την αρχική ιδέα της διακόσμησης που πρέπει να ήταν μία κεραμοπλαστική ζωφόρος που μμείται στυλίσκου.

Τέλος, σχετικά με την υπόλοιπη διακόσμηση πρέπει να προστεθεί ότι δύο θραύσματα από θωράκια, ένα μικρό τμήμα από θύρωμα και ένα κιονόκρανο που βρέθηκαν γύρω από το μνημείο, καθώς και ο αμφικίονας που χρησιμεύει σήμερα ως βαθμίδα στην είσοδο, μας παρέχουν τη βεβαιότητα ότι **ο ναός είχε μαρμάρινο τέμπλο, η είσοδός του έφερε μαρμάρινο περίθυρο και ο αμφικίονας με το κιονόκρανο ανήκαν στο δίλοβο παράθυρο της κόγχης του Ιερού.**³³

Χρονολόγηση

Η τεχνική της κρουμμένης πλίνθου, της οποίας η χρήση διαρκεί από τα τέλη του 10ου ως τα τέλη του 12ου αι. αυτόματα τοποθετεί την Παναγία Βελίκα μέσα σ' αυτά τα χρονικά πλαίσια, τα οποία όμως η παρουσία του υψηλού κρηπιδώματος τα περιορίζει ακόμη περισσότερο. Πράγματι, το παλαιότερο ως τώρα γνωστό μνημείο με κρηπίδωμα, ο ναός της Χριστιάνου, ανάγεται γύρω στα 1070,³⁴ αλλά σ' αυτό, όπως πολύ εύστοχα έχει παρατηρηθεί, «η διαφοροποιημένη βάση του κτιρίου

31. Στη Μητρόπολη Βεροίας η έξω επιφάνεια των στυλίσκων βρίσκεται στο επίπεδο του τοίχου, ο οποίος στο τμήμα που βρίσκεται η διακοσμητική αυτή ζώνη υποχωρεί. Στην Παναγία Βελίκα ο τοίχος υποχωρεί λιγότερο και οι πλίνθοι εξέχουν ελάχιστα από την επιφάνεια του τοίχου. Στο Gül Camii ο τοίχος δεν υποχωρεί, αλλά τα κομμάτια των πλίνθων που σχηματίζουν τη ζώνη εξέχουν επίσης ελάχιστα.

32. Στη Μητρόπολη Βεροίας και στο Gül Camii τα οριζόντια κομμάτια των πλίνθων είναι δύο, ενώ στην Παναγία Βελίκα τρία.

33. Ο μαρμάρινος αμφικιονίσκος και το κιονόκρανο συνανήκουν και οι διαστάσεις τους ταιριάζουν στο παράθυρο της κόγχης του Ιερού (βλ. υποσημ. 169), το οποίο σήμερα είναι κλεισμένο με πρόχειρη τοιχοποιία.

34. E. Stikas, *L' église byzantine de Christianou*, Paris, 1961, σ. 24.

μένει χαμηλά, στο ύψος του εδάφους, μια πραγματική ευθυντηρία».³⁵ **Αντίθετα, το 12ο αι. η κρηπίδα γίνεται υψηλή, όπως δηλαδή είναι στην Παναγία Βελίκα, και η χρήση της χαρακτηρίζει τον αιώνα αυτό.**

Παράλληλα, η παραλλαγή της τεχνικής της κρυμμένης πλίνθου με το κατακόρυφο κονίαμα που έχει η Παναγία Βελίκα **δεν εμποδίζει την τοποθέτηση του μνημείου στο 12ο αι.,** τη στιγμή μάλιστα που ακριβώς χρονολογημένα μνημεία, όπως η Κοσμοσώτειρα στις Φέρρες (1152) και ο Άγιος Παντελεήμων στο Νέρεξι (1164), χρησιμοποιούν τη μορφή αυτή της τεχνικής και δείχνουν ότι η παραλλαγή με το κατακόρυφο κονίαμα στα μέσα του αιώνα είχε μια ευρύτερη χρήση.

Επίσης, η κεραμοπλαστική ζώνη με τους στυλίσκους δε μοιάζει με τις αντίστοιχες παλαιολόγιες διακοσμήσεις, αλλά με τις μεσοβυζαντινές και συγκεκριμένα πλησιάζει περισσότερο τη διακόσμηση των τμημάτων του Gül Camii στην Κωνσταντινούπολη που ανάγονται στο 12ο αι.

Ακόμη, στον ίδιο αιώνα μας οδηγεί και η ιδιαίτερα τονισμένη επίστεψη με τις οδοντωτές ταινίες. **Μπορούμε έτσι να πούμε ότι η Παναγία Βελίκα με το υψηλό κρηπίδωμα στη βάση της, τα τονισμένα κατακόρυφα στοιχεία στον κορμό της, την έμφαση στην αετωματική της απόληξη και τις αρμονικές της αναλογίες, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό μνημείο του 12ου αιώνα.**

Τέλος, αν λάβει κανείς υπόψη ότι δεν είναι πιθανό να εφαρμόστηκαν στην Παναγία Βελίκα τα στοιχεία που τοποθετούν το κτίσμα στο 12ο αι. πρωτοποριακά, αλλά ότι πρέπει να έφτασαν στην απομονωμένη περιοχή του ανατολικού Κισσάβου μετά από μια γενικότερη επικράτηση, μπορεί να χρονολογήσει το μνημείο γύρω στα μέσα ή το δεύτερο μισό του αιώνα.

Ο Ναός εορτάζει την 23η Αυγούστου, ημέρα της αποδόσεως της εορτής Κοιμήσεως της Θεοτόκου (γνωστή ως εννιάμερα της Παναγίας).

35. Χ. Μπούρας, *Μανωλάδα*, σ. 254.

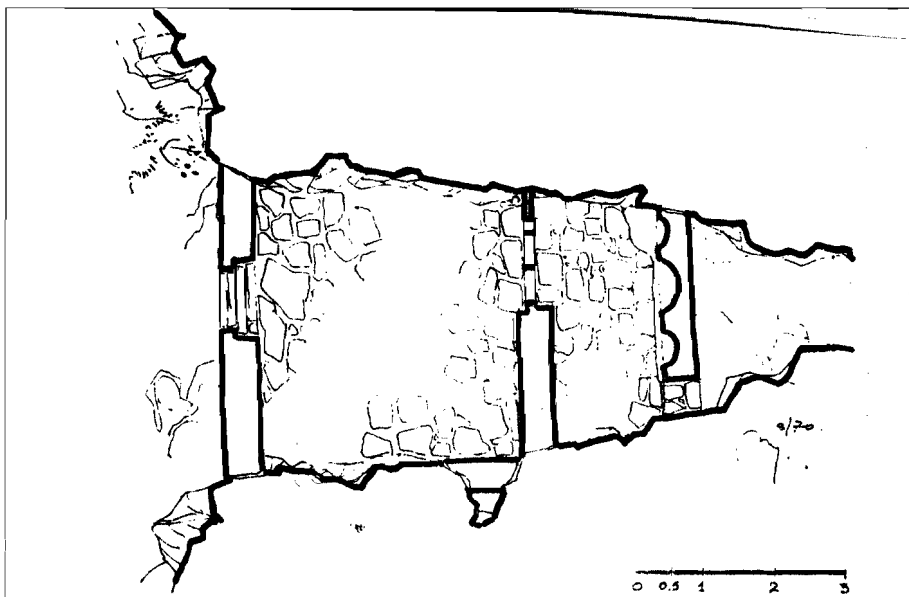
Παναγία Βελίκα, τμήμα μαρμαροθετήματος στη δυτική πλευρά του Ναού.

Αρχιτεκτονικά μέλη σε αγροικία στην Κουτσουπιά.

ΑΣΚΗΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ¹

Ευρίσκεται πλησίον του χωρίου Σωτηρίτσα Μελιβοίας. Το ασκητήριον διαμορφώνεται εντός φυσικού κοιλώματος του βράχου, το οποίον φράσσεται έμπροσθεν δι' ενός τοίχου εξ αργολιθοδομής. Περί το μέσον του τοίχου τούτου ανοίγεται η είσοδος, δεξιά παράθυρον και άνωθεν φωτιστικόν άνοιγμα σχήματος ρόμβου. Το ασκητήριον αποτελείται εκ μιας μικράς αιθούσης, εις ην εισέρχεται τις εκ της εισόδου και εκ του Ιερού (σχέδ. 1). Το τέμπλον είναι κτιστόν και αι κόγχαι του Ιερού ανοίγονται εις το πάχος του ανατολικού τοίχου. Εις τον ανατολικόν τοίχον και το τέμπλον διασώζονται ημιεξίτηλοι τοιχογραφίαι του 17ου αι.

Σχέδ. 1. Ασκητήριον Αγ. Παντελεήμονος Μελιβοίας.
Σκαρίφημα κατόψεως (σχέδ. Βασ. Χαρίση).

1. Ν. Νικονάνος, Θεσσαλία 1970, *Χρονικά Αρχαιολ. Δελτίου*, τόμ. 26 (1971), Ανάτυπον, Αθήναι 1975 (σ. 307, 308).

Ασκητήριο Αγίου Παντελεήμονα Μελιβοίας.

Άνω Σαπηρίτσι, Ι.Ν. Σαπηρός.

ΠΑΛΑΙΟΜΟΝΑΣΤΗΡΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΟΣΣΗΣ (θέση Μονόπετρο)²

Κατά μήκος της παραλίας του Αγιοκάμπου προς το Κόκκινο Νερό ευρίσκεται η θέσις «Μονόπετρο» και άνωθεν αυτής εις τας υπώρειας της Α. Όσσης η περιοχή ονομάζεται «Παλαιομονάστηρο». Εκεί, εν μέσω πυκνοτάτης βλαστήσεως, ενετοπίσθησαν ερείπια βυζαντινών κτισμάτων. Προς το παρόν είναι ορατό τμήμα παλαιάς οδού, πλήθος βυζαντινών επιστέγων κεράμων και οπτοπλίθων, λείψανα τοίχων και μικρόν ορθογώνιον κτίσμα. Το σωζόμενον ύψος του κτίσματος τούτου φθάνει το 1.40, αι εσωτερικαί διαστάσεις του είναι 4.40 X 4.60, το πάχος των τοίχων 0.60 μ. και εις την Δ. πλευράν φέρει άνοιγμα. Η τοιχοδομία είναι πλινθοπερίκλειστος κατ' ελευθέραν απόδοσιν και εις ύψος 1 μ. περίπου από του εδάφους υπάρχει ζώνη εκ τριών σειρών οπτοπλίθων.

Τα ευρήματα και η ονομασία της θέσεως — «Παλαιομονάστηρο»³ — βεβαιώνουν, ότι εις το σημείον αυτό της Όσσης υπήρχε βυζαντινή μονή.

«Μονόπετρο» Μελιβοίας.

2. Ν. Νικονάνος, Θεσσαλία 1970, *Χρονικά Αρχαιολ. Δελτίου*, τόμ. 26 (1971), Ανάτυπον, Αθήνα 1975 (σ. 307, 308).

3. Ανασκαφή της κας Σ. Σδρόλια, Αρχαιολόγου 7ης ΕΒΑ Λαρίσης, τον Οκτώβριο του 2005, δι' εξόδων του Δήμου Μελιβοίας, επιβεβαίωσε την ύπαρξη Ι. Μονής του 13ου αιώνας.

ΠΑΛΙΟΥΡΙΑΣ - ΤΑΡΣΑΝΑΣ¹

Βορειότερα από την Αθανάτη κατεβαίνει από τον Κίσσαβο² (Όσσα) ένας ορμητικός χείμαρρος, ο Παλιουριάς³ που χύνεται στη θάλασσα στη θέση Ταρσανάς. Εδώ – στον Ταρσανά – οι περισσότεροι ερευνητές τοποθετούν την μαγνητική πολίχνη Ριζούς,⁴ που συνοικίστηκε στην Δημητριάδα.⁵

Ανεξάρτητα όμως από την ταύτιση του Ταρσανά με τον Ριζούντα, που οπωσδήποτε θα παραμένει επισφαλής μέχρι να βρεθούν επιγραφικά και άλλα τεκμήρια, η επισήμανση αρχαίων και βυζαντινών ερειπίων⁶ στη θέση αυτή μας οδηγεί στο ασφαλές συμπέρασμα, ότι στις εκβολές του Παλιουριά υπήρχε οικισμός, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στην βυζαντινή εποχή. Σχετικά μάλιστα με τη μεσαιωνική φάση του οικισμού αυτού πρέπει να προστεθεί, ότι στις τελευταίες έρευνες εντοπίστηκαν, εκτός από θραύσματα βυζαντινών πλίνθων, τα ερείπια μιας δεξαμενής στα κράσπεδα του λόφου που βρίσκεται στα νότια του Ταρσανά και στα δυτικά, στη βόρεια όχθη του Παλιουριά, τα υπολείμματα μιας βυζαντινής εκκλησίας.⁷ Δυστυχώς η μηχανική καλλιέργεια έκανε μεγάλες ζημιές στα επιφανειακά λείψανα του ναού και δεν είναι δυνατόν σήμερα, χωρίς ανασκαφική έρευνα, να εξακριβωθεί ο αρχιτεκτονικός τύπος του μνημείου· όμως τα επίστεγα κεραμίδια, οι πλίνθοι και ιδιαίτερα τα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη – θραύσματα θυρωμάτων, θωρακίων, κιονίσκων του τέμπλου κ.λπ. – μας πείθουν, ότι πρόκειται για ένα ενδιαφέρον βυζαντινό κτίσμα.

1. *Αρχ. Θεσσ. Μελ.*, τόμ. Β', Βόλος 1973.

2. Από τον 11ον αι. η Όσσα είναι γνωστή ως Κίσσαβος. Βλ. Άννης Κομνηνής, *Αλεξιάς*, Ε, 5, 3.

3. Ν. Γεωργιάδου, ό.π., σσ. 144-145. Fr. Stählin, ό.π., σ. 49. Γ. Κορδάτου, ό.π., σ. 501.

4. A.J.B. Wace, *The Topography of Pelion and Magnesia*, *JHS* 26 (1906) 147. Fr. Stählin, ό.π., σσ. 48-49. Ν. Παπαχατζή, ό.π., σ. 18.

5. Fr. Stählin, ό.π., σ. 68.

6. Ν. Γεωργιάδου, ό.π., σ. 145.

7. Ν. Νικονάνου, *ΑΔ* 25 (1970), Χρονικά, σ. 292.

Υπολείματα νερού στον περίβολο ιδιωτικής κατοικίας στο Κόκκινο Νερό.

Το 1996 αφίσκετο στο χείμαρρο Παλιονηρός Μελιβοίας.

KOKKINO NEPO

A) Θέση Παλαιομονάστηρο¹ (ανασκαφή), I. Μονή 13ου αι.

«Στις ανατολικές υπώρειες του Κισσάβου έχουν επισημανθεί δεκάδες θέσεις με βυζαντινά λείψανα, οι οποίες επιβεβαιώνουν τις πληροφορίες των Πηγών για τη διπλή σημασία της περιοχής, αφ' ενός ως τόπου διέλευσης ενός από τους κύριους βυζαντινούς δρόμους που ένωναν την Μακεδονία με τη Θεσσαλία και αφ' ετέρου ως θέσης εγκατάστασης σημαντικής μοναστικής κοινότητας που μαρτυρείται από τον 9ο αιώνα, με συνέπεια η περιοχή να λάβει το όνομα «Όρος των Κελλίων».

Στην περιοχή του Κόκκινου Νερού, όπου τοποθετείται από ορισμένους συγγραφείς η αρχαία πόλη Ευρυμεναί, τα τείχη της οποίας επισκεύασε ο Ιουστινιανός, έχουν εντοπισθεί στο παρελθόν αρκετά βυζαντινά κτίσματα. Στην κορυφή του λόφου που βρίσκεται στα βόρεια του οικισμού υπάρχει βυζαντινό φρούριο, ενώ βορειότερα από αυτό και κοντά στις πηγές του Κόκκινου Νερού επισημάνθηκε και ερευνήθηκε από τον καθηγητή κ. Ν. Νικονάνο μικρός τρίκογχος ναός και λείψανα πύργου. Άλλος ένας βυζαντινός ναός ανασκάφθηκε από τον κ. Α. Δεριζιώτη το 1978 σε ιδιωτικό οικόπεδο στη νότια άκρη του οικισμού. Από το ναό αυτό σήμερα διατηρείται μόνον το ανατολικό τμήμα, ενώ το υπόλοιπο καταστράφηκε κατά την ανέγερση ιδιωτικής κατοικίας.²

Το καλοκαίρι του 1992 ήλθε καινούργιος βυζαντινός ναός, αρκετά μεγαλύτερος από τους προηγούμενους, ο οποίος φέρει πλήθος προσκτισμάτων, που δεν έχουν ακόμη ερευνηθεί. Βρέθηκε κατά τις εργασίες ισοπέδωσης τμήματος του αγρού του κ. Θεόδωρου Ευσταθίου στη θέση Μητσιάρα του Κόκκινου Νερού, η οποία ανήκει στην Κοινότητα Μελιβοίας. Ο γύρω χώρος έφερε από παλιά το όνομα **Παλιομονάστηρο** και ήταν γνωστός στην 7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων από δημοσί-

1. Περιγραφή (αδημοσίευτη) του Δημ. Κ. Αγραφιώτη.

2. Δυστυχώς ο Ναός αυτός κατήντησε «καθιστικό», (με άθλια σκεπή και τσιμεντοκατασκευές) των ιδιοκτητών της κατοικίας. (Βλ. φωτογρ. σελ. 100)

ευμα του Προϊσταμένου του Τοπικού Αρχείου Αγίας κ. Δ.Κ. Αγραφιώτη του 1991, το οποίο ανέφερε μεταξύ άλλων την ύπαρξη τμημάτων αρχιτεκτονικών γλυπτών και βυζαντινής κεραμεικής μέσα σε έναν υπερυψωμένο χώρο, που περιείχε τα κατακημινίσματα του ναού και άγρια βλάστηση, χωρίς να έχει ποτέ καλλιεργηθεί.

Κατά την σωστική ανασκαφή που ακολούθησε, — με πολλές δυσκολίες λόγω της πυκνής βλάστησης — αποκαλύφθηκε το περίγραμμα του ναού, και έγιναν ορισμένες ερευνητικές τομές στο εσωτερικό του, καθώς και στο γύρω χώρο με σκοπό τη διαπίστωση της σημασίας και της έκτασης των βυζαντινών κτισμάτων στο οικοπέδο του κ. Ευσταθίου, ώστε να ληφθεί απόφαση για την τύχη του. Η μεγάλη έκταση των ερειπίων δεν επέτρεψαν την ολοκλήρωση της ανασκαφής και για τον λόγο αυτό θα παρουσιασθεί εδώ μια πρώτη εικόνα του μνημείου με την επιφύλαξη της ανακοίνωσης των τελικών συμπερασμάτων στο μέλλον.

Περιγραφή του ναού

Ο ναός έχει διαστάσεις 7,80 X 12,80 μ. και περιλαμβάνει τον κυρίως ναό και το νάρθηκα, ενώ με τον πρόσθετο εξωνάρθηκα, του οποίου αποκαλύφθηκε ένα μόνο τμήμα, αποκτά συνολικό μήκος 15,60 μ. Στην ανατολική πλευρά ανοίγονται τρεις αψίδες, από τις οποίες η μεσαία και μεγαλύτερη είναι τρίπλευρη, ενώ οι δύο πλάγιες ημικυκλικές. Ο ναός έχει τρεις εισόδους, από τις οποίες, οι δυο πλευρικές έχουν αρκετά μεγάλο πλάτος (2,25 μ.) και καθιστούν πιθανό το ενδεχόμενο να οδηγούσαν σε περιμετρική στοά που θα περιέβαλε τον ναό, τμήμα της οποίας ίσως αποτελούσε ο προαναφερθείς εξωνάρθηκας. Δειγματοληπτικές έρευνες έξω από την βόρεια, δυτική και νότια πλευρά του ναού αποκάλυψαν λείψανα δαπέδων με πήλινες πλάκες, που ενισχύουν την παραπάνω υπόθεση.

Ιδιαίτερα στα νότια θα πρέπει να υπάρχουν προσκτίσματα σε μεγάλη έκταση όπως προκύπτει από δύο αποκαλυφθέντες τοίχους που κατευθύνονται προς νότον, ο δυτικότερος από τους οποίους επικοινωνεί με μαρμάρινο κατώφλι με τον χώρο στα ανατολικά του, που δεν έχει ανασκαφεί.

Σε απόσταση δέκα μέτρων βορειότερα του ναού αποκαλύφθηκε μακρόστενος χώρος με κατεύθυνση ανατολικά και δυτικά, που χωρίζεται σε άλλους μικρότερους, από τους οποίους ανασκάφηκαν δύο, διαστάσεων περίπου 2 X 2 μ., στρωμένοι με πήλινες πλάκες. Η έκταση των

προσκιτισμάτων και των λοιπών κτιρίων που περιβάλλουν το ναό μάς επιτρέπει να υποθέσουμε **ότι αποτελούσε καθολικό μονής**, άποψη που ενισχύεται και από την παλιά ονομασία του χώρου.

Οι όψεις του ναού διαρθρώνονται με αλληπάλληλα τυφλά αψιδώματα, από τα οποία σώζεται μόνον το κάτω τμήμα. Το στοιχείο αυτό υπάρχει και σε άλλα μνημεία της περιοχής, όπως στην Παναγία της Βελίκας, και ήταν πολύ συνηθισμένο σε μνημεία της Μακεδονίας. Η διατήρηση των τοίχων αρχίζει από 0,30 μ. στην δυτική πλευρά, έως 2 μ., σε τμήμα της αψίδας του Ιερού. Γενικά η καλύτερη διατήρηση παρατηρήθηκε στο Ιερό Βήμα, όπου έχει ανασκαφεί μικρό μόνον μέρος του εσωτερικού. Η ολοκλήρωση της ανασκαφής ελπίζουμε να αποδώσει σημαντικά ευρήματα στο χώρο αυτό, ίσως και διατήρηση τμημάτων τοιχογραφιών στους τοίχους του Ιερού, διότι τα αποκαλυφθέντα μέχρι στιγμής τμήματα τοίχων δεν διατηρούσαν καθόλου τοιχογραφίες.

Το Ιερό χωρίζεται σε τρία μέρη με δυο ογκώδεις πεσσούς από τους οποίους έχει αποκαλυφθεί μόνον ο βόρειος και μικρό τμήμα του νοτίου. Από την τμηματική ανασκαφή του εσωτερικού του ναού, το σημαντικότερο εύρημα που προέκυψε ήταν τμήμα του πολυγωνικού τρούλλου, που είχε πέσει στο δάπεδο, και το οποίο, σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα μορφολογικά στοιχεία του ναού, μπορεί να μας οδηγήσει σε διατύπωση υποθέσεως για τον αρχιτεκτονικό τύπο, στον οποίο ανήκε, και ο οποίος φαίνεται ότι ήταν **σταυροειδής εγγεγραμμένος τετρακίονιος και μάλιστα του σύνθετου τύπου**, καθόσον το τριμερές Ιερό Βήμα υπάρχει ανεξάρτητο δίπλα στο σταυρικό τετράγωνο.

Παρ' όλο που δεν βρέθηκαν οι τέσσερις κίονες που θα στήριζαν τον τρούλλο, μπορούμε να ταυτίσουμε τη θέση των δύο δυτικών από αυτούς με δύο ορθογώνιες εξάρσεις που βρέθηκαν στο κονίαμα του δαπέδου στο δυτικό τμήμα του ναού. Οι διαστάσεις της βόρειας από αυτές αντιστοιχούν με εκείνες της μίας από τις δύο βάσεις κίωνων που ανακαλύφθηκαν κατά τον καθαρισμό του βόρειου τοίχου.

Το δάπεδο του ναού ήταν στρωμένο με μαρμάρινες πλάκες διαφόρων χρωμάτων, αλλά δυστυχώς σώθηκε μόνον το υπόστρωμα που τις στήριζε, και ελάχιστα τμήματα πλακών, όπως επίσης και κομμάτια από μαρμαροθετήματα, δηλαδή μικρά πολύχρωμα πλακίδια τοποθετημένα με τρόπο, ώστε να σχηματίζουν διάφορα διακοσμητικά σχέδια. Ανάμεσά τους θα υπήρχαν και μαρμάρινες πλάκες με επιπεδόγλυφη διακόσμηση, από τις οποίες σώθηκε ένα τμήμα με μορφή ζώου. Παρόμοιο δάπεδο έφερε και ο τρίκογχος ναός που βρέθηκε κοντά στην πηγή του Κόκκινου Νερού.

Σημαντικός ήταν και ο γλυπτός διάκοσμος του ναού, από τον οποίο συγκεντρώθηκαν τμήματα κιονίσκων, πιθανώς του τέμπλου, μαρμάρινα περιθρώματα, αμφικιονίσκοι από τα δίλοβα παράθυρα, καθώς και τμήματα από τον μαρμάρινο κοσμήτη που θα περιέτρεχε τμήματα ή και το σύνολο του κτιρίου.

Τόσο το μέγεθος, όσο και η διακόσμηση, αλλά και ο αρχιτεκτονικός τύπος του ναού, που είναι σπάνιος στη Θεσσαλία, μαρτυρούν ότι πρόκειται για πολύ σημαντικό κτίσμα, και ελπίζουμε ότι η συνέχιση της ανασκαφής θα προσφέρει στοιχεία για την ολοκληρωμένη παρουσίασή του. Παρενθετικά μπορεί να αναφερθεί ότι μέχρι στιγμής μόνον 3 ναοί του σταυροειδούς εγγεγραμμένου τετρακιδίου σύνθετου τύπου έχουν επισημανθεί στη Θεσσαλία, και συγκεκριμένα το καθολικό της μονής Αγίου Λαυρεντίου στο Πήλιο, ο ναός της Ευαγγελίστριας στο Κάστρο της Σκιάθου και ο ναός του Αγίου Ιωάννη στο Παλιούρι Καρδίτσας, όλοι του 13ου αιώνα».

Ανασκαφή Ι. Μονής «Παλαιομονάστηρο» Κόκκινο Νερό.

Β) Γέφυρα Παπαρίζαινας¹

Μόλις περνάει κανείς τις ιαματικές πηγές² του Κόκκινου Νερού στα αριστερά του δρόμου για την Καρύτσα υπάρχει μια τοξωτή γέφυρα και στα δεξιά, στη θέση «Τσιλιγιώρρη» διατηρούνται τα υπολείμματα ενός πύργου και ενός μικρού τρίκογχου κτίσματος.

Η γέφυρα, της οποίας το άνοιγμα του τόξου είναι 8,40 μ. και το πλάτος του καταστρώματος 2,80 μ. είναι κτισμένη με αργολιθοδομή. Στη βόρεια πλευρά έχει εντοιχισμένο ένα κομμάτι από βυζαντινό μαρμάρινο κοσμήτη και στη νότια φέρει αριστερά ένα μάρμαρο με σταυρό και δεξιά μια ανεπίγραφη μαρμάρινη πλάκα. Στην επάνω αριστερή γωνία της πλάκας αυτής είναι χαραγμένα τα γράμματα ΑΨΙΘ (1719) και πιο κάτω υπάρχει η επιγραφή:

ΕΤΟΥΤΟ ΤΟ ΓΕΟΦΥΡΗ
ΤΟ ΥΚΟΔΟΜΗΣΕΝ Η ΠΑΠΑΡΙ
ΖΙΝΑ ΔΗΑ ΨΗΧΥΚΗΝ
ΣΩΤΙΡΗΑΝ
ΕΤΟΣ 1719

Σύμφωνα με την επιγραφή η γέφυρα έγινε το 1719, αλλά τα ρωμαϊκά, παλαιοχριστιανικά, βυζαντινά και μεταβυζαντινά όστρακα που βρίσκονται δεξιά και αριστερά του δρόμου που περνάει επάνω απ' αυτήν, συνηγορούν στην άποψη, ότι στο σημείο αυτό υπήρχε γέφυρα από την αρχαιότητα ακόμη και ότι η Παπαρίζαινα της επιγραφής την ξαναέκτισε.

Η θέση «Τσιλιγιώρρη» είναι ένα πλάτωμα του Κισσάβου με θέα προς τη θάλασσα. Εκεί, στο πιο επίκαιρο σημείο, βρίσκονται τα υπολείμματα ενός βυζαντινού πύργου. Αποτελείται από ένα τετράγωνο σχεδόν χώρο (εξωτερικών διαστάσεων 4,70 X 5,10 μ. και πάχους τοίχων 0,80 μ.), ο οποίος διατηρεί το καμαροσκέπαστο ισόγειό του και σ' αυτό προσκολλάται στα δυτικά ένα στενόμακρο διαμέρισμα (εξωτερικών διαστάσεων 3,50 X 4,70 μ.) που σώζεται σε ύψος 1,00 μ. περίπου.

1. Στις όχθες του ρέματος Κόκκινο Νερό είχαν επισημανθή παλαιότερα αρχαία ερείπια (Ν. Γεωργιάδου, ό.π., σ. 146. Α. Αρβανιτοπούλου, ΠΑΕ 1910, σ. 191) και οι περισσότεροι ερευνητές τοποθετούν εκεί την αρχαία πόλη Ευρυμεναί (Fr. Stählin, ό.π., σ. 48, 50. Α. J. B. Wace, ό.π., σ. 147. Ν. Παπαχατζή, ό.π., σ. 10), που αργότερα μερίμνησε για την οχύρωσή της ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός (Προκοπίου, *Περί Κτισμάτων*, Δ, 3, 14).

2. Fr. Stählin, ό.π., σ. 49.

Γέφυρα Παλαριζαινας στο Κόχκινο Νερό.

*Επιγραφή
στη γέφυρα Παλαριζαινας
στο Κόχκινο Νερό.*

Γ) Τρίκογχος Ναός¹ (±1190-1220)

Βρίσκεται² στη θέση «Τσιλιγιώρη», ένα μικρό πλάτωμα του ανατολικού Κισσάβου αμέσως μετά τις ιαματικές πηγές του Κόκκινου Νερού,³ στα δεξιά του δρόμου που οδηγεί από την παραλία του Αγιοκαμπου προς την Καρύτσα και το Τσάγεζι.⁴

Στο ίδιο πλάτωμα, 20 μ. περίπου βορειοανατολικά από το ναύδριο σώζονται τα υπολείμματα ενός βυζαντινού πύργου,⁵ ενώ δυτικά από τη θέση αυτή, ανεβαίνοντας κανείς το ρέμα Κόκκινο Νερό προς τις πηγές του, συναντά μια βυζαντινή γέφυρα του 1719 και την παλαιά οδό, η οποία πρέπει να ήταν σε συνεχή χρήση τουλάχιστον από τα χρόνια της ρωμαιοκρατίας⁶ και αποτελούσε κατά τη βυζαντινή περίοδο τμήμα της παράλιας διαδρομής.⁷

Ακόμη σχετικά με τη μνημειακή τοπογραφία στο Κόκκινο Νερό πρέπει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι ερευνητές που ασχολήθηκαν με την περιοχή τοποθετούν στις όχθες του ομώνυμου ρέματος την αρχαία πόλη Ευρυμεναί,⁸ που τα τείχη της ανακαινίστηκαν στα χρόνια του Ιουστινιανού.⁹

Από το ναύδριο διατηρούνται σήμερα μόνο οι κάθετοι τοίχοι σε ύψος από 0,80 ως 3,20 μ. περίπου, ενώ ο τρούλλος, οι καμάρες, τα τεταρτοσφαίρια από τις κόγχες και γενικά όλη η ανωδομή κάποτε γκρεμίστηκαν και μεταβλήθηκαν σιγά-σιγά σε άμορφα κατακρημνίσματα.¹⁰

1. Ονομάζεται υποθετικά από ορισμένους ναός του προφήτη Ηλία.

2. Ν. Νικονάνος, *Βυζαντινοί Ναοί της Θεσσαλίας, από το 10ο αιώνα ως την κατάκτηση της περιοχής από τους Τούρκους το 1393. Συμβολή στη Βυζαντινή αρχιτεκτονική*. Αθήνα 1979, σσ. 108-114.

3. Philipson- Kirsten, *Die griechischen Landschaften*, σ. 130.

4. Για την οδό αυτή βλ. Β. Δούση, *Στρατιωτική γεωγραφία της Θεσσαλίας*, Αθήνα, 1936, σ. 85 (ανάτυπο από το Δ' και Ε' τόμο των *Θεσσαλικών Χρονικών*).

5. Ν. Νικονάνος, *Έρευνες Ι*, σσ. 48-49.

6. Ν. Νικονάνος, *ό.π.*

7. Για την παράλια διαδρομή βλ. σσ. 131-133.

8. Fr. Stählin, *Thessalien*, σ. 48, 50. A.J. Wace, *The Topography of Pelion and Magnesia*, *JHS* 26 (1906), σ. 147 κ.ε. Ν. Παπαχατζής, *Τοπογραφία*, σ. 10. J. Koder-F. Hild, *Hellas and Thessalia*, σ. 158.

9. Προκοπίου, *Περί γτισμάτων*, Δ, 3, 14.

10. Η μεγαλύτερη καταστροφή έγινε στο δυτικό τμήμα, όπου οι τοίχοι διασώθηκαν σε ύψος από 0,80 ως 1,30 μ. περίπου. Το στρώμα καταστροφής ήταν γεμάτο

Το μνημείο ανήκει στη γνωστή κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο κατηγορία των μονόκλιτων τρίκογχων με τρούλλο ναών¹¹ και συγκεκριμένα στον τύπο στον οποίο καμάρες υπάρχουν μόνο στην ανατολική και δυτική πλευρά, ενώ στη βόρεια και νότια οι κόγχες χρησιμεύουν απευθείας ως πλάγια αντερείσματα του τρούλλου.¹²

Η επικοινωνία με το εξωτερικό γίνεται με μία είσοδο, πλάτους 1,60 μ., που ανοίγεται στο μέσο της δυτικής πλευράς. Το κατώφλι της είναι ένας μετασκευασμένος μαρμάρινος παλαιοχριστιανικός αμφικίονας παραθύρου. Το ίδιο μαρμάρινα ήταν και τα περιθωρώματα, όπως δείχνουν τα θραύσματα από υπέρθυρο και σταθμούς που βρέθηκαν μέσα στα κατακρημνίσματα γύρω από την είσοδο.

Το εσωτερικό ήταν αρκετά φωτεινό. Εκτός από τα ανοίγματα του

στάχτες που δείχνουν ότι ο ναός πρέπει να πυρπολήθηκε. Επίσης το δάπεδο ήταν κατασκαμμένο και μόνο σε λίγα σημεία έχει διαφύγει την ολοκληρωτική καταστροφή. Στα τμήματα του δαπέδου που έχουν διατηρηθεί σώζονται στη θέση τους ένα μικρό μέρος από το μαρμαροθετημένο κεντρικό ομφάλιο και λίγα αποτυπώματα της μαρμάρινης πλακόστρωσης στις παρυφές των πλάγιων κογχών, επάνω σ' ένα λεπτό στρώμα υποδομής από κουρασάνι. Από τη γλυπτική διακόσμηση — τέμπλο, θρωμάτα κ.λπ. — και τις πλάκες του δαπέδου βρέθηκαν ανάμεσα στα κατακρημνίσματα μόνο λίγα μικρά κομμάτια και δύο σχεδόν ακέραιοι αμφικίονες παραθύρων, έξω από το ναό, κάτω από τα αντίστοιχα παράθυρα. Πιθανότατα μετά την πυρπόληση του ναού όλα τα μεγάλα μαρμάρινα κομμάτια τα πήραν για οικοδομικό υλικό και κατέσκαψαν το δάπεδο, για να βγάλουν τις μεγάλες μαρμάρινες πλάκες.

11. Σχετικά με τον τύπο των μονόκλιτων τρίκογχων με τρούλλο ναών στην Ελλάδα, βασική παραμένει η εργασία του Α. Ορλάνδου για τον Άγιο Δημήτριο Βαράσοβας (Α. Ορλάνδος, Βαράσοβα). Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, *Αρχαιολογία*, σ. 433. Στ. Πελεκανίδης, *Πρέσπα*, σ. 55 κ.ε. Α. Ξυγγόπουλος, *Μνημεία Σερρών*, σ. 39 κ.ε. Για τους τρίκογχους ναούς γενικότερα στο βαλκανικό χώρο βλ. Dj. Stricevic, Triconques, Neli Caneva- Decevska, Les églises à trois conques du IX-XIV s. des terres bulgares, *Archaeologia*, τ. XII, τεύχ. 4 (1970), σσ. 8-21 (βουλγαρικά με γαλλική περίληψη). Η. Theodoru, Contribution à l'étude de l'origine et l'évolution du plan triconque en Moldavie, *Buletinul Monumentelor Istorice*, 39/1 (1970), σσ. 31 - 36 (ρουμανικά με γαλλική περίληψη). Επίσης με αφορμή τη δημοσίευση του τρίκογχου ναού του Αγίου Λαυρεντίου στη Μεζάνιε της Απουλίας ο αρχιτέκτονας Γ. Δημητροκάλλης παραθέτει κατάλογο των τρίκογχων της Απουλίας, τους συγκρίνει με τους τρίκογχους της Σικελίας, Δαλματίας και Λομβαρδίας και δίνει τη σχετική βιβλιογραφία. Βλ. Γ. Δημητροκάλλης, Ο ναός του Αγίου Λαυρεντίου στη Μεζάνιε της Απουλίας, *ΔΧΑΕ*, περ. Δ', τ. Ε' (1969), σ. 175- 184.

12. Γ. Σωτηρίου, *Αρχαιολογία*, σ. 433.

τρούλλου, που δεν μπορούμε να ξέρουμε τον αριθμό τους, σώζονται τρία πλατιά παράθυρα στο μέσο κάθε μιας κόγχης.

Στο εσωτερικό ο ναός έφερε τοιχογράφηση, από την οποία τα μόνα υπολείμματα είναι λίγα κονιάματα με ίχνη χρώματος στους τοίχους του Ιερού.

Από τα υπόλοιπα ευρήματα πρέπει να μνημονευθούν μια μαρμάρινη λεκάνη αγιασμού, μια χαμηλή βάση από κίονα και λίγα όστρακα που χρονολογούνται από το 12ο αι. και μετά.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι μεταγενέστερα πρόσθεσαν μπροστά από την είσοδο, στη βορειοδυτική και νοτιοδυτική εξωτερική γωνιά, από έναν κτιστό πεσσό, πιθανότατα για να στηρίξουν κάποιο προστέγασμα.

Χρονολόγηση

Η εκκλησία στο Κόκκινο Νερό παρουσιάζει όλα τα κοινά χαρακτηριστικά¹³ των μικρών μονόκλιτων τρίκογχων ναών, γι' αυτό με βάση τα τυπολογικά της στοιχεία δεν είναι δυνατή η χρονολόγησή της. Σε κάτοψη έχει σχήμα επιμήκους σταυρού, οι κόγχες εξωτερικά είναι τρίπλευρες,¹⁴ —όπως συμβαίνει στους περισσότερους ναούς του τύπου και που από τον 11ο αι. κυρίως και μετά είναι σχεδόν κανόνας στη ναοδομία—,¹⁵ δεν έχει νάρθηκα και το βασικό τετράγωνο, επάνω στο οποίο στηρίζεται ο τρούλλος, έχει πλευρά 2,55 μ., δηλαδή δεν ξεπερνά τα 3 μ.¹⁶

Επίσης, τα κατασκευαστικά στοιχεία στην κατάσταση που σώθηκαν δεν έχουν καθοριστική σημασία για την ακριβή χρονολόγηση. Οπωσδήποτε η διαπίστωση ότι την τελική εμφάνιση στην εξωτερική τοιχοδομία την έδινε το παχύ κονίαμα, το οποίο κυριαρχούσε οπτικά στις επιφάνειες, σύμφωνα με όσα γνωρίζουμε για τη Θεσσαλική αρχιτεκτονική,

13. Α. Ορλάνδος, Βαράσοβα, σ. 110 κ.ε. Γ. Σωτηρίου, *Αρχαιολογία*, σ. 433.

14. Έτσι συμβαίνει στους περισσότερους ναούς στην Ελλάδα. Βλ. Α. Ορλάνδος, *ό.π.*, σ. 110.

15. Ch. Delvoye, *Abside*, σ. 536 κ.ε. Πρβλ. Π. Βοκοτόπουλος, Άγιος Ιάσων, σ. 159.

16. Α. Ορλάνδος, *ό.π.*, σ. 110, σημ. 4. όπου και τα σχετικά παραδείγματα.

μας οδηγεί προς τον 11ο και το 12ο αι.,¹⁷ αλλά αυτό δεν μπορεί να γίνει χωρίς επιφυλάξεις, γιατί το κονίαμα εξακολουθεί συχνά να παίζει σημαντικό ρόλο στην τελική επεξεργασία των όψεων και το 13ο αιώνα.¹⁸ Πάντως, ανεξάρτητα από την ευρύτερη χρονική διάρκεια του φαινομένου στο Θεσσαλικό χώρο, για την περίπτωση του ναού στο Κόκκινο Νερό πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η τοιχοποιία του έχει στενή σχέση με τη γειτονική Παναγία Βελίκα (μέσα ή δεύτερο μισό 12ου αι.) στα μέρη όπου στη δεύτερη αυτή εκκλησία δε χρησιμοποιείται η τεχνική της κρουμμένης πλίνθου.¹⁹

Προς την εποχή αυτή μας οδηγούν και τα υπόλοιπα σωζόμενα στοιχεία. Στα κομμάτια των θωρακίων του τέμπλου, μόλο που είναι σχετικά μικρά, είναι φανερό η τεχνική τους και η συνοπτική εικόνα των θεμάτων τους. Στο ένα παριστανόταν επάνω σε βαθμίδες σταυρός,²⁰ από τη βάση του οποίου εκφύονταν φυλλοφόροι βλαστοί που σχημάτιζαν ημιανθέμια. Στο δεύτερο το θέμα δεν μπορεί να καθορισθεί με ακρίβεια, αλλά οπωσδήποτε η επιφάνεια, στα άκρα τουλάχιστο, γέμιζε με ελισσόμενους ανθεμωτούς βλαστούς. Η καλή τεχνική,²¹ το σχετικά έξεργο ανάγλυφο και η προτίμηση της θεματογραφίας τους²² μπορούν να τα χρονολογήσουν στο 12ο αιώνα. Έτσι τα θωράκια αυτά, που πρέπει να τοποθετήθηκαν στο τέμπλο σε δεύτερη χρήση,²³ δίνουν ένα *terminus post quem*

17. Βλ. π.χ. Μητρόπολη Καλαμπάκας, Παναγία Βελίκα, Ζωοδόχος Πηγή στο Καστοράκι.

18. Βλ. π.χ. Άγιος Νικόλαος στην Κρήνη, Κοίμηση της Θεοτόκου στο Αχλαδοχώρι.

19. Βλ. σ. 54 κ.ε.

20. Σχετικά με το θέμα του σταυρού βλ. D.T. Rice, *The Leaved Cross*, *Byzsl* 11 (1950), σσ. 68 - 81. G. Sheppard, *Byzantine Carved Marble Slabs*, *Art Bulletin* 51 (1969), σ. 66 κ.ε.

21. Σχετικά με την τεχνική και παραδείγματα του 12ου αι. βλ. Α. Φιλιππίδου-Μπούρα, Ο εξωνάρθηκας του καθολικού του Οσίου Λουκά Φωκίδος, *ΔΧΑΕ*, περ. Δ', τ. ΣΤ' (1972), σ. 20 κ.ε.

22. R. Krautheimer, *Architecture*, σ. 279. Πρβλ. Δ. Πάλλας, Ανάγλυφος στήλη του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών, *ΑΕ* 1953-54, σ. 273 κ.ε. Μ. Καμπούρη, *Εικοσιφοίνισσα*, σ. 135.

23. Επειδή τα δύο θωράκια έχουν διαφορετικό θέμα και είναι κατασκευασμένα από διαφορετικό μάρμαρο πρέπει να θεωρείται βέβαιη η χρησιμοποίησή τους σε δεύτερη χρήση, γιατί θα ήταν περιεργό τα δύο μοναδικά θωράκια δεξιά και αριστερά από το βημόθυρο να έγιναν επί τούτου για το ναό με διαφορετική

και σε συνδυασμό με την τοιχοποιία προσδιορίζουν με πολλή πιθανότητα την ανέγερση του ναού στα τέλη του 12ου ή τις αρχές του 13ου αι.

Σ' αυτά τα χρονικά πλαίσια μπορεί να τοποθετηθεί και το μαρμαροθέτημα του δαπέδου, το οποίο βρέθηκε στην αρχική του θέση και είναι οπωσδήποτε σύγχρονο με την κατασκευή του ναού.

Όπως έχει παρατηρηθεί, τα μαρμαροθετημένα δάπεδα – αντίθετα με τα όσα μέχρι τελευταία πιστεύαμε – είχαν κατά τη βυζαντινή περίοδο μια ευρύτερη χρήση.²⁴ Από τα τέλη του 10ου αι., απ' όπου σώζονται τα πιο παλαιά γνωστά παραδείγματα,²⁵ η κατασκευή πολυτελών δαπέδων *opus sectile* συνεχίζεται στους επόμενους αιώνες, με μια ιδιαίτερη ενδεχομένως διάδοση στην εποχή των Κομνηνών,²⁶ ως το 14ο αι.²⁷

Ως προς την τεχνική της κατασκευής, ο πιο συνηθισμένος τρόπος είναι αυτός που κομμάτια από μαρμάρινες πλάκες σχηματίζουν το βασικό θέμα και τα ενδιάμεσα κενά γεμίζουν με μικρά και λεπτά κομματάκια μαρμάρου – σαν μεγάλες ψηφίδες – κομμένα σε διάφορα σχήματα, τα οποία φυτεύονται μέσα στο κουρασάνι και σχηματίζουν γεωμετρικά θέματα.²⁸

διακόσμηση. Εξάλλου, και στο κατώφλι χρησιμοποιήθηκε αμφικίονας παλαιοχριστιανικός σε δεύτερη χρήση.

24. S. Eycice, *Mosaic Pavements*, σ. 378 κ.ε., όπου επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση του υλικού τόσο στο Βυζάντιο, όσο και εκτός της αυτοκρατορίας. Μ. Καμπούρη, ό.π., σ. 138. Πρβλ. Χ. Μπούρας, «*Αναγεννήσεις*», σσ. 259-260, 271. Η. Megaw, *Recent Work of the Byz. Institute in Istanbul*, *DOP* 17 (1963), σ. 335 κ.ε. S. Nenadonic, *Mosaïque*, σ. 75 κ.ε. Η μέχρι το 1971 βιβλιογραφία για τα μαρμαροθετημένα δάπεδα, της Ελλάδος βρίσκεται συγκεντρωμένη στην εργασία της Μ. Καμπούρη, ό.π. Γενική εργασία για τα μεσαιωνικά δάπεδα με πλήρη κατάλογο όσων βρίσκονται στη Γερμανία και πολλές αναφορές στα δάπεδα της Ελλάδας και Ιταλίας, αποτελεί το βιβλίο της Η. Kier (Η. Kier, *Schmuckfussboden*), όπου υπάρχει εκτενέστατη βιβλιογραφία.

25. Π.χ. των μονών Μεγίστης Λαύρας και Ιβήρων στο Άγιον Όρος κ.λπ. Βλ. Μ. Καμπούρη, ό.π., σσ. 143-144. Η. Kier, ό.π., σσ. 25-26. Πρβλ. S. Eycice, *Mosaic Pavements*, σ. 382. Ο Η. Megaw, ό.π., σσ. 339-340, πιστεύει ότι η χρήση τους αρχίζει από τον 9ο αι. Πρβλ. Χ. Μπούρας, «*Αναγεννήσεις*», σ. 260.

26. Χ. Μπούρας, ό.π., σσ. 259-260 και 271.

27. S. Eycice, ό.π., σ. 383. Από το Βυζάντιο η τεχνική περνά στην Ιταλία διαμέσου της Σικελίας και Βενετίας που έχουν σχέσεις στενές με την αυτοκρατορία, αλλά και με την μετάκληση βυζαντινών τεχνιτών, όπως συνέβη στο Monte Casino. Βλ. Η. Kier, ό.π., σ. 27. Επίσης η τεχνική γίνεται αποδεκτή και από τον ισλαμικό κόσμο, όπου διατηρείται ως το 16ο αι. Βλ. S. Eycice, ό.π., σ. 383.

28. Εκτός από αυτόν τον τρόπο κατασκευής υπάρχει και ένας δεύτερος, όπου

Στο Κόκκινο Νερό παρουσιάζεται μια παραλλαγή της τεχνικής αυτής, γιατί τα ενδιάμεσα κενά στην περίμετρο τουλάχιστον του ορθογώνιου διάχωρου δε γεμίζουν με μαρμαροθετήματα, αλλά με τριγωνικές μαρμάρινες πλάκες, στις οποίες σε επιπεδόγλυφη τεχνική — *champlevé* — έχουν αποδοθεί ζωομορφικές παραστάσεις. Στις μαρμάρινες πλάκες ο κάμπος γύρω από τις μορφές είναι γεμάτος με κουρασάνι και μέσα σ' αυτό τοποθετούνται μικρά μαρμάρινα λεπτά κομμάτια χωρίς να σχηματίζουν ιδιαίτερα κοσμήματα, αλλά λειτουργώντας όπως το βάθος των ψηφιδωτών δαπέδων γύρω από τα θέματα. Το ίδιο χωρίς ορισμένα γεωμετρικά θέματα φαίνεται πως ήταν και οι ταινίες μέσα στο ορθογώνιο διάχωρο και μόνο στην εξωτερική περιμετρική ταινία σχηματίζονταν λευκοί πλεκόμενοι κύκλοι.²⁹

Η μεικτή αυτή τεχνική — *opus sectile* και επιπεδόγλυφο — μας οδηγεί προς το δεύτερο μισό του 12ου αι., οπότε η αυστηρή κατασκευή του μαρμαροθετήματος του 10ου και 11ου αιώνα διαφοροποιείται και δημιουργούνται διάφορες παραλλαγές του είδους, όπως η χρήση ψηφιδωτού και μαρμαροθετήματος³⁰ ή η πλήρωση των γεωμετρικών μοτίβων των ταινιών με κηρομαστίχα.³¹ Οποσδήποτε δεν έχει ακόμη γίνει μεθοδολογική κατάταξη σε σειρά εξέλιξης στην τεχνική των μαρμαροθετημένων δαπέδων· ωστόσο όμως, το *terminus post quem* μετά τα μέσα τουλάχιστον του 12ου αι., που θέτουν τα θωράκια του τέμπλου στο Κόκκινο

επάνω σε μια ενιαία μεγάλη μαρμάρινη πλάκα σχεδιάζεται η σύνθεση, έπειτα αφαιρούνται οι ταινίες που σχηματίζουν τα σχέδια και τέλος τοποθετούνται μέσα σ' αυτές τα μαρμαροθετήματα. Σχετικά με τους δύο αυτούς βασικούς τρόπους βλ. Μ. Καμπούρη, *ό.π.*, σσ. 142 - 143. Πρέπει να σημειωθεί ότι η μαρμάρινη πλάκα δεν είναι απαραίτητο να είναι ενιαία. Μπορεί να αποτελείται από περισσότερα κομμάτια. Βλ. D.M. Robinson, *Excavation at Olynthus*, τ. XII, Baltimore, 1946, σσ. 318-322, πίν. 367- 370.

29. Οι πλεκόμενοι κύκλοι σχηματίζονται με μικρά λευκά μαρμάρινα κομμάτια κομμένα σε σχήμα αμύγδαλου ή τετράγωνου. Το ίδιο ακριβώς σχέδιο βρίσκεται στο μαρμαροθετημένο δάπεδο του Ταξιάρχη Μεσαριάς στην Άνδρο (1158). Βλ. Α. Ορλάνδος, *Μνημεία Άνδρου*, σ. 17, εικ. 8.

30. Α. Ορλάνδος, *Μονή Σαγματά*, σ. 98 κ.ε. Ο ίδιος, *Μνημεία Άρτης*, σ. 29 κ.ε. και σ. 100. Στην Κωνσταντινούπολη από το πρώτο μισό του 12ου αι. παρατηρείται συνύπαρξη ψηφιδωτών και μαρμαροθετημάτων. Η. Megaw, *ό.π.*, σ. 337 κ.ε. Στη Δύση οι δύο τεχνικές συνυπάρχουν από τον 11ο αι. Βλ. Α. Ορλάνδος, *Μονή Σαγματά*, σ. 104.

31. Μ. Καμπούρη, *ό.π.*, σ. 143.

Νερό, επιβεβαιώνει την παρατήρηση και τοποθετεί το δάπεδο προς τα τέλη του αιώνα.

Τέλος, η χρονολόγηση του δαπέδου μετά τις αρχές του 13ου αι. δε φαίνεται πιθανή, γιατί η απόδοση των ζωομορφικών παραστάσεων στις μαρμάρινες πλάκες δε συνηγορεί για την τοποθέτησή του μετά την εποχή αυτή. Οι παραστάσεις, όπως σημειώθηκε, είναι εκτελεσμένες σε επιπεδόγλυφη τεχνική,³² η οποία γενικά δεν προσφέρεται ως χρονολογικό κριτήριο. Επίσης το θέμα του αετού που πιάνει το λαγό, είναι αρκετά κοινό στη βυζαντινή τέχνη,³³ όπως και το μοναχικό πουλί, το οποίο ιδιαίτερα στην κεραμική παρουσιάζεται συχνότατα. Ακόμη το σταθερό σχέδιο που παρατηρείται στην απεικόνιση των δύο πουλιών και του λαγού δεν μπορεί να έχει καθοριστική σημασία προκειμένου για επιπεδόγλυφο. Ωστόσο, ο τρόπος που αποδίδονται τα φτερά, ιδιαίτερα του αετού, δηλαδή ενωμένα και σχηματοποιημένα, συνηθίζεται ως τα τέλη του 12ου αι., ενώ στο 13ο αι. τα φτερά παριστάνονται γενικά διαλυμένα και πιο φυσικά.³⁴

Έτσι, η χρονολόγηση του μαρμαροθετημένου δαπέδου, το οποίο βρέθηκε στην αρχική του θέση, στα τέλη του 12ου ή τις αρχές του 13ου αι. επιβεβαιώνει τις ενδείξεις που δίνουν τα υπόλοιπα σωζόμενα στοιχεία και τοποθετεί την ανέγερση του ναού μέσα σ' αυτά τα χρονικά πλαίσια.

32. Η τεχνική αυτή είναι γνωστή από την παλαιοχριστιανική εποχή. Βλ. Η. Megaw, *Cyprus*, σ. 61. Η χρήση της όμως είναι περιορισμένη πριν από την Εικονομαχία. Βλ. Α. Ξυγγόπουλος, *Επιπεδογλυφία*, *ΑΕ* 1917, σ. 72 κ.ε.

33. Α.Κ. Ορλάνδος, *Παρηγορήτισσα*, σ. 102. Ο ίδιος, *Το τέμπλον της αγίας Θεοδώρας Άρτης*, *ΕΕΒΣ ΛΘ-Μ* (1972-73), σ. 484, υποσημ. 4, όπου τα σχετικά παραδείγματα.

34. Α.Κ. Ορλάνδος, *Παρηγορήτισσα*, σ. 100.

Τρίκογχος Ναός (Προφήτη Ηλία) στο Κόκκινο Νερό.

**Αναζητώντας την αρχαία Μελίβοια
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΖΙΑΦΑΛΙΑΣ**

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

**Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας 1975-1990
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΛΥΩΝ,
17-22 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1990**

LA THESSALIE

**Quinze années de recherches archéologiques, 1975-1990
BILANS ET PERSPECTIVES
ACTES DU COLLOQUE INTERNATIONAL LYON,
17-22 AVRIL 1990**

Η Μελίβοια, περίφημη πόλη της αρχαίας Μαγνησίας, αναφέρεται για πρώτη φορά από τον Όμηρο¹ ως πατρίδα του ήρωα Φιλοκτήτη, γιου του βασιλιά Ποίαντα και της Δημόνασσας, ο οποίος έλαβε μέρος στην τρωική εκστρατεία με επτά πλοία. Τα πλοία αυτά αποτελούσαν την συμμετοχή των πόλεων Μελίβοιας, Μηθώνης, Ολιζώνας και Θανμακιάς στην μεγαλύτερη ναυτική επιχείρηση των Ελλήνων κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους και ήταν επανδρωμένα με πολεμιστές απαράμιλλους στο τόξο και στην πάλη. Σύμφωνα με την αρχαία επική παράδοση, ο ήρωας με την τραγική μοίρα, ως κάτοχος των όπλων του Ηρακλή, έμελλε να παίξει αποφασιστικό ρόλο στην εξέλιξη του τρωικού πολέμου.

Ο στόλος των Αχαιών ταξιδεύοντας για την Τρωάδα έπρεπε πρώτα να αγκυροβολήσει στο μικρό νησί Χρύση,² κοντά στην Λήμνο, για να προσφερθούν τιμές και θυσίες στην ομώνυμη θεά, η οποία φύλαγε τα στενά του Ελλησπόντου, διότι διαφορετικά η εκστρατευτική επιχείρηση δεν θα είχε αίσιο τέλος. Την θέση του νησιού την γνώριζε μόνο ο Φιλο-

1. Ομήρου *Ιλ.* Β, 761-769.

2. *Ελληνική Μυθολογία*, 5, 1986, 58 κ.ε.

κήτης, ο οποίος παλιά είχε περάσει από εκεί μαζί με τους Αργοναύτες και είχε κάνει θυσία στην θεά μαζί με τον Ιάσονα. Όταν ο ήρωας πλησίασε πρώτος τον βωμό, πετάχτηκε ένα φαρμακερό φίδι, το οποίο φύλαγε το ιερό τέμενος, και τον δάγκωσε στο πόδι. Σε λίγο η πληγή μολύνθηκε και άρχισε να πυορροεί. Η δυσσομία από την πληγή και οι οίμωγές του Φιλοκτήτη από τους φοβερούς πόνους δεν άφηναν τον στρατό να ησυχάσει. Γι' αυτό τον λόγο οι Αχαιοί βασιλείς, μετά από πρόταση του Οδυσσέα, τον εγκατέλειψαν αποκαμωμένο και ολομόναχο στο νησί Λήμνο.

Πέρασαν έτσι εννιά δύσκολα χρόνια και η πολιορκία της Τροίας από τους Έλληνες δεν έλεγε να τελειώσει. Ο Φιλοκτήτης, ταπεινωμένος και δυστυχισμένος, αγωνιζόταν να επιβιώσει. Με τα όπλα του, που του είχε χαρίσει ο Ηρακλής, όταν άναψε την ταφική πυρά του στην Οίτη, σκότωνε πουλιά και άγρια ζώα για να εξασφαλίζει την τροφή του. Ήταν άλλωστε τοξότης ονομαστός. Τον δέκατο χρόνο του πολέμου ο μάντης Κάλχας αποκάλυψε στον Οδυσσέα ότι τους χρησμούς τους σχετικούς με την άλωση της Τροίας ήξερε μόνο ο Έλενος, ο γιος του Πριάμου, ο οποίος είχε εξαιρετικές μαντικές ικανότητες. Ο Οδυσσέας κατάφερε μια νύχτα να πιάσει αιχμάλωτο τον Έλενο και να τον οδηγήσει δέσμιο στους αρχηγούς των Αχαιών. Εκεί ο Έλενος μετά από πιέσεις αναγκάστηκε να τους αποκαλύψει ότι η Τροία θα έπεφτε μόνο αν οι Έλληνες είχαν τα όπλα του Ηρακλή.

Οι Αχαιοί αρχηγοί έστειλαν τον Οδυσσέα και τον Διομήδη στην Λήμνο με την κρυφή παραγγελία να πάρουν με δόλο από τον βασανισμένο ήρωα τα όπλα του Ηρακλή. Μετά από πολλές διαμαρτυρίες ο Φιλοκτήτης στο τέλος πείστηκε από τον Οδυσσέα να τον ακολουθήσει στην Τροία με την υπόσχεση ότι θα τον γιατρέψουν οι γιατροί του στρατού. Ο ήρωας μόλις έφθασε στο στρατόπεδο των Αχαιών γιατρεύτηκε από τον Μαχάονα, τον γιο του Ασκληπιού, ο οποίος έπλυne την κακιά πληγή με κρασί και έβαλε ύστερα σ' αυτήν βότανα που του είχε μάθει ο σοφός Κένταυρος Χείρων. Αμέσως μετά μπήκε στην μάχη και σημάδεψε τον πρωταίτιο του τρωικού πολέμου, τον οποίο πλήγωσε θανάσιμα. Στο τέλος συμφιλιώθηκε με τον Αγαμέμνονα και τον Οδυσσέα και πολέμησε σκληρά μέχρι την άλωση της Τροίας. Ήταν και αυτός ένας από τους επίλεκτους Αχαιούς που με τον Δούρειο ίππο πέρασαν από τα τείχη και κατέλαβαν το παλάτι του Πριάμου.

Τον Φιλοκτήτη παρουσίασαν στην σκηνή και οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές με παραλλαγές ο καθένας στην πλοκή του σχετικού μύθου. Όπως είναι γνωστό, μόνο η ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή

έχει σωθεί, η οποία ακόμα και σήμερα μας συγκλονίζει με την δραματική εξιλέωση του άτυχου ήρωα από την Μελίβοια αλλά και με την γενναία στάση του νεαρού Νεοπτόλεμου, γιου του Αχιλλέα, ο οποίος αρνήθηκε να συμπράξει με δόλιους συμβιβασμούς και απάτες.

Σύμφωνα με την αφήγηση του Ηρόδοτου, στις ακτές της Μελίβοιας και της Κασθαναίας εξεβράσθη μέρος του περσικού στόλου, που καταστράφηκε το 480 π.Χ. στην Σηπιάδα ακτή της Μαγνησίας, στα πλαίσια των ναυτικών επιχειρήσεων των Ελλήνων και των Περσών στο Αρτεμίσιο, παράλληλα με την μάχη στις Θερμοπύλες και πριν από την ναυμαχία της Σαλαμίνας.³

Στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. και μέχρι την άφιξη του Φιλίππου Β' στην Θεσσαλία, η Μελίβοια έκοβε δικά της νομίσματα, τα οποία στην μπροστινή τους όψη απεικόνιζαν τον Διόνυσο ή την νύμφη Μελίβοια και στην πίσω τσαμπιά με σταφύλια.⁴ Από τα εικονογραφικά θέματα των νομισμάτων της δηλώνεται καθαρά ότι το κύριο στοιχείο της οικονομίας της ήταν η καλλιέργεια της αμπέλου και η παραγωγή κρασιού. Επιπλέον η πόλη έγινε διάσημη από την πορφυρά βαφή υφασμάτων, η τεχνική της οποίας από βότανα διασωζόταν μέχρι πριν από λίγα χρόνια σε πολλά χωριά της Όσσας. Το 367-366 π.Χ. υπέστη φοβερή καταστροφή από τον θηριώδη τύραννο των Φερών Αλέξανδρο. Ο Πλούταρχος περιγράφει την ωμότητα του φεραίου τυράννου ως εξής:⁵ Ο Επαμεινώνδας είχε ακούσει ότι ο Αλέξανδρος κύκλωσε με τους δορυφόρους του την Σκοτούσσα και την Μελίβοια, πόλεις φιλικές και συμμαχικές του, ενώ οι πολίτες τους βρίσκονταν συγκεντρωμένοι στην Εκκλησία του Δήμου, και τους εξόντωσε όλους αρχίζοντας από τους εφήβους. Ακόμα είχε πληροφορηθεί ότι για προσωπική του ευχαρίστηση έθαβε ζωντανούς ανθρώπους και ότι εξαπέλυσε εναντίον ορισμένων κατοίκων των δύο άτυχων πόλεων τα κυνηγητικά σκυλιά του, αφού πρώτα τους έντυσε με δέρματα αγριόχοιρων και άρκτων.

Μετά τις επανειλημμένες αφίξεις του Φιλίππου Β' στην Θεσσαλία,⁶ το 357 π.Χ., το 354 π.Χ. και αργότερα, και την επιβολή της μακεδονικής

3. Ηρόδοτος VII, 188 και Στράβων IX, 443.

4. E. Rogers, *The Copper Coinage of Thessaly*, London 1935, 127-129.

5. Πλούταρχος, *Πελοπίδας* 29. Διόδωρος XV.75.2. Πανσανίας, VI.5.2. Βλ. και H.D. Westlake, *Thessaly in the Fourth Century*, London 1935, 145.

6. Βλ. Westlake, ό.π., 160 και Θ. Αξενίδης, *Η Πελασγίς Λάρισα*, Β, Αθήνα 1949, 9 κ.ε.

κυριαρχίας σ' αυτήν, η Μελίβοια ακολούθησε την μοίρα των υπόλοιπων πόλεων της Μαγνησίας.

Ο μεγάλος ηγεμόνας της Μακεδονίας με ευφυή διπλωματικότητα επέβαλε την δύναμή του στις θεσσαλικές πόλεις, δίνοντας όμως ταυτόχρονα σ' αυτές και κάποια σχετική αυτονομία. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Πολύαινου,⁷ ο Φίλιππος επιθυμώντας να κατακτήσει την Θεσσαλία δεν πολεμούσε φανερά με τους Θεσσαλούς αλλά ερχόταν πρόθυμα να βοηθήσει εκείνες από τις πόλεις, που πολεμώντας μεταξύ τους ζητούσαν την συνδρομή του. Μετά την νίκη ποτέ δεν κατέστρεφε τους νικημένους ούτε αφαιρούσε τα όπλα τους ούτε γκρέμιζε τα τείχη. Απεναντίας επισκεύασε ή κατασκεύασε εξοχής οχυρωματικά έργα και εγκατέστησε μακεδονικές φρουρές σε εκείνες από τις πόλεις, οι οποίες είχαν στρατηγική σημασία για την επικράτησή του στην Θεσσαλία. Το 344 π.Χ. επέβαλε την πλήρη κυριαρχία της Μακεδονίας στην Θεσσαλία,⁸ επέφερε πολιτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις και ανέλαβε την οικονομική εκμετάλλευση των λιμανιών και των αγορών. Ακόμα, μετά το 344 π.Χ. απέσπασε από τους Θεσσαλούς την Περραιβία και από τους Φεραίους την Μαγνησία, τις οποίες κατέστησε υπηκόους του.

Το ίδιο πρότυπο διοίκησης εφάρμοσε αργότερα ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος Γονατάς. Η μακεδονική κυριαρχία στην Θεσσαλία διήρκησε μέχρι το 197 π.Χ., οπότε ο ρωμαίος ύπατος Τίτος Φλαμίνιος κατατρόπωσε τις δυνάμεις του μακεδόνα βασιλιά Φιλίππου Ε' στις Κυνός Κεφαλές.

Η Μελίβοια όλη αυτή την περίοδο δεν αναφέρεται ιδιαίτερα από τις σύγχρονες φιλολογικές πηγές αλλά φαίνεται πολύ πιθανό ότι προσδέθηκε στο άρμα της Μακεδονίας. Ιδιαίτερη μνεία γι' αυτήν κάνει πολύ αργότερα ο ρωμαίος ιστορικός Τίτος Λίβιος, ο οποίος μας δίνει λεπτομέρειες για τα δραματικά γεγονότα του Γ' μακεδονικού πολέμου (171-

7. Πολύαινος, *Στρατηγήματα*, IV.2.19.

8. Οι παλαιότεροι ερευνητές πίστευαν ότι ο Φίλιππος Β' απαγόρευσε από το 344 π.Χ. στις θεσσαλικές πόλεις να κόβουν νομίσματα. Βλ. Β. Head, *Historia Numorum*, London 1963 (reprinted), 291. Η νεότερη όμως έρευνα απέδειξε ότι η λειτουργία των θεσσαλικών νομισματοκοπειών διακόπηκε λίγο μετά το 321 π.Χ. και οφειλόταν σε εσωτερικούς οικονομικούς λόγους των πόλεων και όχι σε επιβολή των μακεδόνα βασιλέων. Βλ. Μ. Οικονομίδου, Συμβολή στην μελέτη της νομισματοκοπίας της Λάρισας, *Πρακτικά του Α' Ιστορικού-Αρχαιολογικού Συμποσίου*, Λάρισα 1985, 159, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

167 π.Χ.).⁹ Σύμφωνα με όσα αναφέρει, το 169 π.Χ. ο ύπατος Κόιντος Μάρκος Φίλιππος έστειλε τον Μάρκο Ποπίλιο με πέντε χιλιάδες στρατό να καταλάβει την Μελίβοια, η οποία κατά τον ιστορικό βρισκόταν στις υπώρειες της Όσσας προς την πλευρά της Θεσσαλίας, σε μια θέση από όπου ήταν δυνατό να απειλεί την ίδια την Δημητριάδα.

Η αιφνίδια άφιξη των Ρωμαίων κατατρόμαξε αρχικά τους Μελιβοιείς. Αφού συνήλθαν όμως από την ξαφνική ταραχή, έσπευσαν οπλισμένοι στις πύλες και στα τείχη της πόλης, στα σημεία εκείνα όπου υπήρχε κίνδυνος να εκδηλωθεί η επίθεση του εχθρού και έλαβαν θέσεις άμυνας. Αναπτερώθηκαν έτσι οι ελπίδες τους ότι δεν ήταν δυνατό να καταληφθεί η πόλη τους με άμεση έφοδο του εχθρού. Στο μεταξύ οι Ρωμαίοι προετοιμάζαν μεθοδικά την πολιορκία της Μελίβοιας και κατασκευάζαν πολιορκητικές μηχανές με ξυλεία από την γύρω ορεινή περιοχή. Όταν ο Περσέας πληροφορήθηκε την πολιορκία της συμμάχου πόλης από τα στρατεύματα του αντιπάλου του υπάτου Κόιντου Μάρκου Φιλίππου, την χρονική στιγμή μάλιστα που ο ρωμαϊκός στόλος με αρχηγό τον στρατηγό Γάιο Μάρκιο Φίγλο ήταν αγκυροβολημένος στην Ιωλλό, με σκοπό να επιτεθεί από εκεί στην Δημητριάδα, έστειλε τον Ευφράνορα, έναν από τους αξιωματικούς του, με δύο χιλιάδες επίλεκτους στρατιώτες στην Μελίβοια. Σκοπός του Ευφράνορα ήταν, αφού εκδιώξει τους Ρωμαίους από εκεί, να εισέλθει στην συνέχεια στην ανυπεράσπιστα Δημητριάδα, πριν προλάβουν να το κάνουν οι αντίπαλοί του. Η αιφνίδια άφιξη του μακεδονικού στρατού στους λόφους πάνω από την Μελίβοια κατατρόμαξε τους Ρωμαίους, οι οποίοι εγκατέλειψαν τις πολιορκητικές μηχανές τους, αφού πρώτα τους έβαλαν φωτιά. Έτσι τελείωσε η πολιορκία της Μελίβοιας.

Σύμφωνα με πληροφορίες πάλι του Τίτου Λίβιου,¹⁰ αμέσως μετά την μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ., ο στρατηγός Γνάιος Οκτάβιος κατέλαβε και κατέστρεψε ολοκληρωτικά την Μελίβοια. Από εκεί και πέρα η άλλοτε ονομαστή πόλη φαίνεται ότι έπαψε να υπάρχει, καθώς δεν μνημονεύεται να έπαιξε κάποιο ρόλο στην μετέπειτα μακρόχρονη περίοδο της ρωμαιοκρατίας στην Θεσσαλία.

Οι μαρτυρίες των αρχαίων πηγών για την θέση της αρχαίας Μελίβοιας είναι αποσπασματικές, ασαφείς και σε μερικές περιπτώσεις αντι-

9. Livius, XLIV.13.

10. Livius, XLVI.3.

Ι.Ν. Αγ. Παρασκευής Μελίβοιας.

Ι.Ν. Αγ. Κυριακής Μελίβοιας.

φατικές.¹¹ Στηριζόμενοι σ' αυτές οι νεότεροι ερευνητές, περιηγητές, ιστορικοί και αρχαιολόγοι διατύπωσαν διαφορετικές απόψεις για την θέση της. Άλλοι την τοποθετούν στην θέση «Βίγλα» στις υπώρειες της Όσας,¹² κοντά στο σημερινό χωριό Μελίβοια και σε απόσταση δύο χιλιομέτρων από την θάλασσα. Ο Leake,¹³ και μόνο αυτός, την τοποθέτησε σε μια θέση που ονομάζεται σήμερα «Κάστρο Βελίκας», κοντά στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου. Άλλοι στην θέση «Παλιόκαστρο» της σημερινής Κοινότητας Σκήτη,¹⁴ στα ανατολικά πρόβουνα της χαμηλής οροσειράς Μαυροβούνι, που συνδέει τους ορεινούς όγκους του Πηλίου και της Όσας. Η θέση αυτή απέχει έξι περίπου χιλιόμετρα από το Αιγαίο.

Άλλοι ερευνητές υποστήριξαν ότι η Μελίβοια βρισκόταν στην περιοχή του Κάτω Πολυδενδρίου της Κοινότητας Σκήτης και πιο συγκεκριμένα στην θέση «Σκιαθά»,¹⁵ που βρίσκεται πάνω από την θάλασσα. Ακόμη, μερικοί διατύπωσαν την γνώμη ότι η θέση «Σκιαθά» ήταν το επίκειο της αρχαίας Μελίβοιας, που βρισκόταν στο «Παλιόκαστρο» της Σκήτης¹⁶ και άλλοι εντελώς το αντίθετο, ότι δηλαδή εδώ ήταν αρχικά η Μελίβοια και μετά την καταστροφή το 168 π.Χ. μετατοπίστηκε ψηλά στην Σκήτη.¹⁷ Τέλος, κατά μια εντελώς τελευταία άποψη η Μελίβοια βρισκόταν στην θέση Παλιόκαστρο Νεοχωρίου Αγιάς, μακριά δηλαδή στην ενδοχώρα, περίπου τριάντα χιλιόμετρα από την θάλασσα.¹⁸

11. Βλ. *RE* XVI, 1931, λ. Μελίβοια. F. Stählin, *Das hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924, 50 κ.ε., όπου αναφέρονται με λεπτομέρειες όλες οι αρχαίες φιλολογικές πηγές.

12. Ν. Γεωργιάδης, *Θεσσαλία*, Βόλος 1894, 144 κ.ε.

13. W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, IV, 414.

14. M. Mezières, *Mémoire sur le Pélion et l' Ossa*, *Archives des missions scientifiques et littéraires*, III, Paris 1854, 224. H. Tözer, *Researches in the Highlands of Turkey*, II, London 1869, 98-99. H.G. Lolling, *Hellenische Landeskunde*, München 1889, 154.

15. A.M. Woodward, Greek Inscriptions from Thessaly, *AL* III (1910), 145-160. Ν. Γιαννόπουλος, *AE* 1930, 169. Μ. Ιντζεσίλογλου, Η πόλη Μελίβοια της Μαγνησίας. Προσπάθεια ταύτισης της θέσης της, *ΑΘΜ*, 7, Βόλος 1985, 127-143, με πλήρη βιβλιογραφία.

16. F. Stählin, ό.π. (υποσημ. 11), 51.

17. H. Biesantz, *Griechisch-römische Altertümer in Larissa und Umgebung*, *AA* 1959, 78.

18. S. Bakhuizen, *Magnesia unter makedonischer Suzeränität*, *Demetrias V*, 334.

Οι πληροφορίες των αρχαίων πηγών, όταν δεν συνδυάζονται με τα αρχαιολογικά δεδομένα, με σαφείς αρχαιολογικές ενδείξεις δηλαδή, κάνουν την επιστημονική έρευνα πολύ δύσκολη. Και ακόμα, όταν η αναφερόμενη περιοχή καλύπτεται από πυκνή δασώδη βλάστηση, όπου δεν υπάρχει συστηματική γεωργική δραστηριότητα, το θέμα περιπλέκεται ακόμα περισσότερο. Οι απόψεις των διαφόρων επιστημόνων, απόλυτα τεκμηριωμένες πάνω στις αρχαίες πηγές, είναι θεωρητικές, αφού δεν λαμβάνουν υπόψη — πώς θα μπορούσαν άλλωστε — τα πραγματικά αρχαιολογικά δεδομένα της περιοχής.

Έχοντας κατά νου όλο αυτό το θεωρητικό πλαίσιο ξεκινήσαμε το 1989 και 1990 μια τεράστια ερευνητική προσπάθεια για τον εντοπισμό της αρχαίας Μελίβοιας. Μετά από επανειλημμένες αυτοψίες σε όλες τις αρχαιολογικές θέσεις της παραλιακής ζώνης του Αγιοκάμπου, η έρευνα περιορίστηκε σε δύο σημεία: στην θέση «Παλιόκαστρο» της Σκήτης και στην θέση «Σκιαθά» Κάτω Πολυδενδρίου.

Κατ' αρχήν πρέπει να ειπωθεί ότι όλη αυτή η περιοχή είναι ημιορεινή ή ορεινή και καλύπτεται από πυκνή δασική και θαμνώδη βλάστηση. Πουρνάρια και βάτα περιπλέκονται στους κορμούς των δρυών, με αποτέλεσμα οι θέσεις αυτές να είναι κυριολεκτικά απροσπέλαστες.

Ειδικότερα στην θέση «Παλιόκαστρο» της Σκήτης έγιναν ευρύτατες εργασίες υλοτομίας και αποψίλωσης του αρχαιολογικού χώρου από την θαμνώδη κυρίως βλάστηση. Με ένα διάδρομο πλάτους οκτώ μέτρων στάθηκε δυνατό να ακολουθηθεί η πορεία του εξωτερικού τείχους σε συνολικό μήκος τριών περίπου χιλιομέτρων. Με στενότερους εσωτερικούς διαδρόμους, κάθετους προς το εξωτερικό τείχος, έγιναν προσβάσεις στο εσωτερικό του αρχαιολογικού χώρου και συγκεντρώθηκαν στοιχεία για την μορφή και την οργάνωσή του. Σύμφωνα με τις απόψεις ορισμένων ειδικών στο σημείο αυτό βρίσκεται η βυζαντινή πόλη της Θεσσαλίας «Κενταυρόπολις»,¹⁹ η οποία με πλακοστρωμένο δρόμο, μήκους δεκατριών χιλιομέτρων περίπου, χαμένο σήμερα κατά το μεγαλύτερο μέρος μέσα στην πυκνή δασώδη βλάστηση, επικοινωνούσε με την περιοχή της Αγιάς. Από τα στοιχεία όμως που συλλέξαμε από το έδαφος φαίνεται ότι στην θέση «Παλιόκαστρο» δεν υπήρχε πόλη αλλά

19. Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, Δ, 3, 114. Α. Αβραμέα, *Η βυζαντινή Θεσσαλία*, Αθήνα 1974, 83. F. Hild και J. Koder, *Hellas und Thessalia*, Βιέννη 1976, λ. Κενταυρόπολις.

ένα οργανωμένο βυζαντινό φρούριο, το οποίο ήλεγχε τις απόκρημνες διαβάσεις από την Αγιά προς το βόρειο Αιγαίο.

Η πόλη αυτή ή φρούριο απλώνεται σε έκταση διακοσίων περίπου στρεμμάτων και ανήκει εξ ολοκλήρου στα βυζαντινά χρόνια. Τα οικοδομήματα και το εξωτερικό τείχος, το οποίο σώζεται σε ορισμένα σημεία του σε ύψος έξι μέτρων και διατηρεί επάλξεις και πύργους, είναι κατασκευασμένα με τους τρόπους **τειχοδομίας** της περιόδου αυτής. Μικρές ανασκαφικές έρευνες στα θεμέλια του εξωτερικού τείχους και στο εσωτερικό του αρχαιολογικού χώρου δεν αποκάλυψαν κανένα ίχνος παλαιότερης κατοίκησης. Ο χώρος οικοδομήθηκε στα βυζαντινά χρόνια με μια έξοχη στρατηγικά θέση, όπου δεν υπήρχε όμως μια παλαιότερη κατοίκηση. Επομένως οι απόψεις των ειδικών που τοποθετούν την αρχαία Μελίβοια σ' αυτήν εδώ την θέση, στο «Παλαιόκαστρο» της Σκήτης δηλαδή πρέπει να εγκαταλειφθούν οριστικά, διότι οι πληροφορίες των αρχαίων πηγών δεν έχουν αρχαιολογική βάση.

Η θέση «Σκιαθά» του Κάτω Πολυδενδρίου, όπου εκτείνεται ένας γνωστός στην επιστημονική έρευνα αρχαίος οικισμός, καλυπτόταν, όπως ειπώθηκε ήδη, από πυκνώδη δασώδη βλάστηση, σε σημείο ώστε, το μεγαλύτερο μέρος του να μην είναι εύκολα προσπελάσιμο. Οι εκτεταμένες όμως εργασίες καθαρισμού και υλοτομίας σε διάφορα σημεία του, έδωσαν την δυνατότητα να συγκεντρωθούν για πρώτη φορά επιστημονικά στοιχεία για την μορφή και την οργάνωση του αρχαίου οικισμού. **Μορφή του αρχαίου οικισμού:** Ο αρχαίος οικισμός απλώνεται πάνω σε χαμηλό ύψωμα των ανατολικών προβούνων του όρους Μαυροβούνι με πρόσοψη προς το Αιγαίο πέλαγος. Από το ύψωμα «Κάστρο», το οποίο αποτελεί το ψηλότερο σημείο του σε ύψος εβδομήντα δύο μέτρων από την θάλασσα, με απότομες καταπτώσεις του εδάφους καταλήγει ανατολικά στις βραχώδεις ακτές του βόρειου Αιγαίου σε ύψος οκτώ μέτρων από την θάλασσα. Εδώ υπάρχουν δύο φυσικοί ορμίσκοι, οι οποίοι αποτελούν μάλλον τα δύο λιμάνια του αρχαίου οικισμού. Οι δύο αυτοί φυσικοί ορμίσκοι αποτελούν μέχρι σήμερα τα μόνα αλιευτικά καταφύγια σε όλη την έκταση της αλίμενης παραλιακής ζώνης του Αγιοκάμπου.

Εξαιτίας της μεγάλης κλίσης του εδάφους κατασκευάστηκαν εσωτερικοί αντρευματικοί τοίχοι για την συγκράτηση των χωμάτων και την δημιουργία ανδρήρων. Ο αρχαίος οικισμός δηλαδή ήταν δομημένος πάνω σε κλιμακωτά άνδηρα, καθώς απλωνόταν προς την θάλασσα. Περιμετρικά ορίζεται στα βόρεια, στα δυτικά και στα νότια από ένα ενιαίο ρέμα, βάθους πάνω από είκοσι μέτρα σε ορισμένα σημεία του, το

οποίο τους χειμερινούς μήνες ακόμη και σήμερα είναι γεμάτο με νερό και θα αποτελούσε βέβαια στην αρχαιότητα την φυσική οχύρωση της θέσης. Αμέσως βόρεια από το βόρειο σκέλος του ρέματος αυτού εκτείνεται νεκροταφείο, το οποίο απλώνεται στα πρανή του εκεί υψώματος. Από το νεκροταφείο αυτό ανασκάφηκαν παλαιότερα κάποιοι τάφοι, οι οποίοι είχαν αξιόλογα ευρήματα.²⁰ Νεκροταφείο επισημάνθηκε επίσης στο πλάτωμα «Μνήματα», αμέσως νότια από το νότιο σκέλος του ρέματος.

Εξωτερικό τείχος: Το μήκος του εξωτερικού τείχους δεν ξεπερνά το ένα χιλιόμετρο και έχει κατά διαστήματα τετράγωνους πύργους. Η ευθυνηρία και η πρώτη σειρά των δόμων αποτελούνται από λαξευτούς μαρμάρινους κυβόλιθους. Η συνέχειά του προς τα πάνω είναι κατασκευασμένη κατά το πλείστον από μικρές πλακαρές πέτρες ντόπιου γρανίτη, χωρίς συνδετικό υλικό. Σε ορισμένα τμήματά του, όπως στο ύψωμα «Κάστρο», σώθηκε σε ύψος 1.80 μ. Το πλάτος του, όπου στάθηκε δυνατό να εξακριβωθεί, είναι 2.50 μ. Οι τετράγωνοι πύργοι, από τους οποίους με ασφάλεια επισημάνθηκαν πέντε, είναι κτισμένοι στο σύνολό τους με μαρμάρινους λαξευτούς γωνιόλιθους.

Η διατήρηση του εξωτερικού τείχους δεν είναι καλή. Και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι υπέστη μεγάλες ζημιές από εκχερσώσεις και διανοίξεις δρόμων των ιδιοκτητών οικοπέδων της περιοχής, με σκοπό την κατασκευή εξοχικών κατοικιών και την άμεση προσπέλασή τους προς την θάλασσα. Με τον τρόπο αυτό καταστράφηκε όλο το παράκτιο ανατολικό σκέλος του, του οποίου το οικοδομικό υλικό απορρίφθηκε μέσα στα δύο λιμάνια. Άλλη αιτία καταστροφής του εξωτερικού τείχους αλλά και των εσωτερικών αντρευματικών τοίχων είναι οι μεγάλες κατολισθήσεις, στις οποίες είναι επιρρεπής όλη η έκταση των ανατολικών προβούνων του Μαυροβουνίου. Η μεγαλύτερη όμως καταστροφή του τείχους έγινε από τα ασβεστοποιεία (βρέθηκαν δύο στις όχθες του βόρειου ρέματος), στα οποία οι μαρμάρινοι γωνιόλιθοι μετατρέπονταν σε ασβέστη. Οι ασβεστοποιοί αναζητώντας τους γωνιόλιθους στα θεμέλια του τείχους το διέλυσαν και το μετέτρεψαν σε ενιαία και άμορφη σειρά λιθοσωρών.

20. ΑΔ 30 (1975), Χρονικά, 196.

Εσωτερικοί αντερειατικοί τοίχοι: Έχουν την ίδια δομή με το εξωτερικό τείχος. Η ευθυντηρία τους δηλαδή και η πρώτη σειρά των δόμων αποτελούνται από λαξευτούς κυβόλιθους και η ανωδομή τους από πλάκες γρανίτη.

Ιδιωτικές κατοικίες: Επισημάνθηκαν 4-5 μέσα στην πυκνώδη βλάστηση και δεν ανασκάφηκαν. Φαίνεται ότι είναι δομημένες με τον ίδιο τρόπο, όπως το εξωτερικό τείχος και οι εσωτερικοί αντερειατικοί τοίχοι, και ότι καλύπτουν επιφάνεια 200 τ.μ. περίπου. Είχαν σύστημα αποχέτευσης με κτιστούς αγωγούς και πήλινους σωλήνες, καλύπτονταν με λακωνικού τύπου κεραμίδες, από τις οποίες βρέθηκαν αρκετές με σφραγίσματα, και επικοινωνούσαν μεταξύ τους με μικρούς πλακοστρωμένους δρόμους, πλ. 1.20-2 μ.

Δημόσια οικοδομήματα: Δεν εντοπίστηκαν τέτοιας μορφής οικοδομήματα, καθόσον η αρχαιολογική έρευνα δεν εξάντλησε όλη την εσωτερική έκταση του αρχαίου οικισμού. Επισημάνθηκαν μόνο μερικές επιφανειακές ενδείξεις για την παρουσία σημαντικού ιερού στο ύψωμα «Κάστρο».

Λιμάνια: Ο αρχαίος οικισμός φαίνεται ότι είχε δύο λιμάνια, το ένα στον όρμο «Κρυψιάνα» και το άλλο στον αμέσως νότια αυτού. Στον βόρειο βραχίονά του πρώτου λιμανιού υπάρχουν σε χαμηλό βράχο λαξεύματα, τα οποία υποδηλώνουν την παρουσία σημαντικού παράκτιου ιερού. Συγκεκριμένα είχε λαξευθεί μια κλίμακα ανόδου ως την κορυφή του βράχου και είχαν διανοιγεί σε όλες τις πλευρές του τετράγωνοι τόρμοι για την τοποθέτηση αναθηματικών στηλών. Στον νότιο μυχό του αρχαιολογικού χώρου οι ενδείξεις για την ύπαρξη λιμανιού είναι ασφαλέστερες. Επισημάνθηκαν εδώ ευθυντηρίες κτιρίων που μάλλον έχουν σχέση με λιμενικές εγκαταστάσεις. Είναι πολύ πιθανό ότι ο αρχαίος οικισμός χρησιμοποιούσε και τους δύο φυσικούς ορμίσκους για τον ελλιμενισμό των πλοίων. Τον βόρειο όταν έπνεε νότιος άνεμος, και τον νότιο όταν έπνεε βόρειος, που ονομάζεται από τους σύγχρονους αλιείς «τραμουντάνα».

Ευρήματα: Σε όλη την έκταση του αρχαιολογικού χώρου υπάρχουν κατεσπαρμένα στο έδαφος άφθονα όστρακα κεραμικής των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων. Αξιοσημείωτη είναι ανάμεσα σε αυτά η παρουσία πολλών ενσφραγιστων λαβών οξυπύθμενων αμφορέων με τα

εθνικά ονόματα της Θάσου, της Κνίδου και της Τενέδου. Η ανεύρεση αυτών των λαβών δείχνει τις στενές εμπορικές σχέσεις του αρχαίου οικισμού με τα μεγάλα εμπορικά λιμάνια της αρχαιότητας. Από τα υπόλοιπα ευρήματα ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσίαζαν τέσσερις λίθινες σφαίρες βλητικών μηχανών, οι οποίες βρέθηκαν στο εξωτερικό τείχος και σημαίνουν ότι ο αρχαίος αυτός οικισμός σε κάποια περίοδο πολιορκήθηκε.

Χρονολόγηση: Όπως αποδείχτηκε από την επιστημονική επεξεργασία τους τα παλαιότερα από τα ευρήματα αυτά χρονολογούνται στο β' μισό του 5ου αι. π.Χ. και τα νεότερα στο α' μισό του 2ου αι. π.Χ. Η κατασκευή του εξωτερικού τείχους έγινε, σύμφωνα με την κεραμική που βρέθηκε στη θεμελίωση και τα νομίσματα, στο α' μισό του 3ου αι. π.Χ. και πιο συγκεκριμένα στα χρόνια του βασιλιά της Μακεδονίας Αντιγόνου Γονατά. Από τον 2ο αι. π.Χ. ο αρχαίος οικισμός εγκαταλείφθηκε οριστικά χωρίς να κατοικηθεί σε νεότερες εποχές. Από εκεί και πέρα καλύφθηκε από πυκνή δασική βλάστηση και παρέμεινε αλώβητος μέχρι τα τελευταία χρόνια.

ΤΑΥΤΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΘΕΣΗ «ΣΚΙΑΘΑ»

Τα αρχαιολογικά στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί αποδεικνύουν νομίζω ότι στον χώρο αυτό δεν βρισκόταν η αρχαία Μελίβοια για τους ακόλουθους λόγους:

Πρώτον δεν υπάρχει εδώ μυκηναϊκός πυρήνας, που να συνδέει την θέση με την αρχαία μυθολογική παράδοση. Δεύτερον ο αρχαίος πυρήνας δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. και το 480 π.Χ. που αναφέρει ο Ηρόδοτος ότι καταστράφηκε ο περσικός στόλος στις ακτές της Μελίβοιας δεν υπήρχε εδώ κανένα ίχνος ζωής. Τρίτον ο περιβάλλων χώρος της είναι ορεινός με απότομες καταπτώσεις και κατολισθήσεις και σύμφωνα με την γνώμη των ειδικών αντενδύκνυται για την καλλιέργεια της αμπέλου, αφού η κύρια απασχόληση των κατοίκων της Μελίβοιας ήταν η παραγωγή κρασιού. Τέταρτον και βασικότερο η έκταση όπου απλώνεται ο αρχαίος οικισμός είναι πολύ μικρή, καθόσον περιλαμβάνει μόλις πενήντα πέντε στρέμματα, από τα οποία το 20% είναι απότομοι βράχοι. Δεν είναι βέβαια δυνατόν να θεωρηθεί η έκταση αυτή κατάλληλη για την ανάπτυξη των δημόσιων λειτουργιών

μιας οργανωμένης πόλης.²¹ Και η Μελίβοια φαίνεται από τις αρχαίες μαρτυρίες ότι ήταν οργανωμένη πόλη. Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Αλέξανδρος των Φερών βρήκε τους Μελιβοιείς συγκεντρωμένους στην Εκκλησία του Δήμου, που βέβαια σημαίνει ότι η πόλη είχε τουλάχιστον αγορά.

Πιστεύω λοιπόν ότι σ' αυτή τη θέση έχουμε ένα μικρό αρχαίο οικισμό με μεγάλη εμπορική δραστηριότητα, ο οποίος ανήκε σε κάποια άλλη μεγάλη πόλη και αποτελούσε πιθανόν το επίνειό της. Αν ληφθεί μάλιστα υπόψη ότι είναι η μοναδική λιμενική διεξοδος της ευρύτερης αλίμενης περιοχής προς το Αιγαίο πέλαγος, τότε πρέπει ίσως να την θεωρήσουμε ως το κύριο εμπορικό λιμάνι της Θεσσαλίας προς την κατεύθυνση αυτή. Φαίνεται ακόμα πιθανό ότι οι Μακεδόνες βασιλείς κατανόησαν την στρατηγική αξία της θέσης και γι' αυτόν το λόγο την οργάνωσαν και την οχύρωσαν με ισχυρά τείχη.

Και τώρα ας έρθουμε στη θέση «Βίγλα». Ύστερα από επανειλημμένες αυτοψίες εδώ διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα: Πρώτον υπάρχουν βέβαια κάποια ερείπια πλην όμως είναι βυζαντινών χρόνων και δεν υπάρχει κανένα παλαιότερο ίχνος. Δεύτερον στην προκειμένη θέση «Μολίβια», που θεωρήθηκε παραφθορά του ονόματος Μελίβοια, υπάρχει εγκατάσταση των ελληνιστικών χρόνων, η οποία όμως απλώνεται σε έκταση 8-10 στρεμμάτων μόνο. Ίσως εδώ να υπήρχε κάποιο μακεδονικό φρούριο, πλην όμως δεν είναι δυνατόν να γίνει λόγος για ταύτιση της θέσης της περίφημης αρχαίας πόλης της Μαγνησίας.

Μετά τον αποκλεισμό των τριών θέσεων (Παλαιόκαστρο Σκήτης, Σκιαθά και Βίγλα) η έρευνα στράφηκε στο Παλαιόκαστρο του Νεοχωρίου Αγιάς, όπου συνεχίστηκαν οι ανασκαφές που είχαν αρχίσει πριν από λίγα χρόνια.²² Από τα αρχαιολογικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν διαπιστώθηκε ότι πραγματικά εδώ υπάρχει αρχαία πόλη, η οποία απλώνεται σε έκταση 200 στρεμμάτων και πλέον. Τα κινητά δε αρχαιολογικά ευρήματα χρονολογούνται από τις αρχές του 6ου αι. π.Χ. μέχρι το τέλος του 5ου αι. π.Χ., χωρίς ακόμα να έχει εξακριβωθεί αν υπάρχει παλαιότερη κατοίκηση. Πάντως ένα είναι βέβαιο: ότι η πόλη αυτή εγκαταλείφθηκε στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., χωρίς να κατοικηθεί ποτέ σε νεότερες

21. Από την επιστημονική έρευνα έχει αποδειχθεί ότι οι θεσσαλικές πόλεις-κρατή έχουν έκταση πάνω από διακόσια στρέμματα.

22. *ΑΔ* 29 (1973-74), Χρονικά, 327. *ΑΔ* 30 (1975), Χρονικά, 193.

περιοχές. Επομένως, εκτός του ότι η θέση αυτή είναι πολύ μακριά από την θάλασσα, δεν συμβαδίζουν εδώ οι μαρτυρίες των αρχαίων πηγών με την αρχαιολογική βάση και δεν είναι δυνατόν να είναι η Μελίβοια.

Ύστερα από όλα αυτά, το επιστημονικό πρόβλημα για την ταύτιση της αρχαίας Μελίβοιας ήταν ολοφάνερο. Για δύο χρόνια χτενίσαμε κυριολεκτικά την περιοχή της παραλιακής ζώνης του Αγιόκαμπου, κάτω από αντίξοες συνθήκες, νιώθοντας συχνά άλλοτε ελπίδες και άλλοτε απογοήτευση, γιατί η μια θέση απορριπτόταν μετά την άλλη, έχοντας βέβαια στον νου μας ότι η Μελίβοια ήταν παράκτια πόλη. Στο τέλος επανήλθαμε στην θέση που υπέδειξε ο Leake,²³ η οποία ονομάζεται σήμερα «Κάστρο» του παραλιακού οικισμού της Βελίκας, κοντά στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και πραγματοποιήσαμε εκτεταμένες επιφανειακές έρευνες.

Στο παραλιακό ύψωμα «Κάστρο», που πρωτοαντίκρισε ο Leake, υπάρχει πράγματι βυζαντινό κάστρο, το οποίο στηρίζεται σε οχύρωση ελληνιστικών χρόνων. Η πεδινή έκταση περιμετρικά από τον λόφο αυτό, που αριθμεί πάνω από 200 στρέμματα, είναι κατάσπαρτη από όστρακα των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων. Κατά την κατασκευή εξοχικών κατοικιών σ' αυτή την θέση βρίσκονται αρκετοί τάφοι των χρόνων αυτών. Οι αλιείς του σύγχρονου οικισμού της Βελίκας χρησιμοποιούσαν μέχρι από λίγα χρόνια, πριν κατασκευαστεί το σύγχρονο λιμάνι, ως καταφύγιο των πλοιαρίων τους τους φυσικούς ορμίσκους της θέσης «Σκιαθά», οι οποίοι είναι οι μόνοι σε όλη την αλίμενη περιοχή του Αγιόκαμπου, παρόλο που η απόσταση είναι 9-10 χιλιόμετρα.

Διερωτάται λοιπόν κανένας: Μήπως εδώ ήταν η αρχαία Μελίβοια και η θέση «Σκιαθά» ήταν το επίνειό της, το οποίο χρησιμοποιούνταν από τους αρχαίους Μελιβοιείς μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. όπως και σήμερα; Τίποτα δεν είναι ακόμα βέβαιο, γιατί οι επιφανειακές έρευνες σε μια περιοχή με πυκνή, σχεδόν απροσπέλαστη βλάστηση δεν εξασφαλίζουν απόλυτα θετικά συμπεράσματα. Και γι' αυτόν τον λόγο προς αυτήν την θέση θα στραφούν οι μελλοντικές συστηματικές έρευνές μας. Ωστόσο, το μόνο βέβαιο νομίζω είναι ότι η αρχαία Μελίβοια βρίσκεται μέσα στη ζώνη της παραλίας του Αγιόκαμπου και περιμένει να αντικρίσει το φως. Ας ελπίσουμε ότι είναι απλά θέμα χρόνου.

23. Ο Leake αναφέρεται στο Κάστρο της Βελίκας και όχι στην θέση «Βίγλα», όπως από παρανόηση θεώρησαν μερικοί ερευνητές.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ

A. «Χωρίο Ἄθανάτου¹ - 1658 - Ιουνίου - 12

+ Δημητρίου ἱερέως - μπακή ἄσπρα 30.

+ Νίκος Ἀρβανίτης, ἡ γυνή Κάλω.

+ Πάντος τοῦ παπα-Παναγιώτη, ἡ γυνή Δέσπω, μπακή ἄσπρα 10.

Οἱ προσφορές τῶν πιστῶν εἶναι συνήθως χρήματα. Σε πολλές περιπτώσεις ἡ προσφορά ἀναφέρεται ὡς «πακή (ἢ μπακή) ἄσπρα» 300 π.χ. Στην περίπτωση, μάλιστα τῆς Δράκας, ἡ προσφορά καὶ τῶν 19 οικογενειῶν τῆς προσδιορίζεται ὡς «μπακή». Ἡ λέξη μπακή (τουρ. bakim· μέριμνα, φροντίδα, νοσηλεία, συντήρηση, περίθαλψη, περιποίηση) δὲν γνωρίζουμε τι προσδιορίζει».

B. «Συγκρίνοντας τὸν Τίτο Λίβιο με τὸν Στράβωνα, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ πρῶτος ἀναφέρει ὅτι ἡ Μελίβοια² βρισκόταν στους πρόποδες τῆς Ὀσσας καὶ ὁ δεύτερος στὸν κόλπο, ἀνάμεσα στὴν Ὀσσα καὶ στὸ Πήλιο, δὲν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ Μελίβοια ἦταν κοντά στὴν Ἀγιά. Ἐπειδὴ ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Σκύλακας καὶ ὁ Ἀπολλώνιος τὴν περιγράφουν ὡς παραλιακὴ πόλη καὶ ἐπειδὴ οἱ ἱστορικοὶ τὴν ἀναφέρουν ἀνάμεσα στις πόλεις, κοντά στις ὁποῖες ναύαγησαν τὰ πλοῖα τοῦ Ξέρξη, δὲν μπορεῖ ἐπομένως νὰ ἦταν τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα ὅσο εἶναι τὸ Παλιόκαστρο τῆς Σκίτης ποὺ ἀπέχει τρία μίλια ἀπὸ τὴν ἀκτὴ. Ἐξάλλου, τὰ ερεῖπια αὐτὰ δὲν μοιάζουν με τὰ ερεῖπια μιᾶς πόλης τόσο μεγάλης σημασίας, ὅπως ἔπρεπε νὰ ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Φιλοκλήτη. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο νομίζω ὅτι ἡ Μελίβοια βρισκόταν σε μίᾳ θέσῃ ποὺ λέγεται Καστρί,

1. Κ. Σπανός, *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, τόμ. 40ος, σ. 347, Οἱ θεσσαλικοὶ οἰκισμοὶ στὸν Ἱεροσολυμίτικο Κώδικα 509- 1649-1669 μ.Χ.

2. W.M. Leake, *Ταξίδι στὴ Θεσσαλία τοῦ 1809-1810*, Μετάφρ. Βασίλης Ἀργυρούλης - Σχόλια Κ. Σπανός, *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, τόμ. 34ος, σσ. 124-125.

όχι πολύ μακριά από το ακρωτήριο Δερματάς, όπου τώρα το μόνο που υπάρχει είναι το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου. Πάνω από την θέση αυτή, μέσα στο δάσος από οξυές, στην πλευρά της Όσσας, βρίσκεται η Θανάτου (Μελίβοια), ένα χωριό 400 σπιτιών, στο δρόμο από την Αγιά προς την Καρύτσα, που παράγει κυρίως κρασί και μετάξι. Ανάμεσα στη Θανάτου (Μελίβοια) και στην Καρύτσα λέγεται ότι υπάρχουν ίχνη μιας άλλης αρχαίας θέσης, στο σημείο που φαίνονται, μέσα στα χωράφια, μεγάλοι ορθογώνιοι ογκόλιθοι, πιο κάτω από τους οποίους βρίσκεται ένα κατεστραμμένο κτίριο, το οποίο ονομάζεται κοινώς Ταρσανάς κι ακόμα ένα κτίριο με αψίδες που λέγεται ο Παλαιός Λουτρός, δηλαδή αρχαία λουτρά».

Γ. «...Σε μεταβυζαντινό Ναό της Αγίας Παρασκευής στον Πυργετό, διατηρείται ξυλόγλυπτον τέμπλον, το οποίον φέρει εις το υπεράνω του Βημοθύρου τοξωτόν πλαίσιον της Ωραίας πύλης την κάτωθι επιγραφήν:

ΑΝΕΚΕΝΙΣΘΗ ΚΕ ΕΣΚΑΛΙΣΘΗ Ο ΤΕΜΠΛΟΣ ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ
ΙΩΑΝΟΥ ΕΚ ΧΟΡΑΣ ΘΑΝΑΤΟΥ .ΑΨΝΓ. (=1753)

Η εν τη επιγραφή αναφερομένη χώρα Θανάτου είναι το χωριόν Μελίβοια, ο δε ξυλογλύπτης Ιωάννης, άγνωστος μέχρι σήμερα, όσον τουλάχιστον γνωρίζω, ήτο ταλαντούχος καλλιτέχνης, όστις με προσωπικόν ύφος και πηγαίαν αίσθησιν των όγκων εδημιούργησεν έν ενδιαφέρον ξυλόγλυπτον τέμπλον»...³

Δ. Εικαζόμενη θέση Αρχαίας Μελιβοίας⁴

«Οι δύο αυτοί παράγοντες —«όροι» λειτουργίας Βαφείων— η ύπαρξη δηλ. άφθονου νερού σε συνδυασμό με έντονους και συνεχείς ανέμους, μπορεί να βοηθήσουν και στον εντοπισμό της θέσης της αρχαίας Μελιβοίας, θέση γύρω απ' την οποία συνεχίζονται, όπως γράφει ο κ. Τζιαφάλιας, οι έρευνες των αρχαιολόγων. Μ' αυτά τα κριτήρια η αρχαία Μελίβοια θα πρέπει να βρισκόταν στην πλαγιά (νότια ιδιαί-

3. Αρχαιολ. Δελτίον 26 (1971), Χρονικά, Αθήναι 1975, σ. 429.

4. Παύλος Η. Στρούλιας, *Τέμπη και Συνεταιρισμός Αμπελακίων*, Λάρισα 1998, εκδ. Έλλα, σ. 86.

τερα) της ρεματιάς Σκιαθά, στο νότιο άκρο του Αγιόκαμπου: στην μεν ρεματιά «Σκιαθά» έρρεαν τα άφθονα νερά της πηγής «Μάνας» της Σκήτης, απ' την οποία υδρεύεται σήμερα ολόκληρη η περιοχή Σκήτης, Πολυδενδρίου και Αγιόκαμπου, ενώ στο ρέμα της Βελίκας έρρεαν τα νερά των πηγών της σημερινής Μελιβοίας και Σωτηρίτσας. Στην περιοχή ολόκληρη και ιδιαίτερα στη ρεματιά Σκιαθά, πνέουν συνεχείς σχεδόν και έντονοι άνεμοι.

Η νότια πλαγιά της ρεματιάς Σκιαθά, κοντά στη θέση του «Κάστρου», όπου έχουν εντοπισθεί αρχαία ευρήματα, είναι κατά τη γνώμη μας η πιο πιθανή: όχι μόνο λόγω των ασύγκριτα άφθονων νερών και των ιδιαίτερα έντονων ανέμων ή της εγγύτητας προς τη θέση όπου τα αρχαία ευρήματα – πιθανόν ακρόπολης της αρχαίας Μελιβοίας –⁵ αλλά και λόγω της εγγύτητας προς τα δύο μοναδικά σ' ολόκληρη την περιοχή αρχαία λιμάνια («Κρυψιάνας» και «Τραμουντάνα»), απαραίτητα για τη διεξαγωγή του εμπορίου νημάτων, και όχι μόνο, της Μελιβοίας «με όλα τα μεγάλα εμπορικά λιμάνια της αρχαιότητας» (βλ. Τζιαφάλια). Η θέση βρισκόταν εξάλλου πάνω στον παρακισσάβειο αρχαίο δρόμο Λυκοστομίου-Μελιβοίας-προς (σημερινή) Σκήτη, κατά μήκος της ρεματιάς Σκιαθά και στη συνέχεια προς την Αγιά και το θεσσαλικό κάμπο. Σίγουρα οι όποιες ανασκαφές πρέπει να γίνουν σε μεγάλο σχετικά βάθος λόγω των εκτεταμένων κατολισθήσεων και επιχωματώσεων ως συνέπεια της σαθρότητας των εδαφών. Μάλλον πρέπει να αποκλείεται η ανεύρεση οποιωνδήποτε υπολειμμάτων των Βαφείων στις όχθες της ρεματιάς, αφού αυτά θα παρασύρθηκαν από τις σφοδρές πλημμύρες του χειμάρρου κατά τους χειμερινούς μήνες».

Ε. «Στην έξοδο⁶ της γραφικής κοιλάδας των Τεμπών στα ομηρικά χρόνια πρωτεύουσα της Μαγνησιακής χώρας ήταν η Μελίβοια, η οποία ήταν ακουστή για τη βαφική πορφύρα της (porpura Mellibea), που δεν ήταν άλλη από το γνωστό φυτό ερυθρόδανον (ριζάρι), που οι ρίζες

5. Νομίζουμε ότι, η Μελέτη του κ. Τζιαφάλια (σ. 121) και η ανασκαφική του προσπάθεια, δίνουν τις σωστές απαντήσεις για τη θέση «Παλιόκαστρο Σκιαθά».

6. Γιάννης Προκόβας, Η θέση της Μελίβοιας στα Ομηρικά Χρόνια και η σχέση της με την Βαφική Πορφύρα, τόμ. *Αμπελάκια, το λίκνο του Συνεταιρισμού*, Κέδρος, 1982, σσ. 13-14.

δίνουν το άλικο κόκκινο χρώμα, το οποίο είχε την ιδιότητα να μην ξεθωριάζει από τον ήλιο και τον χρόνο.

Οι Αμπελακιώτες, λοιπόν, κατά το παράδειγμα των γειτόνων τους Μελιβοιωτών ανέπτυξαν την κοκκινάδικη τέχνη και τη νηματουργία σε μεγάλο βαθμό. Το βαμβάκι, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι Αμπελακιώτες, (καθώς και οι άλλες θεσσαλικές συντροφίες της Ραψάνης - Αγιάς - Ζαγοράς, Φαρσάλων, Τσαρίτσανης κ.λπ.) το προμηθεύονταν από την Μακεδονία, την Θεσσαλία, την Μ. Ασία και από την κοιλάδα των Τεμπών, όπου και υπήρχε σε μεγάλες ποσότητες. Οι Αμπελακιώτισσες γνέθανε το βαμβάκι στη ρόκα, στο αδράχι και στην τσικριά και κατόπιν το βάφανε με τη βοήθεια του ριζαριού κόκκινο».

ΣΤ. Η ΜΕΛΙΒΟΙΑ⁷

«Άλλη σπουδαία πόλη ήταν η Μελίβοια, η παλιά πρωτεύουσα του *Φιλοκτήτη*. Ήδη, κατά τον 4ο αι. π.Χ. έκοβε νομίσματα και είχε τη δύναμη να εναντιώνεται στον Αλέξανδρο των Φερών. Η πόλη κυριαρχούσε στην οδό προς τη Δημητριάδα. Επομένως, πρέπει να ανήκε στην επικράτειά της και πιθανόν να είχε ενσωματωθεί στο κράτος της, όπως έγινε με την βορειότερη πόλη Ριζούς. Οι δισταγμοί του Κίρ (σελ. 85) δεν είναι αποφασιστικής σημασίας.

Το έτος 186 π.Χ. η πόλη καταστράφηκε από τους Ρωμαίους. Ο Στέφανος και ο Σέρβιος, κατά την Αινειάδα (V, 251), την απαριθμούν στη Θεσσαλία, μετά τη ρωμαϊκή διαίρεση. Βρισκόταν κοντά στην ακτή κι από το όνομά της ονομαζόταν όλη η παραθαλάσσια περιοχή, ανάμεσα στο ακρωτήριο Κίσσαβος και στο Πουρί. Στην περιοχή αυτή καταστράφηκε ένα τμήμα του στόλου του Ξέρξη.

Η Μελίβοια έγινε διάσημη με την παραγωγή της *πορφύρας*. Η πόλη βρισκόταν στα ριζά της Όσσας, στις νότιες πλαγιές της, προς τη Θεσσαλία. Οι ισχυρισμοί κάποιων ποιητών ότι βρισκόταν στην ενδοχώρα στηρίζονται σε παρανόηση σχετικά με τον ποταμό Άμυρο (βλ. Απολλώνιος Α', 596· V. Flacc. II, 11· RE I, 2011, 52). Συγχρόνως, όμως, βρισκόταν και κάτω από τις βόρειες πλαγιές του Πηλίου, πριν από την κοιλάδα του Άμυρου, δηλ., στα χαμηλά υψώματα ανάμεσα στα δυο βουνά,

7. Fr. Stählin, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 16ος, σσ. 46-47.

εκεί όπου βρισκόταν και το σταυροδρόμι των οδών προς τη Μακεδονία και προς τη Θεσσαλία.

Πρέπει, λοιπόν, να την αναζητήσουμε στο *Πολιδέντρι*. Την παλιά ακμή της πόλης δείχνει μία ταφική στήλη του 5ου αι. π.Χ., η οποία βρέθηκε εδώ, ενώ τα κεραμικά, που έφεραν τυπωμένο το όνομα της Μελίβοιας, αναφέρονται μόνο προφορικά και γι' αυτό δεν μπορούν να αποδείξουν τίποτα. Το τείχος, το οποίο δεν ερευνήθηκε ακόμα, πρέπει να δείχνει ότι η πόλη ήταν ένα μακεδονικό φρούριο, το οποίο μπορούσε να αντισταθεί με επιτυχία σε μία πολιορκία.

Η γνωστή, ως πλούσια, περιοχή της Μελίβοιας πρέπει να ήταν ο σημερινός Αγιάκαμπος, με την πλούσια παραγωγή του, βορείως της *Μπουρμπουλήθρας*.

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους, η πόλη μεταφέρθηκε στην ενδοχώρα,⁸ κοντά στη Σκήτη, πιθανότητα από το φόβο των πειρατών. Ίσως, στα ευρισκόμενα εκεί, καθαρώς βυζαντινά ερείπια, αναφέρεται το τοπωνύμιο *Κετταυρούπολη*.

Ι.Μ. Θεολόγαν Βελίνας, πριν την πτώση των καλλιών της δυτικής πτέρυγας.

⁸ Την ίδια γνώμη εκφράζει ο Ν.Δ. Παπαχατζής, *ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ, Α.Π.Δ.*, τόμ. Β', Βόλος 1959.

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ

Δ.Κ. Αγραφιώτης

Μελίβοια πια το όνομα του χωριού προδιαθέτει τον οποιονδήποτε να στραφεί στον Όμηρο, να ξαναθυμηθεί το τμήμα των Μαγνήτων που ακολουθούσαν τον αρχηγό τους Φιλοκτήτη, να αναζητά σε κάποια γωνιά τα ερείπια της κάποτε ξακουστής πόλης. Κι η Μελίβοια του Ομήρου και των ιστορικών χρόνων απομένει ακόμη αντικείμενο έρευνας της αρχαιολογικής και της ιστορικής τοπογραφίας- Γεωγραφίας, παρά τη βιασύνη των ντόπιων να αποδώσουν το όνομά της στο χώρο που κατοικούσαν και των αρμοδίων να το αποδεχτούν και να αντικαταστήσουν το πραγματικό όνομα με το οποίο γεννήθηκε και έζησε τόσους αιώνες και ζει ακόμη.

Πριν ο λογιολατρισμός και η βιασύνη των αρμοδίων βάλουν το χέρι τους, για να μετονομαστεί, γραφόταν **Αθανάτη** και προσφερόταν **Θανάτ'**. Σε κάποια έγγραφα και επιστολές των αρχών του αιώνα μας οι γραμματισμένοι του χωριού του έδωσαν τη μορφή **Αθάνατον**, ν' ακούγεται πιο ευχάριστα στ' αυτί, να μη φέρνει στο μυαλό αυτό που φοβάται ο καθένας μας.

Κι όμως το όνομα του χωριού στην ονομαστική ήταν **Θάνατος**. **Χωρίον Θανάτου** ή **Σκάλα Θανάτου**¹ είναι οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες μας. Όνομα ελληνικό, που παρέμεινε τέτοιο μέσα στους αιώνες ακόμα και στο στόμα και στα χαρτιά των Οθωμανών, που μη μπορώντας στη γλώσσα τους να προφέρουν το δασύ Θ της αρχής του το έγραφαν **Σανάτ'**.

Τούρκικη ονομασία δεν είχε. Αντίθετα ένας αδελφός οικισμός (το Παλιοχώρι ή η Κοντσουπιά, πρέπει να διευκρινιστεί), ονομαζόταν από

1. Σκάλα Θανάτου: υπονοείται το λιμανάκι της Παλιουριάς ή στο Σκιαθά ως επίνειο (αρσανάς) του χωριού Θανάτου.

τους Τούρκους **Μικρός Θάνατος-Κιουτσούκ Θανάτ'**.

Στη συντριπτική πλειοψηφία τους τα ονόματα των χωριών του χώρου της ευρύτερης περιοχής του χωριού είναι θηλυκού γένους, ελληνικά ή ξενόγλωσσα. Σπάνια θηλυκά τοπωνύμια μετατράπηκαν σε γένος ουδέτερο. Έτσι το **χωρίον Θανάτου** έγινε η **Θανάτ(η)**, και, με το προθετικό α, **Αθανάτη**, για να σβηστεί, τέλος, από τα σύγχρονα χαρτιά και να αντικατασταθεί από το Μελίβοια. Αλλά κι αυτό το τελευταίο, από τη δοτική της καθαρευουσιάνικης αλληλογραφίας ακούγεται πολύ συχνά στην ονομαστική ως η Μελιβοία.

Γιατί ονομάστηκε έτσι;

α) Η παραδοσιακή εξήγηση, όπως έφτασε σε μένα από γερόντους και μεσήλικες σύγχρονους, αποκρύπτει το φοβερό Θάνατο ως ανάδοχο του οικισμού και προτιμά να ασχολείται με το **Αθανάτη=αθάνατη χώρα**, που δεν τη χτύπησε κάποιο θανατικό = θανατηφόρα επιδημία. Στην περίπτωση που ένα θανατικό ευθύνεται για το παλιό τοπωνύμιο, σίγουρα δεν ήταν η σωτηρία των κατοίκων από το Θάνατο, αλλά ο βαρύς φόρος σ' αυτόν πληρωμένος από τους τότε κατοίκους του. Ο αριθμός των μικροοικισμών από τους οποίους αποτελέστηκε το σύγχρονο χωριό (Παλιοχώρι, Παλιοχώρια, Κουτσουπιά, Οστροβός, Γκορτζιά, Άλλη χώρα) μας οδηγεί προς αυτή την κατεύθυνση.

β) Το χωρίον **Θανάτου**, κατά άλλη άποψη, υπονοεί έναν ιδιοκτήτη του χωριού ονομαζόμενο ανάλογα Αθάνατο για το Αθανάτη ή Θάνατο για το Θανάτου.

Ωστόσο, το χωριό που σήμερα ονομάζεται Μελίβοια σχηματίστηκε από έναν μικρό αριθμό οικογενειών, που μόλις αριθμούνταν σε 28, μεταξύ των ετών 1425 και 1455, όπως φανερώνουν τα στοιχεία που προέρχονται από τα οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα. Στην απογραφή του 1570 το χωριό Θανάτου είχε ήδη 180 νοικοκυριά, περίπου 900 κατοίκους δηλ. Τα ίδια κατάστιχα μας πληροφορούν ότι σχεδόν ταυτόχρονα, μεταξύ 1455-1466, λόγω της απότομης αύξησης του πληθυσμού στο πρώτο, δημιουργήθηκε και το θυγατρικό χωριό Μικρός Θάνατος-Κιουτσούκ Θανάτου. Αυτό το δεύτερο καταγράφεται στα 1506 με 67 νοικοκυριά και κατά την απογραφή του 1570 με 68. Κατά τη διάρκεια του 17ου αι. πιθανότατα συγχωνεύτηκε με το μητρικό χωριό.

Το όνομα του χωριού αναφέρεται ξανά στα μέσα του 17ου αιώνα

κατά τη διάρκεια του 18ου και κατά τον 19ο αιώνα.² Το όνομα του χωριού ήταν Θάνατος ή Θανάτου, σύμφωνα με όσα είπαμε, μετατράπηκε σε θηλυκό, Θανάτη, και δέχτηκε το προθετικό Α, για να πάρει τη μορφή Αθανάτη-Αθάνατον,³ οπότε και έχουμε αντιστροφή πλήρη της έννοιας που αρχικά εξέφραζε. Μετά τον Οκτώβριο του 1920,⁴ στα πλαίσια της αλλαγής, όχι πάντοτε με προσοχή και επιτυχία, των τοπωνυμίων, την οποία είχε αρχίσει και στο Θεσσαλικό χώρο η Ελληνική Πολιτεία, ντύθηκε η **Θανάτου/Αθανάτη/Αθάνατον** την αίγλη της ομηρικής πόλης και ονομάστηκε **Μελίβοια**. Η ομηρική πόλη αναμένει ακόμη από τους ειδικούς τον εντοπισμό της, κάπου στην περιοχή που, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, ανήκει διοικητικά στα όρια του σημερινού Δήμου, όχι τόσο

2. Σε όλες τις Πηγές της Τουρκοκρατίας αναφέρεται ως Θανάτου και στις τουρκικές Πηγές επίσης. Σε έναν σαλναμέ (ετήσιο ημερολόγιο) με αναφορές στα χαρακτηριστικά των χωριών κάθε περιοχής του έτους 1871 αναφέρεται ως «Σανάτ», και όπως εξηγεί ο Μιχ. Κοκολάκης, που τον μετέφρασε και τον παρουσίασε στο τ. 1 του περ. *Ίστωρ/Μάρτιος* 1990, αυτή η αλλοίωση του αρχικού οφείλεται στην αδυναμία των Τούρκων να προφέρουν το Θ. Βλ. επίσης στη μελέτη Αγραφιώτης Δημ. Κ. Μια επιστολή γυναικών της Αγιάς στον Αθανάσιο Ψαλίδα (25-6-1809), π. *Ηπειρωτική Εστία*, τεύχη 411-412, Σεπτ. 1986, σσ. 305-312, Ιωάννινα 1986, όπου παρατίθεται έγγραφο δημοσιευμένο στο περ. *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. Δ', (1939), σελ. 77, έγγο. 69, όπου επιστολή του Χατζημήτρου και δύο άλλων βεκίληδων προς τον Αλή πασά.

«Υπέρτατε αυθέντα, κατά την προσταγήν σας οπού εδιωρίσατε διά να κοιτάξωμεν λογαριασμόν με τους Αμπελακιώτας, αν τους χρεωστούμεν από κανένα μαντέν (=ληφοδοσία, υπόθεση), κατεβαίνοντες κάτω (=οι Αμπελακιώτες στην Αγιά) να κοιτάξωμεν λογαριασμόν και, αν μένωμεν χρεώσαι εις τους Αμπελακιώτας, να μην τα δώσωμεν εις αυτούς, αλλά να τα στείλωμεν του Σταύρου Τζαπαλάμα. Και οι Χρόνοι σου πολλοί. 6 Οκτωβρίου 1816 Ιωάννινα-Αγιά. Οι σκλάβοι σου και χαϊρ ντουατζήδες (=ευχέτες σου) Χατζημήτρος βεκίλης της Αγιάς, Χατζή Λάμπρος, βεκίλης της Καριτζας, Δημήτρης μεγαλιού, βεκίλης της Θανάτου» (Μελίβοια σήμερα). Βλ. επίσης και έγγραφο 31, σελ. 61, 35, σ. 63, έγγο. 148, σ. 124, έγγο. 154, σ. 126-127 και έγγο. 204, σσ. 326-327 λογαριασμός του χρέους των Αμπελακιωτών και επιστολή του Στ. Ιωάννου προς τους παραπάνω βεκίληδες.

3. Ως «Κοινότης Αθανάτου» αναφέρεται στο Β.Δ. 31-8-1912, ΦΕΚ 262/Α/1912, όταν καταργήθηκαν οι Δήμοι και οι κάποιου μεγέθους οικισμοί έγιναν αυτοδιοικήτες Κοινότητες.

4. Τότε ο συνοικισμός και η Κοινότητα πήραν το όνομα Μελίβοια με απόφαση του Υπουργού των Εσωτερικών (Αρ. 41740/10-10-1920), η οποία δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 66/Β/1920.

ψηλά και σε απόμερο τόπο, όπως της σημερινής θέσης του οικισμού, αλλά στα παράλια, στον «Κόλπο της Μελίβοιας» κατά τον Leake, την εκτεταμένη παραλία από το Σκιαθέ μέχρι τον Κάβο, πιθανότατα στο Κάστρο της Βελέας και στην νότια εκτεινόμενη πεδινή περιοχή.

Με την ευκαιρία αυτή, επειδή παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον, θα ήταν πολύ χρήσιμο να καταγραφούν όλα τα μικροτοπωνύμια που αποδίδονται στο χώρο που ανήκει στα διοικητικά όρια του χωριού. Από τη μελέτη τους θα προκύψουν ορισδήποτε ενδιαφέροντα στοιχεία, τα οποία και πτυχές της Ιστορίας του χωριού θα φωτίσουν και χρήσιμα θα είναι στις άλλες επιστήμες (Γλωσσολογία, Αρχαιολογία, Λαογραφία κλπ.). Είναι μια πρόκληση-πρόκληση προς τους αρκετούς αξιολογούς νέους επιστήμονες του χωριού.

Καμπαναριό LN. Αγ. Νικολάου Μελίβοιας.

ΑΡΧΑΙΕΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ¹

Κόκκινο Νερό: Ισχυρή οχύρωση από την αρχαιότητα με σχεδόν πλήρη ανακαίνιση κατά τη βυζαντινή περίοδο. Πιθανότατα πρόκειται περί της αρχαίας Ευρυμένης. Τα τείχη σώζονται σε μεγάλη έκταση και σε ικανό ύψος.

Μολύβια: Μικρή οχύρωση στη δίοδο Παλιουριάς-Αθανάτης/Μελίβοιας. Εδώ τοποθετείται από ορισμένους ερευνητές, χωρίς πειστικότητα, η ομηρική και η μεταγενέστερη Μελίβοια. Άλλοι τοποθετούν εδώ την πόλη Ριζούς. Ο Γεωργιάδης συγχέει την οχύρωση Κάστρο στα Μολύβια με τη Βίγλα, που ακολουθεί.

Βίγλα: Στην κορυφή του ακρωτηρίου Δερματάς. Πρόκειται για ερείπια παρατηρητηρίου με υποτυπώδη οχύρωση. Από το χώρο αυτό υπάρχει η δυνατότητα άριστης εποπτείας τού προς Βορράν και Νότον παραλίου χώρου.

Κάστρο Βελίκας: Πολύ κοντά στη θάλασσα, κάτω ακριβώς από τη Μονή του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου. Εδώ τοποθετεί ο W.M. Leake την πόλη Μελίβοια. Προς το παρόν, μετά από καθαρισμό που πραγματοποιήσε σε ορισμένα σημεία η 7η Εφορεία Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων αποκαλύφθηκαν τμήματα του τείχους της Ιουστινιάνειας περιόδου. Σώζονται σποραδικά τμήματα του αρχαίου τείχους και τμήματα των μεταγενέστερων συμπληρώσεων και επιδιορθώσεων.

1. Από τη δευτερεύουσα οδό που συνέδεε τη Μακεδονία με τη Θεσσαλία, δηλαδή, εκβολές Πηνειού-ζώνη ανατολικών παραλίων Νομού Λαρίσης-υπώρειες Μαυροβουνίου.

Κάστρο, Καστρί ή Παλιόκαστρο (Σκιαθάς): Βρίσκεται στο νότιο άκρο του λεγόμενου Κόλπου της Μελιβοίας, στην παράλιο περιοχή του Κάτω Πολυδενδρίου-Σκήτης. Εργασίες καθαρισμού, που έγιναν τα τελευταία χρόνια από την ΙΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, έφεραν στο φως μικρό κάστρο σε θέση ικανή να ελέγχει τη δίοδο προς τις νοτιότερες υπώρειες του Μαυροβουνίου/Β. Πηλίου, ενώ αποκλείστηκε η περίπτωση να υπήρχε η αρχαία πόλη Μελιβοία στο σημείο αυτό.

Πύργος: Νοτιότερα του κάστρου του Σκιαθά. Σήμερα απομένει μόνον το τοπωνύμιο. Κάθε ίχνος του σχημάματος το εξαφάνισαν οι σύγχρονες εργασίες απορρυμούσας - εκχωρούσας για καλλιέργεια ή οικιστοποίηση.

Κάστρο Σκήτης: Ισχυρό φρούριο που ελέγχει τη δίοδο που δημιουργείται στη συμβολή του Μαυροβουνίου και της Όσσας. Διατηρείται σε μεγάλη έκταση και σε αρκετά μεγάλο ύψος. Διακρίνονται και τα ερείπια ενός πύργου με όρθιο ακόμη ένα τμήμα του. Η θέα από τη θέση αυτή είναι προς κάθε κατεύθυνση εξαιρετική. Υπάρχει άμεση οπτική επαφή με τις προς βορράν και προς τα δυτικά οχυρώσεις από το Δεσμάτι μέχρι τη Μαυμαρίνη. Κάστρο Βιλλίας, Παλιόκαστρο Αγιάς, Κάστρο Νερομύλων, Παλιόκαστρο Γερσαρίου και Κάστρο Μαυμαρίνης.

Κάστρο Βίλλας.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ¹

Κόκκινο Νερό: Στον παραθεριστικό αυτό οικισμό, ο οποίος άρχισε να συγκροτείται με μικρά βήματα περί το 1900 και, εντατικά, κατά την τελευταία εικοσαετία, ήδη η έρευνα έχει φέρει στο φως δύο αξιόλογα μνημεία. Γνωστό είναι το κάστρο, το οποίο δεν έχει ερευνηθεί συστηματικά. Γνωστό είναι επίσης και το ερειπωμένο Παλαιομονάστηρο, όπου επρόκειτο για έναν τρίκογχο ναό, στο ίδιο μέγεθος με τον Προφήτη Ηλία, που ανέσκαψε και δημοσίευσε ο Ν. Νικονάνος. Εκτός αυτών των γνωστών μνημείων, προστίθενται: δύο θέσεις και πάλι με το τοπωνύμιο Παλιομονάστηρο (στο λόφο που χωρίζει τις περιοχές Κόκκινο Νερό και Κουτσουπιά), όπου όστρακα βυζαντινά και αρχιτεκτονικά μέλη. Στις θέσεις Άγιος Βάτος, Άγιος Νικόλαος και Αγία Τριάδα οπτόπλινθοι, θραύσματα πινακίων και λιθοσωροί υποδηλώνουν, πιθανώς, την ύπαρξη θρησκευτικών μνημείων στους χώρους αυτούς, και βορειώς του οικισμού, προς την κατεύθυνση του οικισμού Καρύτσα τα τοπωνύμια Κελλιά - Κελλάκια - Περιστεριές (= σπηλιές στους βράχους) υπενθυμίζουν την παρουσία ασκητών σε παλιότερες εποχές. Τα λοιπά στοιχεία (πληροφορίες για την ύπαρξη αρχαίων τάφων, όστρακα στην περιοχή της τοξωτής γέφυρας του 1719 και στις όχθες του χειμάρρου, που διασχίζει το σημερινό οικισμό και νομίσματα του 4ου και 3ου αι. π.Χ. στα χέρια κατοίκων, όπως και το τοπωνύμιο Λουτρό με την παράδοση για την ύπαρξη «Λουτρού της Βασίλισσας» πλησίον της αριστερής όχθης του χειμάρρου), δείχνουν ότι ο βυζαντινός οικισμός διαδέχτηκε οικισμό της αρχαιότητας.

Κουτσουπιά (μεταξύ Παλιουριάς και Κόκκινου Νερού): Η περιοχή, τόσο στην πλησίον της ακτής ζώνη, όσο και μέχρι υψόμετρο 150 μ. παρουσιάζει όστρακα (11ου-14ου αι.), αγωνύμια και ευκρινή ερείπια

1. Δημ. Κ. Αγραφιώτης, Η επαρχία της Αγιάς..., Λυών 1990, σσ. 423-426.

επτά μνημείων, από τα οποία τα πιο προσιτά και καλύτερα σωζόμενα είναι στη θέση Μονόπετρο, απέναντι ακριβώς και λίγο ψηλότερα από το ήδη γνωστό Παλιομονάστηρο και μέσα στην ιδιοκτησία των αδελφών Πινίκη, σε επαφή με την αγροικία τους. Βορειότερα, στο κτήμα του Ι. Πλατσά, βρέθηκαν όστρακα της ύστερης ρωμαιοκρατίας και ίχνη κτιρίου κατά τη διάρκεια καλλιεργητικών εργασιών. Όστρακα (θραύσματα πινακίων 11-12ου αι.) επιβεβαιώνουν πληροφορίες για την ύπαρξη μνημείου στην ιδιοκτησία των αδελφών Αντωνούλη.

Παλιοχώρι (3 χλμ. Β. του ακρωτηρίου Δερματάς), όπου ερείπια σπιτιών, ναών και όστρακα (11ου-14ου αι.) στην ευρεία περιοχή και προς το μέρος του Κόκκινου Νερού και προ του οικισμού Κουτσουπιά. Ερείπια στη θέση Παλιοπαναγιά υποκρύπτουν πιθανότατα βυζαντινό ναό αφιερωμένο στην Παναγία.

Άλλη Χώρα (προφέρεται «Άλλ' χώρα»), Α.-Β.Α. του χωριού Μελίβοια (Θανάτου, Αθανάτη παλαιότερα), όπου ερείπια ναών σε εννέα θέσεις και εξαιρετικά όστρακα του 11ου και 13ου αι., δείγματα των οποίων μεταφέρθηκαν στην Αρχαιολογική Συλλογή της Αγιάς. Το τοπωνύμιο είναι επιβίωση αξιόλογου βυζαντινού οικισμού, ο οποίος, κατά την επιχώρια παράδοση, διαλύθηκε και οι κάτοικοί του, με κατοίκους παράλιων οικισμών και του οικισμού Παλιοχώρι, συγκρότησαν το σημερινό οικισμό Μελίβοια, στου οποίου επίσης τη Β.Α. συνοικία υπάρχουν όμοια όστρακα.

Παλιουριά: Μεταξύ του ακρωτηρίου Δερματάς και του χειμάρρου Παλιουριά (όπου ο γνωστός (Τ)αρσανάς),² εκτεινόμενος και στην πλησίον περιοχή Οστροβός, όπου ερείπια μοναστηριών, όστρακα 11ου-14ου αι. Βρέθηκαν επίσης νομίσματα της ύστερης αρχαιότητας, βυζαντινά όστρακα και αρχιτεκτονικά μέλη κατά την προ ετών ισοπέδωση αγρού στις θέσεις Αγία Παρασκευή (στην ιδιοκτησία Αποστόλου Χαρατσή) και Παναγιά (σε παρακείμενο της ιδιοκτησίας Γουργιώτη χείμαρρο).

2. Οι εκβολές του χειμάρρου Παλιουριάς της Μελίβοιας στη θάλασσα. Η τουρκική λέξη ταρσανάς σημαίνει ναυπηγείο.

Μαρμαροθετήματα στο ...Έλεος του Θεού προς Οστροβό.

Μολύβια (Δ. της Παλιουριάς), όπου τοποθετείται είτε η Ριζούς είτε η Μελίβοια, που εκτείνεται και στην περιοχή Παναγιά και Βαθύς Λάγκος, όπου, κατά τη διάνοιξη αγροτικών δρόμων και τη μετατροπή δασικών εκτάσεων σε καλλιεργήσιμες, βρέθηκαν υπολείμματα λουτρού και ταφές της ύστερης αρχαιότητας, όστρακα (των ελληνοιστικών, των βυζαντινών και των υστεροβυζαντινών χρόνων), αρχιτεκτονικά μέλη – υπολείμματα λουτρού; – στην ιδιοκτησία Αντ. Λιγγέρη και νομίσματα (αρχαία και βυζαντινά) στην περιοχή του πετρώδους λόφου Μολύβια. Πληροφορίες για την ύπαρξη τεχνητού υπόγειου χώρου και μεταφορά από Γερμανούς (1941-43) κιβωτίων με αγγεία προς άγνωστη κατεύθυνση, καθιστούν τη συστηματική έρευνα αναγκαία.

Τα πρηνή του Κούτζιμπου στο χώρο αυτό φιλοξενούν πλήθος ερειπίων βυζαντινών μνημείων στις θέσεις Σκάλα Παναγιά, Παπα-Παΐση, Αλώνια Ζωΐτσας, Παλιοπήγαδο, Λιρούτσες, Παλιάτες, Κόκκινη Εκκλησία, Πέλλα Βρύση, Παλιοθεολόγος, Άγιοι Ταξιάρχες κ.τ.λ., στις περιοχές των οποίων τα διασωζόμενα τμήματα μαρτυρούν μνημεία του 11ου-14ου αι., εποχή από την οποία προέρχονται και νομίσματα (της Μακεδονικής Δυναστείας, των Κομνηνών και των Παλαιολόγων).

Γενικώς η περιοχή από την Άλλη Χώρα μέχρι τον Οστροβό, που διασχίζεται από το Μέγα Ρέμα είναι φυσικό να ήταν οχυρωμένη, για να φρουρεί έναν παρακαμπτήριο κλάδο της δευτερεύουσας παραλιακής οδού από τη Μακεδονία προς την πεδινή Θεσσαλία, καθώς η διαμόρφωση του εδάφους διευκόλυνε τη φρούρηση με μικρές οχυρώσεις και λίγες δυνάμεις σε διαδοχικές θέσεις από Α. προς Δ., τόσο στην αρχαιότητα όσο και στους βυζαντινούς χρόνους.

Μεταξύ της θέσεως Κάβος της Βελίκας και του Κάβου-ακρωτηρίου Σκιαθάς έντονα ίχνη οικισμών εντοπίζονται στις περιοχές:

1. Κάστρο Βελίκας: Αξιόλογα ίχνη οχύρωσης ανεξερεύνητης, αλλά κατά τη γνώμη μου, από τον 4ο αι. π.Χ. με μεταγενέστερες επισκευές των παλαιοχριστιανικών και των βυζαντινών χρόνων. Η έρευνα στην ευρύτερη περιοχή οδηγεί στη διαπίστωση ότι η κατοίκηση ήταν συνεχής και από παλαιότερους του 4ου αι. π.Χ. χρόνους κ.ε. Αρχιτεκτονικά μέλη προερχόμενα από παλαιοχριστιανική βασιλική, κιβωτίοσχημοι και καλυβίτες τάφοι στα πρηνή, στην πέριξ της μονής του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου περιοχή, στα Παλιάμπελα και στο προσχωσιγενές πεδινό τμήμα μέχρι τη θάλασσα, υποδεικνύουν την ανάγκη συστηματικής έρευνας για να δικαιωθεί ή όχι η άποψη του M.W. Leake, ο οποίος τοποθετούσε εδώ τη Μελίβοια. Στην περίπτωση αυτή, συνέχεια της

Μελίβοιας, έχω τη γνώμη, ότι αποτελούσε η παλιοχριστιανική Κενταυρόπολις, όπως υποδηλώνεται από τμήματα του τείχους, από αρχιτεκτονικά μέλη-υπολείμματα παλαιοχριστιανικής βασιλικής με ψηφιδωτό δάπεδο (κατά δήλωση του ιδιοκτήτη του κτήματος), νόμισμα των μέσων του 6ου αι. και βαρβαρικά σε σχήμα φακής, τα οποία παρέδωσα στην Αρχαιολογική Συλλογή της Αγιάς. Στη Σκήτη το οχυρό ανήκει σε μεταγενέστερη περίοδο, πιθανότατα μετά τον 11ο αι.

2. Κούτζιμπος (νοτιοδυτικό τμήμα): Το πρόβουνο αυτό της Όσσης, που καταλήγει στο ακρωτήριο Δερματάς, χαρακτηρίζεται, και στην πλευρά αυτή, από το πλήθος των ερειπίων βυζαντινών μοναστηρίων, από διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη μαρμάρινα (για το λόγο αυτό ίσως η ονομασία Μάρμαρον σε έγγραφα του 19ου αι.) και πρόχειρες ταφές. Στις περιοχές Βλαχούλια, Σαΐτες, Μηλιά, Καστριά, Μούμου Καλύβα, Άριος και Λουτρός, τα όστρακα και τα ερείπια είναι κάτι το πολύ σύνηθες. Από τις περιοχές αυτές προέρχονται και, σχεδόν όλα, τα αγγεία (αρχαία, βυζαντινά και νεότερα) της Αρχαιολογικής Συλλογής της Αγιάς. Στις περιοχές Όρντο-Προσήλιο (Ελληνικά στους νεότερους χάρτες) βρέθηκαν παλαιότερα επιτύμβιες στήλες της ρωμαϊκής περιόδου (ήδη στην Αρχαιολογική Συλλογή της Αγιάς).

3. Παναγιά Βελίκα ή Λούπου - Άγιος Ιωάννης (Κάτω Σωτηρίτσα) και Σωτήρα (=Σωτήρος) της Άνω Σωτηρίτσας: Στην περιοχή αυτή η κεραμική και τα νομίσματα καλύπτουν χρονικά τη ρωμαϊκή, την παλαιοχριστιανική και ολόκληρη τη βυζαντινή περίοδο. Τα επιφανειακά όστρακα σε ολόκληρη αυτή την έκταση, τα αγιωνύμια και λίγα νομίσματα στα χέρια των χωρικών υποδηλώνουν την ύπαρξη εκτεταμένου οικισμού από τους αυτοκρατορικούς χρόνους μέχρι το τέλος της παλαιοχριστιανικής στη Σωτηρίτσα (τα ερείπια παλαιοχριστιανικού μνημείου δεν έχουν ακόμη ερευνηθεί) και της βυζαντινής περιόδου στην περιοχή του μικρού ναού της Παναγίας στη Βελίκα. Οι ισχυροί τοίχοι του μνημείου, που επεσήμανε ο Ν. Νικονάνος στο παρεκκλήσι του Σωτήρος (Άνω Σωτηρίτσα), έχουν καταστραφεί κατά την ισοπέδωση του χώρου για την ανέγερση μικρού ναού το 1986. Στην παράλια θέση Άγιος Ιωάννης, εκτός των γνωστών ερειπίων παλαιοχριστιανικού μνημείου, που δεν έχει ερευνηθεί ακόμη, τα στοιχεία που φέρνει στην επιφάνεια το άροτρο μαρτυρούν την ύπαρξη εργαστηρίου κεραμικής της παλαιοχριστιανικής περιόδου.

4. Αγιοκάμπος - Παλιομέτοχο - Παλιομονάστηρο - Σκήτη - Κάστρο Σκήτης:

α) *Αγιοκάμπος*. Το παράλιο τμήμα του Αγιοκάμπου λίγο φαίνεται να άλλαξε από τα βυζαντινά τουλάχιστον χρόνια. Στη ζώνη πίσω από τις παραλιακές κατοικίες και τα καταστήματα, σε ελάχιστο βάθος, συναντά κανείς θραυσμένες οπτοπλίνθους και παλαιοχριστιανικά όστρακα. Σε απόσταση 60 μέτρων από την παραλιακή οδό, στο κράσπεδο σχεδόν της οδού Αγιοκάμπου - Αγιάς, βρέθηκε θύρωμα «in situ» και υπολείμματα τοίχων παλαιοχριστιανικού, πιθανότατα, κτίσματος κατά τη διάρκεια εργασιών για το δίκτυο του ΟΤΕ. Δεν ερευνήθηκε ο χώρος ακόμη για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Σε μικρή απόσταση προς το μέρος της Αγιάς, κατά τη διάνοιξη του δρόμου παλαιότερα, είχαν βρεθεί κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι. Στους υπερκείμενους λόφους βρέθηκαν σε αρκετά σημεία ελληνιστικά και ρωμαϊκά όστρακα αλλά όχι βυζαντινά. Σε αρκετά σημεία κατά την εκσκαφή θεμελίων για παραθεριστικές κατοικίες βρέθηκαν και ταφικοί πίθοι των ρωμαϊκών χρόνων. Στις παρυφές του ακρωτηρίου Σκιαθάς και παράλληλα με το ρέμα της Μπουρμπουλήθρας, κατά τις αφηγήσεις μαθητών μου, ως παιδιά έπαιζαν κρυφτό σε σειρά τάφων, τους οποίους εξαφάνισε η σύγχρονη ανοικοδόμηση. Ακολουθώντας το ρέμα της Μπουρμπουλήθρας προς τη Σκήτη μερικοί πωρόλιθοι, λιγοστά υστεροβυζαντινά όστρακα και ελάχιστα ρωμαϊκά, στο σημείο που συναντούμε παλιές αγροικίες, δείχνουν ότι και ο κλειστός αυτός χώρος ήταν κατοικημένος από παλιά και ότι στα βυζαντινά και μεταβυζαντινά χρόνια υπήρχαν εδώ, όπου τώρα μόνο τα αγιωνύμια (η Αγία Τριάδα, η Ανάληψη, οι Άγιοι Απόστολοι και ο Άγιος Ιωάννης), στην περιοχή τη γνωστή σήμερα με το όνομα Μετόχια και απέναντι ακριβώς, αντίστοιχα μνημεία.

β) *Παλιομέτοχο - Παλιομονάστηρο*. Είναι δύο θέσεις στην παραποτάμια περιοχή της Σκήτης, όπου όστρακα (μεγάλα τμήματα πινακίων, 11ου-12ου αι.), στις οποίες σώζονται ίχνη μοναστηριών, τα οποία, προφανώς, καταστράφηκαν από κατολισθήσεις, που παρέσυραν και τμήμα οικισμού, όπως φανερώνουν επάλληλες κατεστραμμένες ταφές, υπολείμματα τοίχων και ναός αφιερωμένος στον Άγιο Γεώργιο στην ίδια περιοχή (βόρεια απόληξη του Μαυροβουνίου).

γ) *Σκήτη - Κάστρο Σκήτης - Καστριώτισσα - Μετόχια*. Στο σημερινό οικισμό Σκήτη επιφανειακά δε διακρίνει κανείς ίχνη παλιότερου οικισμού. Μόνο στην κόγχη του ναού του Αγίου Αθανασίου βρήκα εντοιχι-

ομένο τμήμα μονοκράνου κορινθιακού τύπου. Νοτιότερα του οικισμού, στη θέση Π(λ)ιθούρια, ανθίζουν όστρακα των ρωμαϊκών χρόνων. Οι κάτοικοι με πληροφόρησαν ότι, κατά την εσωτερική θεμελίωση, σπυριάζουν οπτακλίνθους και επίστεγα κεραμίδια σε αρκετά μεγάλο βάθος (2-2,50 μ.). Το Κάστρο της Σοίτης, οχυρό ισχυρό για τη φύλαξη της διόδου Αγιώματος - Αγιά - Λάρισα, παρά το μέγεθός του, δε φαίνεται να είναι παλαιότερο του 12ου-13ου αι. Δε φαίνεται επίσης να περιέχει πόλη και τούτο οφείνεται τόσο από το ότι δεν υφίστανται τρείς κατοικιών ή άλλων κτιρίων στο εσωτερικό του, όσο και από τα έντονα ίχνη οχυρισμού έξω από αυτό. Παλαιοχριστιανικά ίχνη δε διαπίστωσα, ούτε παλαιότερα, και για το λόγο αυτό δεν είναι επιτηχής, πιστεύω η τοποθέτηση είτε της Μελιβόιας είτε της Κενταυρούπολης στη θέση αυτή.

Στα δυτικά του οχυρού η πηγή Καστριώτισσα οφείλει το όνομά της πιθανώς στην ύπαρξη ναού αφιερωμένου στην Παναγία (του Κάστρου) κατά την εντόπια παράδοση. Τα όστρακα πάντως στην περιοχή Μετόχια (κτήματα του μοναστηρίου των Αγίων Αναργύρων της Αγιάς) είναι παλαιοχριστιανικά και παλαιότερα.

Βάση κίονος, Κουτσουτιά, οικία Νικ. Κανδηλάδη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΙΒΟΙΑ

- Ομήρου Ιλιάδα, II 716-719.
- Στράβων, IX 436 και 443.
- Λουκρήτιος De Rezum Natura, II, 500-501.
- Βιργίλιος, Αινειάδα, V, 251.
- E.L. Hicks, J.H.S. IX, 1888, 340, 2.
- A.J.B. Wace J.H.S., XXVI, 1906, σ. 145. Βλέπε Παραπομπή, Α. Δ., 1889, σ. 42, αρ. 2.
- Σκύλαξ (65).
- Πλούταρχος, Πελοπίδας, 29 και XXVI, 2.
- Ηρόδοτος (VII, 188).
- Απολλώνιος ο Ρόδιος, Αργοναυτικά, 1, 580-600.
- Λουκανός, VI, 354.
- Πομπώνιος Μέλας, Γεωγραφία, II, 35.
- Σολίνος, VIII, 5.
- E. Rogers, The Copper Coinage of Thessaly, Λονδίνο, 1932, σσ. 127- 129.
- Hiller - Crusius: Ανθολογία Λυρική, σ. 233.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα, 1972, τόμ. Γ1, σ. 427.
- H.D. Westlake, «Thessaly in the Fourth Century B.C.» Λονδίνο, 1935, σ. 154.
- D. Martin, «Greek Leagues in the Later Second and First Centuries B.C.», 1975, τόμ. I, σσ. 78-79, σημ. 3.
- Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, Παρεκβολαί εις την Ομήρου Ιλιάδα, B 717, 329, 8-756-759, 338, 22.
- Λίβιος (XIII, 2) και (XLIV, 13, 6).
- Σέρβιος (Αινειάδα, V, 251).
- Στέφανος Βυζάντιος και Πολύβιος 28.
- Διόδωρος Σικελιώτης, XV, 75, 2.
- Πausanίας, VI, 5, 2 και Προκόπιος Δ', 3, 13.
- Πλίνιος (IV, 32).

- Ορφικά (Αργοναυτικά, 168).
- A.M. Woodward, *Annals of Archaeology and Anthropology*, Λίβερπουλ, 1910, III, σ. 158.
- R. Hope Simpson - J.F. Lazenby (The Catalogue of the ships in Homer's Iliad), Οξφόρδη, 1970, σ. 138.
- O G. Kip *Thessalische Studien*, 1910, σ. 85.
- F. Stählin (P.W., R.E., XVI, λήμμα Μελίβοια, σ. 511) F. Stählin, (Das Hellenische Thessalien), Στουτγάρδη, 1924, σσ. 49-51.
- W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, Λονδίνο, 1835, τόμ. IV, σ. 414.
- W.W. Tarn (J.H.S., 28, 1908, σ. 210).
- C. Hignett, (Xerxes's Invasion of Greece) Οξφόρδη, 1963, σ. 169.
- Mezières, *Archives des Missions Scientifiques et Litteraires*, 1856, III, σ. 224 κ. εξ.
- H.F. Tozer, *Researches in the Highlands of Turkey*, Λονδίνο, 1869, τόμ. II, σ. 98 κ. εξ.
- H.G. Lolling *Hellenische Landeskunde und Topographie*, Μόναχο, 1889, σσ. 154-155.
- Viktor Buzz, *Νεών Κατάλογος*, Klio, 1944, 49, σ. 98.
- A. Philippson, *Die Griechischen Landschaften*, Φρανκφούρτη, 1950, II, σ. 144.
- H. Biesantz, A.A., 1958, σ. 78 κ.εξ. και H. Biesantz, *Die Thessalischen Grabreliefs Mainz*, 1965, σ. 129.
- W.K. Pritchett, A.J.A., 67, 1963, σ. 2.
- LEXICOGRAPHI GRAECI, I. 3, ADA ADLER, *SVIDAE LEXICON*, σ. 354, Hom 501, Suid 502, STUTGARDIAE.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΡΑΛΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ

1. Θεσσαλικό Ημερολόγιο τ. 12ος.
2. Νίκος Νικονάνος, Βυζαντινοί Ναοί της Θεσσαλίας, Αθήνα 1985.
3. Νίκος Νικονάνος, Έρευνες στην επαρχία Αγιάς, Αρχεῖον Θεσσαλικών Μελετών τ. Β' και τ. Γ', 1973, 1974. Βόλος.
4. Θεσσαλία, Πρακτικά Συνεδρίου In, Lyon, 1990.
5. Ν. Γεωργιάδης, Θεσσαλία, Βόλος 1880, 1994,² Λάρισα 1996.³
6. Μπάμπης Ιντζεσίλογλου, Η Μελίβοια, Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών, τ. Ζ', Βόλος 1985, σσ. 127-143.
7. Λάζαρος Δεριζιώτης, Εκκλησίες της Αγιάς, Αθήνα 1985.
8. Γιάννης Κορδάτος, Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς, εκδόσεις Εικοστός Αιώνας, Αθήνα 1960.
9. W.M. Leake, Travels in northern Greece, London 1835, τ. III, IV.
10. A. Mezières, Archives des Missions Scientifique et Litteraires, 1856, III.
11. H. F. Tozer, Researches in the Highlands of Turkey, Λονδίνο 1869, τ. II.
12. A. Philippson, Die Griechischen Landschaften, Φρανκφούρτη, 1950, I.
13. Ν. Παπαχατζής, περ. Θεσσαλικά, τ. Β', 1959, Βόλος.
14. F. Stählin, Das Hellenische Thessalien, Άμστερνταμ, 1967.²
15. H. Biesantz, Die Thessalichen Grabreliefs, Mainz 1965.
16. Οδηγός Ν. Λάρισας, εκδ. ΤΕΔΚ Ν. Λάρισας.

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ
ΠΟΥ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΗ
«ΚΑΣΤΡΟ» ΠΟΛΥΔΕΝΔΡΙΟΥ¹**

1. Μαρμάρινη βάση αγάλματος με την επιγραφή
ΜΟΝΙΜΟΣ/ΕΡΜΗΙ.
2. Επιτύμβια στήλη με την επιγραφή.
ΑΜΦΙΟΝΕΙ / ΑΑΣΤΑΛΑ / ΤΟΥΦΡΟΝ / ΕΤΟΣ.
3. Μαρμάρινη επιτύμβια στήλη με την επιγραφή
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣΗΛΙ Δ.
4. Πώρινη βάση αγάλματος με την επιγραφή.
ΣΥ.. ΛΟΧ.../ ΑΓΕΛΑΕΟΣ/ ΤΕΝΕΔΙΟΣ / ΑΝΕΘΗ...
5. Μαρμάρινη βάση αγάλματος με την επιγραφή.
ΙΟΝ. ΣΩ/ ΧΥΣΩΝΟΣ...ΟΙ/ <ΡΗΤΕΥΣ.
6. Μαρμάρινος κορμός Ερμή.
7. Μαρμάρινος κορμός αγάλματος παιδιού.
8. Μαρμάρινος κορμός γυναικείου αγάλματος.
9. Μαρμάρινο κεφάλι νέου.
10. Μαρμάρινη επιτύμβια στήλη με την επιγραφή
ΑΡΙΣΤΙΩΝ/ ΑΡΙΣΤΟΜΓ.
11. Τρεις μαρμάρινες μικρές αναθηματικές στήλες με τις επιγραφές:
α) **ΑΠΛΩΝΙ: ΠΑ**
β) **ΠΟΤΕΙΔΩΝΙ**
γ) **ΑΘΑΝΑΙ**
12. Μαρμάρινος ανδρικός κορμός
(Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 78/ Ια).
13. Δύο τμήματα ενεπίγραφης χάλκινης στήλεγγιδας
(Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75/62α-β).

1. Εκ της εργασίας του Χ. Ιντζεσίλογλου, Η πόλη Μελίβοια, (...) *ΑΘΜ*, 7 Βόλος 1985, σσ. 140-142.

14. Πήλινο ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής, πιθανόν Αφροδίτης (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75 / 57).
15. Χειροποίητη οπισθόμητη πρόχους με μαστοειδή απόφυση στο πάνω μέρος της κοιλιάς απέναντι από τη λαβή (Αρ. Βιβλίου Εισαγωγής Μουσείου Βόλου Κ. 2900).
16. Χειροποίητο κύπελο χωρίς διακόσμηση (Αρ. Βιβλίου Εισαγωγής Μουσείου Βόλου Κ. 2788).
17. Τροχήλατη μικρή πρόχους με ζώνες από καστανό χρώμα στο λαιμό και την κοιλιά (Αρ. Βιβλίου Εισαγωγής Μουσείου Βόλου Κ. 2789).
18. Τροχήλατο κύπελο με ζώνες από καστανό χρώμα στο χείλος και στο πάνω μέρος του σώματος (Αρ. Βιβλίου Εισαγωγής Μουσείου Βόλου Κ. 3306).
19. Δύο λευκές λήκυθοι (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 80/ 74 και 80/75).
20. Δύο μελαμβαφείς «SQUAT» λήκυθοι, και μία όμοια λήκυθος με ερυθρόμορφη παράσταση (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75/55, 75/52 και 75/56).
21. Τρεις μελαμβαφείς «SQUAT» λήκυθοι (Αρ. Βιβλίου Εισαγωγής Μουσείου Βόλου Κ. 3302, Κ. 3303 & Κ. 3304).
22. Δύο μικρές αβαφείς οινοχόες (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75/52 και 75/54).
23. Δίωτος μελαμβαφής σκύφος με έντυπα ανθέμια στον πυθμένα (Αρ. Βιβλίου Εισαγωγής Μουσείου Βόλου Κ. 3301).
24. Δίωτος κοντός μελαμβαφής σκύφος (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75/50).
25. Μόνωτος κοντός μελαμβαφής σκύφος (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75/58).
26. Δύο μικροί άωτοι μελαμβαφείς σκύφοι (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75/59 και 75/51).
27. Μελαμβαφής κάνθαρος (Αρ. Βιβλίου Εισαγωγής Μουσείου Βόλου Κ. 3059).
28. Μελαμβαφές μονόξυλο λυχνάρι (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Βόλου Κ. 3305).
29. Τρία ερυθρόμορφα όστρακα (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 75/60, 75/61 και 80/54).
30. Κωνική πήλινη αγνύθα με σφράγισμα που φέρει κεφάλι αϊλουροειδούς (Αρ. Ευρετηρ. Μουσείου Λάρισας 80/ 53).

Κίονας σε κοίτη στο Κόκκινο Νερό.

Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου Μελίβοιας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

(πρώτης έκδοσης)

Με το πέρας και της τελευταίας εισηγήσεως δεν μπορώ να κρίνω αν αυτή η προσπάθειά μου είχε επιτυχία.

Είναι αλήθεια ότι, ξεκινώντας από τον περασμένο χειμώνα αυτήν την εκδήλωση, δεν στόχευα σε επιτυχία. Σκοπός μου ήταν η ενημέρωση, η πληροφόρηση, ή πιο σωστά, η ΓΝΩΣΗ, διότι, όπως ήδη έχω πει, λυπούμαι, όταν βλέπω ζώντας ο ίδιος στην ιστορική Μελίβοια, να μη γνωρίζουν οι Μελίβοιείς την μεγάλη και σημαντική ιστορική τους πορεία. Επειδή δε ακούω συχνά μυθικές διηγήσεις για την περιοχή και το ιστορικό της παρελθόν, σκεπτόμενος τα λόγια της κ. Ελένης Αρβελέρ ότι «το μεγαλύτερο κρίμα στην Ιστορία και στην ιστοριογραφία δεν είναι να γράφεις ψέμματα, αλλά είναι η σιωπή», θέλησα να μη μείνω απαθής.

Επιστρατεύοντας, λοιπόν, τους προλαλήσαντες, έκανα μια πρώτη μικρή προσπάθεια. Ικανοποίησής μου είναι ότι και ως εκπρόσωπος της Εκκλησίας συμμετέχω στην πρόοδο της ευρύτερης τοπικής Ιστορίας, διότι πιστεύω πως κάθε ιστορική στιγμή είναι παρούσα μέσα στην Εκκλησία.

Νομίζω, πρέπει να τονισθεί ότι πέραν από τις ζημιές που υφιστάμεθα, ένεκα της απαθείας μας και της στατικότητός μας ενώπιον της Ιστορίας, η Ιστορία ποτέ δεν πεθαίνει ως παρελθόν, αλλά είναι μια συνέχεια (ζημιές στον Τουρισμό, στην Οικονομία, στον ίδιο μας τον εαυτό). Πρέπει λέγω να τονισθεί ότι, όποιος μένει απαθής ενώπιον της Ιστορίας αυτός δεν μπορεί ποτέ να είναι καλός χριστιανός.

Ευχαριστώ, πρωτίστως, τον Θεό και τον Σεβασμιώτατον Μητροπολίτη Δημητριάδος κ.κ. Χριστόδουλον, δι' ευχών του οποίου ανέλαβα την οργάνωση και την διεξαγωγή της Ημερίδος.

Εκφράζω ευχαριστίες εις τους παρόντας:

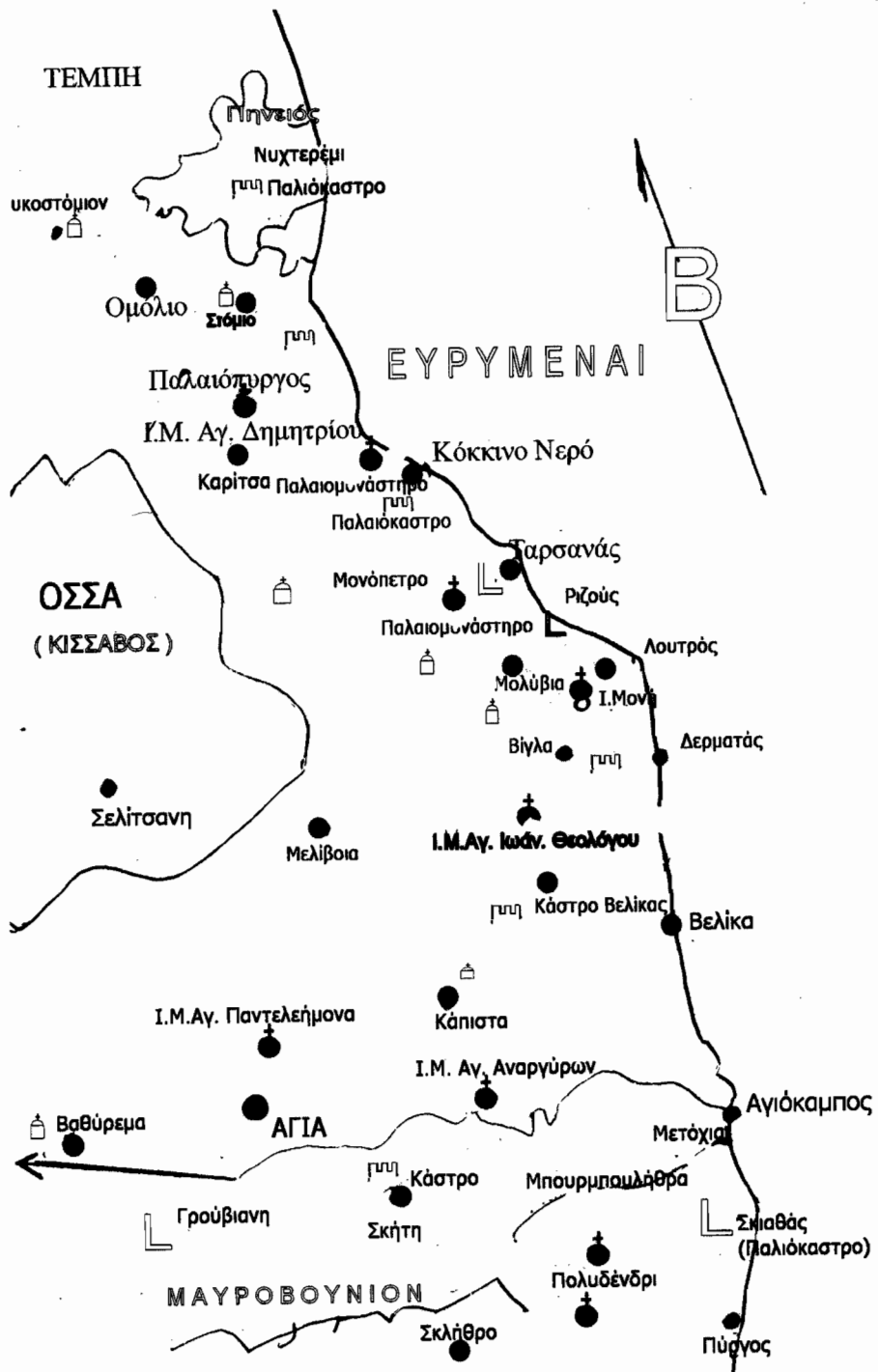
- Πρώην Υπουργό κ. Αδαμόπουλο Γεώργιο (Βουλευτή Λαρίσης)
- Νομαρχιακό Σύμβουλο κ. Λέτσιο Κλεάνθη

- Κοινοτάρχη Μελίβοιας κ. Αντώνη Γκουντάρα
 - Κοινοτάρχη Αγιάς κ. Μαυρογιάννη Αντώνιο
 - Αρχιερατικό Επίτροπο Αγιάς, Αρχμ. Ιωαννίκειο Βαρβαρέλη
- Εις τους Εισηγητάς:
- κ. Δεριζιώτη Λάζαρο, Αρχαιολόγο (Προϊστάμενο 7ης Εφορείας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, έδρα, Λάρισα)
 - κ. Αγραφιώτη Δημήτριο, φιλόλογο (Προϊστάμενο ΓΑΚ-Τοπικού Αρχείου Αγιάς)
 - κ. Σπανό Κωνσταντίνο, Διδάσκαλο (Διευθυντή 26ου Δημ. Σχολείου Λαρίσης, εκδότη του περιοδικού Θεσσαλικό Ημερολόγιο)
 - κ. Κανδηλάρη Στέφανο, Θεολόγο (master-ερμηνευτικού κλάδου)
- Ευχαριστώ επίσης:
- τον κ. Ιωάννη Πλάτσα (Τεχνικό Υπάλληλο της 7ης Ε.Β.Α.) και τους χορηγούς:
 - τον κ. Ντάγκα Νικόλαο, ιδιοκτήτη του καταστήματος ΣΠΙΤΑΚΙ club
 - το ζεύγος Χρήστο και Ευρυδίκη Φαλίδη τους δημοσιογράφους των Μ.Μ.Ε. και όλους τους ακροατάς (300 άτομα) που μας ετίμησαν διά της παρουσίας των.

Αρχμ. Νεκτάριος Δρόσος

Μερική άποψη της Μελίβοιας.

Σκαρίφημα χάρτη των παραλίων θέσεων του Δήμου Μελίβοιας.

